Dr IVAN PREGELJ

BOŽJI MEĐAŠI

ROMAN

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
Uređuje Dr Josip Andrić
PRVO KOLO * * * KNJIGA 3.

BOŽJI MEĐAŠI

PRIPOVIJEST IZ ISTRE

SLOVENSKI NAPISAO

Dr IVAN PREGELJ

IZDAJE
HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
U ZAGREBU

JERONIMSKA KNJIGA
DVJESTA DVADESET I DEVETA

TISKARA „MERKANTILE“ ZAGREB

I odgovori Gospod Jobu iz vihora i reče: „Tko si ti, koji govoriš nerazumno? Opaši bokove svoje kao hrabar vitez; ja ću te pitati, a ti mi odgovori! Gdje si bio, kada sam zemlji postavljao temelje? Kada pjevahu zajedno zvijezde jutarnje i svi sinovi Božji klikovahu? Tko je vratima zatvorio more, kad ono izlažaše kao iz utrobe?

Ja ga ogradih svojom ogradom i postavih mu međaše i vrata.

Tko sam ja i tko si ti, koji hoćeš svojom mudrošću nadmudriti Božje odtuke? Govori, nevrijedni, i opravdaj se, ako imadeš razum!“

I Job odgovori Gospodu i reče: „Ruku ću svoju položiti na usta svoja, jer sam govorio, što je bilo nerazumno, i ne ću više. Ti si sam Gospod, koji znadeš, čemu i zašto! Gle, i dosad sam te slušao, ali samo ušima. Ali sada te vidi cijelo moje oko i znam, da si sveznajući u svojim odlukama i djelima i da se čovječja pamet ne može mjeriti s namjerama tvoje volje. I zato se prekoravam zbog svoje nepromišljenosti, i evo činim pokoru u prahu i pepelu.“

I Gospod se milostivo obazre na Joba, jer se bijaše poklonio, i blagoslovi ga, jer bijaše spoznao. I povrati mu dvostruko od svega onoga, što je prije imao.

I poslije poživje Job sto i četrdeset godina, i vidje sinove i sinove sinova svojih do četvrtoga koljena.

BOŽJI MEJNIKI

»Zemlja Hus.«

Bilo je kasnog jesenskog jutra oko devet sati. Sunce se uspelo već visoko te je ublaženom jesenskom svjetlošću zalilo more, luku i grad Trst, koji se zavio u višnjevu koprenu dima i zraka. Grad je štropotao od šuma ljudi i strojeva. Kao da se hoće što prije oteti gradskoj zagušljivosti i štropotu, uzdizao se mlad i vitak svećenik iz grada uzbrdo prema crkvi svetoga Justa. Tu je stao da šeta laganim korakom te je izvadio brevir i počeo moliti. Katkada bi podigao oči, zatvorio knjigu i zagledao se u svjetlost i sunce.

U blijedom licu svećenika zrcalio se nekakav umoran mir. Oči su bile vedre, ali nekako žalosne; sitne bi se usnice katkada trpko stisnule. Šetalac je očevidno tražio sunca te se postavljao prema njemu, da ga svega ogrije i prosunča. Od časa do časa pokušavao bi da rupcem na ustima zadrži suh kašalj, koji ga je dražio. Stupio je na zapadnu stranu te se nepomično zagledao nad grad i more. Izgubio se u motrenju. Daleko vani na moru svijetlila se jedra na velikoj ribarskoj lađi. Vjetar je gonio lađu dolje prema istarskoj obali. Svećenik je išao dugo očima za njom. Onda, kao da mu je lađa plovila previše polagano, okrenuo se nevoljko prema južnom smjeru te je tako dugo zurio, da su mu se oči ovlažile od sunca. Lagano rumenilo dahnulo mu u lice. Bila je to nezdrava boja bolesnih, sušičavih ljudi. Svećenik je ponovno otvorio brevir te je stao poluglasno moliti. Onda je opet šetao, stupio u crkvu i kleknuo. Kada se podigao i izašao opet iz crkve na danje sunce, lice

mu je bilo još bljeđe nego prije, a oči su sijevale u čudnoj sreći i ogledale se za svijetlom i suncem, kao da prvi put vide. U čudnoj tronutosti progovorio je svećenik riječima psalmiste:

»Gospode, Gospode naš! Kako je čudesno Tvoje ime po cijeloj zemlji, i veličanstvo Tvoje nadvisuje nebesa«.

Usred svečanog čuvstvovanja počeo je da osluškuje te se obazro. Iznenađen je stao i nepomično se zagledao. Jato lastavica, koje su se selile, spustilo se na crkveni zvonik, glasno cvrkućući. »Lastavice«, razveselio se svećenik, »zar ste još tu? Selite se? Drage ptičice! Sretan put, ako se više ne vidimo. Pozdravite mi Istru, kad budete letjele preko nje«.

Tako je nježno čuvstvovao. Došla mu je na pamet lijepa priča od kuće. Umovao je: »Lastavice su Božje dadilje. Svete su. Grijeh je ubijati ih kamenjem«. Gorko je umovao i mislio: »O, ta Hrvati u Istri ne ubijaju ih kamenjem. Hrvati ne, nego oni drugi, oni oholice i naduvenci, oni tuđinci na našoj grudi, oni okrutnici, koji lastavice hvataju kao njihova braća na Siciliji«.

Za trenutak zaboravi svećenik lastavice te se teško zamisli u nešto drugo. Kod toga je i oči upravio onim smjerom, kojim su mu krenule misli.

»Istro, domovino moja! Nisi mi na veselje. Dan i noć ležiš mi kao teška skrb na duši. Ljubim te, ali u gorčini. Kako si siromašna, Istro! Kako se neuka, Istro! Kako si žalosna, Istro! Ja znam, koji sam tvoj sin, i mi Istrani znamo, da si siromašna, neuka i žalosna, a tuđinci ne znadu toga, Istro! Što si samo sagriješila, da si prenesrećna među zemljama? Istro, moj dragi trpljivi Jobe, pokrajino Jobova, pokrajino Hus . . .«

Težak glas crkvenoga sata javi se usred svećenikova tugovanja za domovinom. Svećenik se otrese razmišljanja, obazre se naglo još jednom naokolo, žedno upi još jednom ljepotu i veličanstvo Božjih stvorenja i zaputi se hitrim koracima nizbrdo u grad,

dim i štropot. Lice mu je opet poblijedjelo. Gospodska mati s lijepim djetetom sa strane sažalno se obazrela na nj, kada je prolazio pokraj nje ni ne pogledavši je. »Kako je blijed, jadni čovjek«, mislila je po svoje. »Bit će da je nesrećan u svojem svećeničkom staležu. Povero giovine — bijedan mladić!«

»Bijedni mladić« bio je međutim svladao tegobu svojega srca. Sveta zahvalnost obuzela mu srce, kad je pomislio, da je upravo sada uživao jedno od najljepših jutara.

Unišao je u stan tršćanskog biskupa. Obuzela ga za tren čudna radost. Biskupov sluga stade preda nj.

»Gospodine Filipe«, usklikne svećenik, »znate li, šta sam vidio? Lastavice! Dao sam im, da pozdrave Istru«.

Podvorniku se nekako iskrivi lice. Možda je htio da se nasmiješi. Ali vidjelo se, da se u svojoj službi odviknuo od toga. Dostojanstveno je kimnuo. Onda je pružio ruku govoreći:

»Gospodine Šime. To je pismo došlo za Vas«.

»Za me?« posegne svećenik za pismom i usklikne veselo: »Za me! Pa još iz Istre! Hvala lijepa, gospodine Filipe!« Nato pohiti u sobu, kamo dođe usopljen, ali ipak vedar

2. Istra zove u pohode.

Mladi svećenik otvori pismo i lagano se osmjehne. »O, piše mi kumica Terezija, piše mi teta!« usklikne živo i zagleda se u slova.

Čitao je: »Srce mojega srca, mili moj unučić, zlato moje! Štovani i časni gospodin Šime Križmanić, plovan va službe visokega gospodina biškupa Jurja Tkalčevega iz Teženja u Trstu puli* mora. Srećan bio, mili unučić, i zdrav! Hvaljen Isus i Marija!«

»Vazda budi!« odzdravi svećenik. Oko tek što mu se ne orosi od ganuća. Nato je čitao:

* puli = kod, pokraj.

»Prvo nego ti nadalje pišen, od srca te pozdravljan i ti dan na znanje, da nisan jako zdrava, ma se ufan u Boga, da će ovo moje pismo naći tebe u dobren zdravlju i veselju. A znan dobro, da ni već spodobno, mili moj unučić, da ti govorim ti, kako prvo, dokle si krave i koze pasal u Dragi pod Leženjem, ča, dokle nisi bil plovan i ne u tako vele službe, kako si sad, ač ku služiš samemu presvitlemu gospodinu biškupu, zač zahvaljujen po danu i po noći Bogu i presvete Matere Marije, ča, pa te od srca pozdravin, mili moj unučić, i ti nadalje javin, da me je jako strah, ali si zdrav, ali si pak još bolan na prsih, pak te zato presvitli gospodin Juraj ne će poslat na plovanijo u Istrijo, ča, neka mu Bog i Sveta Marija stoput povrnejo!

»Tako budi!« reče svećenik i lako se nasmjehne. Onda stade opet da čita:

»Pa ča ti to pišen, kad sam najbolje znaš, da Bog pošilja sad dobro, sad slabo, i da je člověkovo življenje na svetu samo križ i pokora, i danas smo, a jutre nas već ni, mili moj unučić, i ti nadalje javin, da je i moja prijateljica šantola* Tonina već treti mesec u grobu i još su barba Toneta susedovega u nedelju pokopali puli sv. Šimuna i Juda, ča, pa mi se je sanjalo, da su obadva prišli i rekli: Kako pa ča, teta Tereza, i san se prehladila, da kašljen, ča, i me u prsih bode, i so bili gospodin tinjanski plovan puli mene, ča, pa kako bude Bog dal, blagoslovljeno njegovo sveto ime«.

»Teta je bolesna«, promrmlja svećenik, a onda dočita do kraja.

»Nu samo da si ti zdrav, mili moj unučić, i nemoj se bojat, da san pozabila na te u teštamente, ča, i bin imela još jedno žejo,* prvo ča umrem, pa kako je Božja volja, i bin te rado još jedanput videla, mili moj unučić, ku boš znal prečitat, ča je zapisa barba

———

* šantola = kuma.
* žeja = želja.

Tonin, ča, stari požeruh, ki ni štel pisat, dokle mu niso vina stavili na mizo tr sad ne zna niti preštet, ča je napisa, i već vidin, da moram ta list finit, ča, da ne bi Tonin Brada još pero u vino pomočil, ča, i te još jedanput lepo pozdravin, i bin te rada videla, ča, i molin Boga, kako je Božja volja, ča, tvoja teta i šantola Terezija Defar. Bog i zbogom!«

Svećenik otre suzu, koja mu se prikrala u oko. U duhu mu se pojavila slika stare tetke i kume, njezina napola seljačka napola gradska gospodska nošnja, njezine nespretno plemićke kretnje, što ih je usvojila bogzna gdje, njezino blijedo i navorano lice, koje ipak nije zatajilo uglato oštrih istarskih crta, što ih je svećenik poznavao od svoje najranije mladosti, otkad mu je tetka Terezija bila nadomjestila oca i majku, poslala ga u školu i utrla mu put u široki svijet.

»Tetko Terezijo!« usklikne tronuto svećenik, »ne bojte se, Božja je volja, da ćete me još vidjeti. Doći ću, doći!«

Postade sav nemiran i neustrpljiv. Morade se silom obuzdavati, kad je pogledao na sat i vidio, da još ne smije k biskupu, jer bi ga bunio.

»Preuzvišeni ima pohode«, dovrši misao, «do objeda ne mogu k njemu. Pa ništa zato. Bome vlak odilazi istom kasno poslije podne. Ne ću ništa zakasniti«.

»Tetko Terezijo, doći ću!« ponovi mirnije i lati se brevira, da izmoli do kraja, što mu je preostalo. Za pol sata svrši molitvu i sjede za stol. Nalazeći se potpuno u predosjećanju skorašnjega putovanja kući u Leženj zagrabi u ladicu, gdje je čuvao svjedodžbe, listove i drage uspomene. Nađe tetkinu fotografiju i nježno se zagleda u dragi lik. U srcu mu se kod toga ražalje.

»Gle, tetko! Tebe imam, majke nemam!«

Sažalno pomisli na pokojnu majku. »Kako li je bila prava pravcata Istranka! Nije ni znala, da na svijetu postoji sprava, koja uhvati neizbrisivo čovje-

čje lice. Siromašna, sretna majka! Nikada se nije fotografirala. Nikada ne ću znati, kakva je bila. Barem na zemlji ne ću znati!«

Još je zurio u sliku vjerujući, da mu je majka bila slična tetki, sestra sestri. Prinio je sliku na usnice te je poljubio.

»Za moju majku, tetko!«

Nato poče listati bilježnicu, koja je ležala pred njim. Spozna svoj rukopis i sjeti se, kada je to napisao. Bilo je to prije pet godina, kada je bio prvih mjeseci u bogosloviji. Onih dana bio je oslabio, pa se jedne noći probudio, jer ga nešto gušilo. Sunuo je u vis. Nato mu je navalila krv na usta, te su mislili, da ne će preboljeti. Ipak se odhrvao, samo je morao dugo ležati. U tim osamljenim časovima bilježio bi kriomice svoju žalost, svoje čeznuće. Bile su to riječi strasne želje za domom, riječi gorkog očaja, a onda opet riječi mirne odanosti u Božju volju.

»Gospode, kako hoćeš, tako neka bude. Ako je na Tvoju slavu, daj mi, da ozdravim, a ako nije moguće, neka umrem. Neka se izvrši Tvoja sveta volja!«

»Gospode! Ali ja bih rado da budem Tvoj misnik. Ja bih rado u Istru, u svoju Istru! Gospode, sam znaš, kako je Istra siromašna i neuka! Gospode, ako je moguće radi Istre, neuke Istre, daj mi, da ozdravim i da budem Tvoj misnik!«

Onda je naučavao i zaklinjao:

»Istro, ljubljena moja Istro, probudi se. Kristova si i hrvatska si! Ne kradi, ne ubijaj, ne leži u lijenosti! Istro, čuj svojega mesiju, čuj svojega Jurja, koji te od dana u dan poučava. Istro, vjeruj, uzdaj se, ljubi! Istro, trpi, ali živi! Istra danas, jučer i sutra. Istro, uzmi i čitaj! Ne ja, apostol ti dovikuje: Uzmi i čitaj! Utješit ćeš se. Čitaj! Tvojoj je knjizi ime: Oče, budi volja Tvoja!«*

———

* Naslov molitveniku, što ga je napisao i izdao biskup Juraj Dobrila.

Netko pokuca svećeniku na vrata. Biskupov mu podvornik javi, da ga biskup zove k sebi.

»Odmah!« odgovori svećenik dohvativši tetkino pismo i pošavši k biskupu.

3. Biskup Juraj.

Biskup Juraj Dobrila stajao je visoko uspravljen za stolom sučelice visoku činovniku, koji se prije dobra četvrt sata najavio, da bude primljen. Biskup nije u taj trenutak ni najmanje nalikovao priprostu sinu istarskog seljaka iz Ježenja. Izgledao je plemićki i dostojanstveno, od nogu pa do krasno izrazita slavenskog lica s visokim čelom i jakim obrvama, koje su mu vojnički stršile iznad mirno pametnih i otvoreno srdačnih očiju. Činovnik nije mogao podnijeti njegova sažalnog i prezirnog pogleda. Kad je vidio, da je vladika nekako neuljudno ustao, ustao je i on. Kušao je sakriti posprdnu crtu na svojem licu, govorio je uljudnije, nego što je htio, ne bi li ublažio dojam svoje posljednje riječi kojom je razgnjevio vladiku.

»Prečasni! Govorio sam otvoreno, šta ja mislim o Hrvatima u Istri. Ne ću reći, da se možda i ne varam. Nisam Istranin. To više šelim, da bi moj izvještaj bio suglasan s mišljenjem preuzvišenoga. Zato sam Vam najavio svoj pohod. Ne razumijem, kako se preuzvišeni može uzrujavati na moju obavještajnu riječ«.

Biskup odgovori hladno i uljudno:

»Ekscelencijo, niste me uzrujali, premda ste mogli da me uzrujate, jer, što ste rekli o Hrvatima u Istri, vrijeđa i samoga mene. Rodom i jezikom ja sam istarski Hrvat«.

Činovnik se uljudno nakloni ne odgovarajući ništa.

»Kao takav, pa i kao viši duhovni pastir«, nastavi biskup, »predobro poznajem dobra a također i loša svojstva svojih ljudi. Ne ću da ih branim. Ali nas

dvojica ne slažemo se u drugoj stvari. Ja tvrdim, da moji Istrani sami po sebi nisu zli i da ih kvare tuđinci, koji dolaze među njih, da ih iskorišćuju. Vi, ekscelencijo, mislite, da su oni već po naravi takvo pleme, s kojim se ne da ništa učiniti. A takav sud o Hrvatima u Istri jest nepravedan«.

»Slušam!« rekao je nešto porugljivo činovnik.

»Ne bajunetom ni puškom, nego ljubavlju kušam ja da uzgojim svoje stado u Istri«, nastavio je ponovno biskup. »Ne znam, kakvo bi zlo i neugodnost mogla visoka vlada vidjeti u tom. Ali moram ustvrditi, da vladi nije po volji moj način obrazovanja i uzgajanja. A to, eskcelencijo, to boli!«

»Slavenstvo je u Istri suvišno«, rekao je odlučno činovnik.

Biskupu je nemirno zaigralo oko usnica.

»Tisuću godina, ekscelencijo, nije ga izbrisalo«, kazao je; »pa zar mislite, da će se dati izbrisati sada? Krv nije voda«.

Činovnik se jedva susprezao. Službeno je rekao:

»Nitko ne će tajiti ni nijekati istranstva. Ali htio sam reći, da Istranin ne zna ništa o slavenstvu. Prokriomčarili su mu ga u srce. Prokriomčarili, prečasni, iz Rusije! A to je ono, tu mora vlast upotrijebiti svoju moć«.

»Razumijem«, kazao je mirno biskup. »Htjeli ste reći, da istarski Hrvat nema pravo govoriti po svoje, pjevati svoje pjesme, moliti se Bogu po svoje, svojom besjedom«.

Reći ću«, odgovorio je činovnik, »da vlast ne će nikada dopustiti, da bi bilo tko uznemirivao smiješnim naukama mirne, svijesne državljane. Mir hoćemo u Istri«.

»Mir«, nasmiješio se vladika. »Zar doista? I ja hoću mir! Snošljivost, kazat ću. Dajte Hrvatima u Istri, što imaju Talijani, dajte im samo dio toga! Vidjet ćete, kako znadu biti mirni. Škole im dajte! Onda ne će više trebati ni bajuneta ni pušaka!«

»Presvijetli«, uzrujao se činovnik, »boli me, da se ne možemo složiti. Vi ste strastveni. Čudim se, kako niste mogli zaboraviti blata, iz koga ste izašli«.

»U istinu«, planuo je tada i biskup. »Žalim Vas, ekscelencijo! Ja sam se barem iskopao iz blata. A uvjeren sam, da se Vi na mojem mjestu ne biste bili iskopali«.

Udarac je pogodio. Plemićki činovnik se pokunji, zine riječ hladne uljudnosti te se poče opraštati. Biskup ga dostojanstveno hladno isprati do vrata i nakloni se.

Ostao je sam, prolazio je desnicom preko čela, kao da bi htio izbrisati zlovolju, koja se bila sakupila u njemu. Zatim je pozvonio. Poslužnik mu je javio imena trojice Istrana. Vladika je nijemo kimnuo. Poslužnik je otišao. Pred biskupa stupiše trojica istarskih muškaraca u domaćoj istarskoj nošnji.

»Opanak, pasto, ubojak, bičve, benevreke, kring, ožat«, udobrovoljio se vladika mrmljajući u sebi imena istarskog narodnog odijela. Ljudi su pozdravili nespretno ali srdačno:

»Hvaljen Isus!«

»Vazda budi, dico!« odzdravio je biskup i rukovao se s njima.

»Ispod Učke, ča ne?«

»Baš ispod Učke, gospodine«.

»Od Vranje?«

«Od Mandić, presvitli«.

»Pa ča ste prišli?«

»E, pa prišli smo prosit za školu«.

»Za školu? Za dicu?«

»E, pa ča drugo! Ku je moguće, presvitli!«

Biskupova domaća dobrohotnost ohrabrila ih je i otvorila im srca. Priprosto su kazali, da su, pošto im je umro župnik, došli molit za takvoga nasljednika, koji bi bio Istranin i koji bi barem u nedjelju htio učiti djecu, da znadu barem čitati. Biskupu se razve-

drilo lice. »Da je sada tu onaj otprije«, govorio je u sebi, »pitao bih ga, idu li tatovi moliti za učitelja«.

Biskup je pozvao poslužnika i naložio mu, neka odvede ljude i neka ih pogosti. Pošli su; podvornik ih je uveo u malenu sobu i ponudio im, da sjednu. Začudili su se, kad su im metnuli na stol sira, kruha i vina. Pogledali su se, a onda su po domaće posegnuli za onim, što im je bilo ponuđeno. Poluglasno su razgovarali. Tada se otvoriše vrata, i pred njima je stajao biskup s mladim svećenikom veseleći se očito njihovoj neprilici.

»Nešto sam zaboravio pitati«, rekao je. »Kazali ste, da biste željeli Istranina. A ja bih ga dao, kad bih ga imao, ali ga nemam«.

»E pa, ako ga nema, nema« — odvratili su sliježući ramenima.

»Hoćete li Kranjca?« pitao je.

»E pa, presvitli! Kranjci su mudri. Hoćemo!«

»Hvala Bogu«, promrmlja biskup, nagne glavu i ode. Tada se nakloni mladi svećenik, koji je bio s njima, i poljubi ruku.

»Presvijetli!«

»Što ćeš sinko«, upita biskup latinski.

»Da idem ja!« usklikne vruće svećenik. Biskup ne odgovori.

Sjedoše šuteći k objedu. Biskup bi rekao po koju riječ, a svećenik je uljudno slušao i odgovarao. Kada se naobjedovaše, upita biskup iznenada:

»Što si prije molio?«

»Rado bih u Istru!« odgovori svećenik i počne živo razlagati, kako mu je najvruća želja služiti u zemlji, koja ga je rodila, kako čezne za istarskim zrakom, kako zapravo nema više nikakva razloga, da ne pođe na župu.

Biskup je sa sažalnim osmijehom motrio svećenika, kojemu se lice zažarilo, dok je govorio. Onda je mirno odmahnuo glavom i rekao:

»Nijesi zdrav!«

»Jesam«, branio se svećenik ljuteći se na liječnike, koji da su zanovetljivi crnogleci. Biskup je neprestano otkimavao glavom. Onda je rekao odlučno:

»Trebam te ja«.

Svećenik umukne za časak. Onda posegne u džep i čedno ponudi biskupu list tetke Terezije. Biskup pročita, pa reče:

»A u Ježenj smiješ na osam dana«.

»Hvala«, reče svećenik.

»Vrati se zdrav«, doda biskup. »A ako je Božja volja, ni istarska ti župa ne će uteći. Još ćeš je se nasititi!«

»Nikada!« odvrati svećenik.

»Tako budi!« odzdravi vladika.

4. Na putovanju.

Istarski je vlak odsoptao s postaje u Herpeljama istom kasno poslije podne sa znatnim zakašnjenjem. Hroptao je štropoćući prema jugu pokraj mrke kraške prirode, kojoj je rana jesenska bura bila opljačkala posljednji život.

S toplim saučešćem predočio je sebi svećenik u vlaku siromašna Ćića, kako obilazi po svijetu s diplama i prosjači. Bijeli mu miševi plešu po ramenu, kada pritiskuje mijeh pod pazuhom, i žalobna mu se pjesma izvija iz dipala.

Vlak je zakrenuo hridinastim grebenom jureći kao policom ovlaš prema zapadu.

»Sada ću u svoju Istru«, promrmlja putnik. Bio je sam u vagonu. Pristupio je k prozoru s desne strane gledajući u daljinu, koja se prostrla pred njim tonući u mrak i sivkastu sjenu.

Sjetio se, što je nekada čitao u starim knjigama o svojoj Istri, i morao je da se gorko nasmjehne »Zemlja šuma«, mislio je po knjizi, »zemlja vinograda«. Cijeli se svijet divi obilju jegulja u Čepićkim vodama. Pastrve vrve u Rječini. U Žminju ima više vina nego vode, u Kringi isto tako. Obećana je zemlja

Istra. Teče u vinu i ulju. Pićan imade lješnike, Moščenice lovor i ružmarin. Lovran platno, Ćepić fazane, pazinska okolica perad. Dakako, po Valvazoru! U staroj knjizi staroga Kranjca, koji nije Istre nikada vidio, a daje »istarskom kraju« naslov obećane zemlje . . .«

Svećenik uzdahne:

»Jest, teče u vinu i ulju, gdje teče, gdje nema kamena i gdje imade vode. Ali šteta je, što kamena imade previše, a vode premalo, kada je treba. Srećna, obećana zemljo! Tvoj je kum glad!«

Jedva je putnik u posljednjem večernjem svijetlu zamijetio, kako je pod njim zinula provalija. Bijela cesta otezala se brdskim podancima nisko pod prugu vijugajući se sve dublje, preskočivši na dnu dragu i vijući se onkraj drage u laganu uzbrdicu prema zidovima, koji su se oštro ocrtavali na jasnom nebu. Umorno je bljesnula mjestimice osamljena crvenkasta svjetlost i pobudila u putnikovoj duši čudnu žalost, gorku čežnju za domom. »Kao da se vozim od kuće, a ne kući«, pomislio je osjetivši neku trpku osamljenost. Zatvorio je prozor te se okrenuo od njega.

Razmišljao je: »Idem kući u Ježenj, kući staroj tetki i župi u Tinjan preko Drage. Kad bih samo bio već tamo! Nije nimalo ugodno putovati noću. Čak je i rođeno selo u tami čovjeku tuđe. Ali treba se strpjeti. Sutra po bijelom danu doći ću u Ježenj, sutra ću ići pješke od Pazina cestom, zatim kroz dubrave prječcem«.

Studen ga oblila, bilo mu je još teže. Prekoravao se, da se kod biskupa razmazio. Onda se stao tiho moliti . . .

Vlak se naglo zaustavi. »Pinguente«, vikao je kondukter. — »Istom Buzet«, uzdahne svećenik. U vagon uđe kondukter i zapali svijetlo. Tada je ušlo nekoliko putnika. Duhovnik se stisne u najtamniji kut. Putnici nijesu bili ugodni. Bili su pijani.

Svećenik je slušao. Upoznao je, da su trojica putnika Talijani, a četvrti Hrvat, premda je govorio talijanski. Bio je to pravi seoski naduvenac. Očevidno je bio bogat, pa su mu se zato ona trojica ulagivala. Smijali su se njegovim šalama i povlađivali mu, kada se žestio radi neke općinske parnice. Zvali su ga »gospodin« Martin, što je čovjek očito rado slušao. Svećenik je odmah stvorio svoj sud o njem:

»Oholi nametnik! Na selu se rodio, a želi, da ga smatraju gradskim sinom. Svoj materinski jezik taji, zacijelo pripada među najgrlatije vikače, koji psuju Hrvate. Jadni poturica! O Istro! Ni te tvoje osobine nije zabilježio Valvazor, koji je vjerovao, da su Istrani kratki i niski, ali pobožni i vjerni«.

Putnici se isprva nijesu starali za svećenika. Tek pred Lupoglavom počeše se zanimati za nj. »Gospodin« Martin je bio naime izvukao i očepio bocu vina. Pio je, dao drugovima i gurnuo laktom i svećenika, neka pije.

»Previše si tih. Pij, da budeš glasan. Pa ćemo i zapjevati«.

»Hvala lijepa«, odvrati svećenik hrvatski.

Onaj se zabezekne te zašuti nekoliko časaka. Jedan mu Talijan prišapne:

»Ostavi ga, ta vidiš, da je svećenik«.

Onda onaj razvali usta i stane porugljivo govoriti:

»Neka bude makar i biskup. Zar možda nijesam pošten, kad ne će piti, dok mu nudim? No neka mu bude njegova hrvatska naduvenost. Da sam ja vlast, istjerao bih je njemu i njegovima iz glave. Istjerao bih je tako, bičem!«

Pokaže rukom, kako bi to učinio. Onda udari u smijeh i stane pripovijedati, da ima kod kuće psa, koji se odaziva na biskupovo ime.

»Dobrila, drž! Ne vjerujete? Kazat ću još jednu stvar, neka zna taj naš susjed tude, kakva je soja Martin Milohanovich«.

Ispričao je, da je jedamput s kolima susreo vladiku Dobrilu, koji je onda bio još u Poreču, i da je natjerao konje ravno na biskupa tako, da je on morao trkom bježati s ceste.

»Kakav li je to bio prizor, prijatelji!« lupao se po koljenima. »Kakav prizor, kad je »preuzvišeni« dao petama vjetra u svoj svojoj gloriji, da mu je mantija sve lepršala po zraku. Takve šale ne ću više doživjeti. Šta kažete na to, prečasni?«

U svećeniku bukne prirođena istarska srdžba. Čovjek mu se tako zgadio, da se nije mogao svladati.

»Sram vas budi, Martine Milohanovichu!« usklikne. »To je junaštvo, da se dičite deranstvom, koje ne dolikuje pristojnu čovjeku. Recite, kakvo vam je zlo učinio dobri vladika, da ga sramotite? Znate li, da je samo jedan Juraj Dobrila i da cijela dobra Istra moli sa zahvalnošću za nj?«

Nametljivac se nasmije i reče:

»Ako mi već prodikuješ, vraže, kaži barem, tko si. Zar nijesi išao u škole, da bi se naučio pristojnosti?«

»Ja sam se naučio, ali ti nijesi«, uzvrati svećenik i doda: »Kao biskupov kapelan valjda ću imati pravo da branim svojega gospodara«.

»Ne rekoh li«, rugao se Milohanovich, »da žlica ne će zatajiti zdjele? Klanjam se, gospodine mali biskupe! Da li bih smio znati također Vaše prečasno ime? Kako vidim, moje Vam je poznato«.

»Sami ste ga kazali, nisam Vas pitao za nj«, odvrati resko svećenik.

»Dakako, dakako, oprostite«, govorio je s nekom prikrivenom zlobom Milohanovich. »Ali zar ne vidite, da je to sve šala? Ipak Vaše ime, bome želio bih ga znati«.

»Možda imate još jednoga psa, da ga nazovete mojim imenom«, reče svećenik.

Neotesanac udari u grohot.

»Vranića, pogodio je!«

Svećenik zašuti. Vlak je dolazio u postaju. Kondukter je vikao Cerovlje.

»Moje ime je Martin« — nametao se Milohanovich bezobrazno.

Svećenik ustade i reče trpko:

»Ja znam svoje, koje je poštenije. Ja sam Šime Križmanić, gospodine Milohanoviću. Dao Bog, da se više ne susretnemo«.

Htio je da prijeđe u drugi vagon. Ali tada se zaustavio. Milohanovich se u jedan trenutak promijenio. Gutao je nešto, kao da guta riječi, oborivši pogled pred svećenikom. Vlak je krenuo. Svećenik opet sjedne i stisne se u svoj kut. Milohanovich se gradio, kao da mu u opće nije više stalo do njega. U beskonačnost se otezao svećeniku put pokraj Novaka do Pazina. Prevladavao je u njemu hladan razbor. Čudna groza uhvatila ga uz odvratnoga suputnika. Osjećao je ovo:

»Tako se dakle pošten Istranin vozi kući. Kao u tuđinu među neprijazne ljude; ne, kao u pustinju među lopove i razbojnike!«

Vlak se zaustavi. Svećenik se odlučno digne i pozdravi:

»Zbogom!«

Nitko mu ne odgovori glasno. Samo jedan Talijan kimne mu lagano glavom.

»Poštenjak, ali ropski plašljiv!« pomisli svećenik . . .

5. U Pazinu.

»Mitterburg — Pisino!« čuo je Šime Križmanić konduktera te je žalosno pomislio:

»Nijemcu viče njemački, Talijanu talijanski, samo za Hrvata, koji je najviše kod kuće u Istri, nema riječi«.

Izašao je i krenuo s postaje. U dolini, koja je ležala u tami pod njim, sinule su gradske svjetiljke. Vidio ih je, kako žmirucaju dolje nisko od Potoka pa gore uzbrdo sve do staroga grada. Brzo se spustio

prema gradu, jer je brijao leden vjetar, koji mu je prodirao u kosti. Vlak nad njime odsoptao je dalje rigajući sablasno oganj i dim, kada se uspinjao uzbrdicom iznad grada. Strašno je bilo slušati, kako je stroj hripao stružući u visinu, da je tutanj lomatao dolinom i odjekivao natrag iz tame od sivih zidina pazinskoga grada. Šime se zagleda za vlakom i odahnuvši slobodno reče:

»Bog s tobom, Martine Milohanoviću, putuj sretno! Vrlo mi je malo stalo, kuda putuješ. Dao Bog, kako Ti rekoh, da se ne susretnemo više, ti nemarni čovječe, istarski Judo, koji si zatajio materinsku riječ i zabacio materinsko poštovanje prema posvećenim ljudima!«

Sjetio se na čas, kako je bio nehotice i ne znajući presenetio toga čovjeka, kad mu je rekao svoje ime. Kušao je pogoditi, zašto je to bilo.

»Takva se čuda zbivaju u Istri«, govorio je sebi. »Bog neka ju razumije, koji jedini zna i to, zašto ju uvijek pohađaju najgore kušnje, glad i siromaštvo, neprijateljstvo tuđinaca, koji bi je željeli još više opljačkati, pa još k tomu izdajstvo njezine vlastite djece . . .«

Još je mislio na Milohanovića, kad li ga iznenada spopade strah. Obazre se po tami, ne ide li Milohanović možda za njime. Nije bilo nikoga. Tada mu se misao neprisiljeno zaustavi kod pokojnog oca. »Tako je on išao po tami iz Pazina«, pomisli; »išao je ne sluteći nikakva zla. Za sat i pol bit ću kod kuće, razmišljao je. Nije se obazirao, nije vidio, da ga uhađa zločinac i vreba, gdje će ga zaskočiti, udariti ga, ubiti i opljačkati, zločinac, nekakav takav tvrdoglavac kao taj Martin, što sam ga čas prije upoznao u vlaku, čovjek tame, koji duše nema«.

Nagonski se požuri. Unatoč oštroj buri osjeti, da ga oblijeva vrućina, te se morade silom obuzdati.

»No, no, ne budi lud. Šime! Ne ubijaju se tako od šale ni u Istri svećenici na cesti. Tvoj je otac poginuo.

Ali bio je neoprezan, pokazivao je javno novac. Slučaj mu je nanio lopova na put. Ali previše se pouzdavao sam u se. Možda je čak i pio, pio u društvu, predugo — Bog mu dao vječni mir i pokoj!«

Došao je u grad. U rasvjeti pospane svjetiljke pročita nad vratima prve kuće talijanski natpis. Poznavao je kuću iz đačkih godina. Pošteni domaći ljudi točili su u njoj vino. »Jesu li pomrli«, pomisli s bolom u srcu svećenik, »da je sada tuđinski natpis na vratima?«

Iz kuće udari pjesma. Bila je hrvatska, istarska, domaća, on ju je poznavao. Pjevala je o lijepoj Mari i junaku Mati. No svećenik se nije pjesmi veselio. Urlala je iz pijanih grla. Požurio je korak. Nije se obazro ni desno ni lijevo, a mislio je cijelo vrijeme:

»Tu nema više Hrvata, tu nema više mojega staroga Pazina!«

S desne strane sa župne crkve jeknulo je zvono. Razveselilo je putniku dušu.

»Ne! Zvono je još ono staro«, osjetio je. »Zvono i Bog, što ga naviješta. I oci su redovnici, nadam se, još oni stari. Pa vidjet ću, vidjeti . . .«

Uspne se po stepenicama s trga pred samostan. Prijeđe naglo preko tamnog prostora pred crkvom, prekrsti se, klecne, prošapće kratku molitvu i pozvoni na porti. Smucavi koraci odazvaše se iznutra. Poznat glas upita svećenika:

»Ki ga je prišal?«

»Fra Frane«, pomisli svećenik »još je živ, još vratari kao za mojih đačkih dana, još ima svoju posebnu riječ«.

Kao za geslo izrekne riječ, za koju je znao, da će joj vratar vjerovati.

»Un berechino, fra Frane! Kega vranića se bojiš? Otpri!«

Vrata se doista otvoriše. Svećenik se veselo zagleda u radoznalo i nepovjerljivo vratarevo lice. Bilo je isto istacko kao nekoć: glatko obrijano, besko-

načno navorano oko širokih usta. Glava ćelava od niska čela pa sve do zatiljka, na kojem se srebrilo nešto kose. Samo su godine bile samostanskoga čuvara još više zgrbile, ali palice nije upotrebljavao. Njegove su oči igrale živo, pa i ruke su se kretale živahnije. Svećenik pruži ruku na pozdrav pitajući:

»Koliko fra Frane? Osamdeset i devet?«

»Devedeset i dvije« kazao je vratar talijanski svoje godine.

»Pretjeravaš, fra Frane«.

»Boh i Majka Božja su mi ga svedoki. Devedeset i dvije. Dobar večer. Pa ča ga želijo, velečasni?«

»Frančesko, zar me ne poznaš više?« usklikne tada svećenik. Vratar stupi natrag, upre u nj dugi pogled, a onda vedro raširi ruke izvukavši ih iz rukava:

»Che sorpresa! — Vidiš ga, na orco ladro! Gospodin, gospodin Kristi — Krista — Križmanić...«

Obliše ga obilne suze, kada se rukovao sa svećenikom, koji se branio, da mu starac ne poljubi ruku.

»Za prenoćište sam došao moliti«, reče svećenik, »imat ćeš valjda kakav snop slame. Ne bih želio da bunim oce redovnike«.

»Ne, ne, ne, ne! To ga ne gre, to ga ne gre. Snop slame! Znam ga ja moja posal i moja dužnost. Pridite, hote s manon, prè Šime!«

Povukao je svećenika hodnikom za sobom. Pripovijedao je, da oci još nijesu večerali, i da je otac gvardijan u svojoj ćeliji.

»Študija ga, dan ga i noć študija, da ga je zaistinu, vero čudovito, kako ga more človeška glava tanto prenest«.

Onda se zaustavi i zapita brižljivo talijanski: »Pa Vi? Rekli su, da ste pobolijevali? Bože moj, pa zdravi ste! Jeste li? Bože, Bože! Mladi ljudi ne umiju paziti na sebe. Ništa se ne čuvate. A život je velik Božji dar«.

Tako je doveo svećenika pred gvardijanovu ćeliju i otvorio vrata. Iza stola, na kojem je usred nagomilanih knjiga gorjela svjetiljka ustade redovnik u najljepšim muževnim godinama i zaškilji, jer mu je pogled bio zablješten. Ali brzo raširi ruke upoznavši došljaka, koji je stajao u punoj svjetlosti, te uskline veselo:

»Šime! Dobro došao!«

»Bolje našao!« odzdravi svećenik. »Hoćeš li mi dati prenoćište, Placide?«

»Opet prosjak u Božje ime«, nasmiješi se gvardijan. »Ako obećaš, da ćeš stupiti u red«.

»Natkrilit ćeš još i sveca Franju« odvrati svećenik, »tako si revan. Dobro, stupit ću. Za jednu noć«.

»Vidi se, da si svjetski čovjek«, odgovori gvardijan, »već znaš sljeparití...«

Ali usred vedra govora ušuti. Lice mu postade zabrinuto, prihvati svećenika za ruku i upita:

»Šime! Promijenio si se. Jesi li još bolestan? Strašno si blijed«.

»Kopriva ne pozebe, velite vi Kranjci«, odvrati prisiljeno vedro Križmanić.

»Kopriva«, ponovi gvardijan nepovjerljivo. »Da li koprive rastu i u Istri, Šime?«

»Umoran sam«, reče svećenik, kao da bi se htio opravdati. »Umoran i ništa drugo«.

Gvardijan ga uze prijateljski ispod ruke i reče: »Pođimo! Okrijepit ćeš se i otpočinuti«.

*

Šime je večerao s redovnicima, okrijepio se, odahnuo i odmorio se od vožnje. Domaće samostansko vino, koje je poznavao još iz đačkih godina, prijatno mu se razlilo po udovima. Poznato ozračje samostanske blagovaonice — refektorija — oživjelo ga. Čedna i uljudna riječ otaca redovnika stvorila je u njemu slatki osjećaj, da je kod kuće i da je u Božjem društvu. Zanosno je pripovijedao o sebi i o svojem gospodaru biskupu Jurju. Onda se sjetio događaja s Milo-

hanovićem na putovanju. Rasplamtio se kao propovjednik, kako može novi svijet biti tako nepravedan i surov prema svećenicima. Gvardijan ga je mirno slušao, a onda se sažalno nasmiješio.

»Što? Jesam li rekao što loše?« začudi se Križmanić.

»Nisi«, odvrati gvardijan. »Ali nisam znao, da si takav. Istranin si, a sličan si riječju i strogošću Dalmatincu sv. Jeronimu«.

»Bog mi oprostio, što mu nijesam sličan«, odgovori Šime. »Jeronimu, kojemu bi danas morali biti slični svi slavenski svećenici. Vjeruj mi, da je tako. Umalo da se ne potukoh u vlaku s onim lajavcem. Istom kasnije bilo me je nešto strah«.

»Da«, nasmjehnuo se otac Placid. »Samo je jedan pop hajduk u Istri«.

»Pop hajduk?« začudi se Šime.

»Jest, župnik u Juršićima Jože Velikajne iz Idrije«, odgovori gvardijan. »Kod biskupa si, a ne znaš za njega«.

»Ne znam«, odvrati Križmanić, »ali vidim, da je Kranjac. Vjerujem, da nije loš plovan«.

»Hajduk među hajducima. Pištoljom straši s propovjedaonice svoje ovnove, koji se ne boje oružnika, ali se njega boje«, reče gvardijan.

Razgovor među prijateljima skrene opet na surovosti, što ih moraju katkada podnositi svećenici. Otac Placid nasmiješi se nekako samosvijesno i reče Šimunu:

»Nijesi navikao na to, zato te to boli. A vas svjetovne svećenike ipak manje diraju. Kako bi vam bilo, da ste na našem mjestu? O nas se fratre spotakne svatko, tko hoće i koliko puta hoće«.

»Znam«, potvrdi Šime, »čak i janzenisti su vas psovali. Da li ih još što proučavaš?«

»Sada radim«, odvrati gvardijan.

»Pa i učenje je rad«.

»Ako nema potrebitijega«.

»I sretan si?«

»Hoćeš li da me vrijeđaš? Zar ti nisi?«

»Jesam«, usklikne živahno mladi Istranin, »premda ne potpuno. A znaš, zašto? Jer nemam što raditi. Nešto veliko, spasonosno za sve naše ljude, za Istru«.

»Bog te poživio!« uzdigne tada otac Placid čašu.

»Za Istru!« odzdravi svećenik i doda zanosno:

»Pa Bog vam platio, vama Kranjcima, što ste joj dobra učinili!«

*

Križmanić svrši molitvu, legne i utrne svijetlo. Uhvati ga kratak san, sličan nesvjestici. Nato se opet razdrami. Probudila ga misao na vlak, koji je soptao nad Pazinom. Uspomena na Mliohanovića rastrijeznila ga do kraja i zarila se u njegovu glavu tako, da je i tjelesno osjetio, kako će se još mučiti prije nego što zaspe. Od svoje bolesti već je dugo poznavao neizmjerno duge noćne satove bez spavanja, kada mu je tijelo postajalo sve umornije, što se dulje prevrtao po ležaju. I sada je ponovno osjetio onu odvratnu vrućinu kao toliko puta u bolesti. Vrućinu, koju mu nijesu znali razjasniti ni liječnici, i o kojoj je sumnjao, da li znači zdravlje, otkako je opazio da ga noćno znojenje ne oživljuje nego umara.

Pijana pjesma, koju su prozori prigušivali, prodrla je odozgo iz grada do njegovih ušiju. Nevoljko je poslušao. Pjesma je umuknula. Oglasilo se neko životinjsko kričanje, a iza toga se začuo jedan, drugi, pa treći hitac. Križmanić se strese. »Oni pijanci idu iz krčme kući u Trviž, pa se tuku i streljaju. Prokleta je ta zemlja! Pravo je odgovorilo nebo u narodnoj pjesmi, neka se zemlja ne tuži, što je prži od Đurđeva do Miholja vrućinom i što je od Miholja do Đurđeva bije zimom. Ognjeno kamenje moralo bi se sasuti na nju radi grijeha«.

Misao je gonila misao. Ponovno je svećenik mislio na svoje putovanje od Trsta u Pazin. Onda je opet proživljavao posljednji očev put od Pazina do

mosta pod Bermom, gdje su ga našli mrtva s prerezanim vratom. Osjetio je svoju vlastitu gorčinu, svoju bolest, koju je, kako su mislili liječnici, baštinio od matere. Raznježio se do suza. Pekle su ga te suze, pa su curkom tekle i onda ga hladile. Još je čuo jednolični i poznati glas samostanskoga sata na hodniku. Nabrojio je dvanaest. Nato se izgubio u mutan san.

Sanjao je, da se vozi vlakom, koji je beskonačno štropotao. A sam nije znao, kuda se vozi. Gledao je kroz prozor u okoliš. Znao je, da je istarski, ali ga ipak nije poznavao. Onda se prepirao s nekim, komu nije znao ni imena ni obličja, te ga je mrzio i bojao ga se. I neprestano mu je odnekle udarala u uši istarska popijevka o Mati i Mari.

Za čas stvorio se sam na samotnoj cesti usred noći. Jurio je njome sav u strahu, zadržavao je dah u prsima, pazio je lijevo i desno na brežuljke okolo Drage. Nije vidio, ali je znao, da je negdje blizu grm borovice i da se netko pognuo iza njega te čeka i vreba. Osjećao je, da će zamahnuti sjekirom. Ne, nema sjekire. Imade drukčije oružje. Eno, nišani, odapinje, puca . . . o Isuse! Kako li ga je zapeklo u plućima pod srcem, kao da su mu strgnuli zavoj s gnojne rane . . .

Svećenik se prenuo. Znoj ga oblio. Ali dobro se osjećao. Nije bila istina, bio je samo san. Samostanski sat tukao je tri. Šime je opet utonuo u san, u bezglasje bez sanja . . .

6. Kući.

Jutro je bilo jasno i mrzlo. Šime Križmanić ustade razmjerno kasno osjećajući malu vrtoglavicu, ali inače je dobro otpočinuo. Odslužio je sv. misu i pošao na zajutrak. Olakšana srca oprostio se od gvardijana Placida, koji mu je bio znanac iz bogoslovskih godina i koji ga je susretljivo htio zadržati barem još do objeda. Križmanić nije popustio. Srdačno se oprostio i sa starim vratarom na porti.

»Naredni put, Frančesko, imat ćete devedeset i pet«.

»Kako ga Bog da, sia benedetto, budi blagoslovljen«.

»Neka bude blagoslovljen«, ponovi Križmanić i zakrene uzbrdicom iznad grada, da dođe na carsku cestu. Zadihao se tako, da je na cesti morao odahnuti. Obazre se natrag gledajući dolje. Pod nogama mu je ležao Pazin, sivi i strašni grad tik nad ponorom, u koji se salijeva Potok, zatim samostan, župna crkva, oblasni ured, gradske kuće, krov do krova, sve uvijeno u laganu jutarnju maglicu, koja se isparila iz Potoka te se zarumenila na drugoj strani u brdima, kroz koja vodi put u Grdo selo i drugamo, Bog zna kamo. Čini se, da su ti pred nosom te daljine, a ideš do njih šest sati . . .

Svećenika obuze trpkost.

»Grade moje mladosti«, reče u sebi, »doista imadeš lijep položaj. Kao lastavičje gnijezdo prilijepio si se iznad ponora u stijenama. Uvijek imadeš pod sobom zelenu goricu, vrt, brajdu, smokve, breskve i kajsije. Pa i živad po dvorištima. Lijep položaj imadeš. Živjelo bi se vedro, skromno, zdravo, samo kad ne bi bilo ljudi, takvih ljudi, koji se u susjedstvu ne trpe«.

Prene ga šum vlaka, koji je tutnjeći došao i prošao. Glasovi tuđinske pjesme otkidali se iz željeznice: »Cserebogár sarga, cserebogár . . .«

Tuđa, nerazumljiva riječ probudi u svećeniku novu gorku misao.

»Kako je to na zemlji s ljubavlju prema materinskoj riječi? Je li ta slast u nama od Boga ili nije? Zar ne stoji zapisano, da su se ljudi uzoholili te su počeli graditi kulu, koja bi sezala do neba? I Bog im je pomiješao jezike, da se ne razumiju. Bože moj, zar su zato jezici prokletstvo? Smijem li ljubiti, Ne moram li mrziti, dok ljubim svoje, dok ljubim previše žarko?«

Našao je odgovor iz svoje znanosti i vjere.

»Ne griješim. Moja je ljubav od Boga. Ta ne mogu drukčije, već moram ljubiti sebe, svoje Istrane, Hrvate! A uz to nastojim da budem pravedan i prema svojemu bližnjemu kao prema samomu sebi. Nijesam razbojnik, nego milosrdni Samarijac, koji je išao iz Jeruzalema u Jerihon. Hoću da budem Samarijac. A zar griješim, ako sam istarski Jeronim? Gospode moj i Učitelju, pogledaj milostivo na nesretnu istarsku dušu. Trpimo, gledaj, trpimo, da osjetimo, što je dobrota, i izrečemo ljepotu«.

Gorko je pomislio i glasno zamrmljao:

»Da osjetimo, što je dobrota, i izreknemo ljepotu? Samo kad nam ne bi dolazili na put Milohanovići. Kaini i Jude!«

Okrenuo se na put, prešao je sedlo i stupio u svoj svijet: Vidik mu se smanjio, jer je mogao pregledati okom još samo najbližu okolicu i njezino prijazno i plodno zatišje. Onda je iščeznula i plodna zemlja, i on je krenuo s ceste prječcem preko šikara i klisura, preko blijedih pašnjaka, mimo kamenite ograde u smjeru prema Ježenju. Kraj mu je dozvao u pamet riječi poznate pjesme:

»Suze, moje suze na kamen padale,
Kamen se raspao, suze su ostale«.

»Suze kao krvavi znoj«, našao je isporedbu zaustavljajući se kod promatranja crvenog vapnenca, koji se ljuštio ispod golih klisura. »Grobni kamenovi, samo za koga su podignuti i zašto . . .? Siromašna, siromašna Istro!«

Prošao je bio već crkvu sv. Lucije s lijeve strane, kad je opazio, da je malo zašao. Tražio je put. Tada začuje istarsku frulu dvojnice i upozna pjesmu. Zaručnik poziva zaručnicu, zaručnica mu se odaziva.

»Spravjaj mi se ti, spravjaj,
Mare, žejice moja,
put mojega stanja, Ti si srdašce«.

Svećenik otpjeva fruli sam u sebi:

»Spravna sam ti ja, spravna,
Ive, žejice moja,
put tvojega stanja, Ti si srdašce«.

Mekana sjeta usiječe se svećeniku u srce. Čudno se zaželi dobre materinske ruke i toplo se zanese u glasan uzdah:

»Majčice! Zašto si umrla tako rano!«

Počeo je biti svijestan, da su mu uda umorna. Bolno je osjetio razliku između svojeg sadašnjeg tijela i onoga dječačkoga, kada se tuda verao s drugovima za ovcama. Kada se stao razgledati po poznatim krajevima, nestalo je umora. Gledajući jedan predmet za drugim oživljavao je sve više. Tamo u sjeni onoga hrastika odmarao se s materom kada ga ona bila povela sa sobom na blagoslov u Sv. Petar u Šumi. Na kamenu je bio ozlijedio nožni palac. Mati mu je bila zavezala ranu kupinama. Zamišljao je sebi onda, da je negdje s one strane ponor, odakle izlazi Mrak. Pet ovaca izgubilo se tamo. Tu je dolje travnati proplanak. Vile plešu tamo po mjesečini. A u zimi se tamo tuku vjedogonje. Točno se vidi na pećini, kamo sjedaju. Tu? Da, tu bi ga bila nekoć gotovo ujela šarovita guja. Jedva je dospio da je otjera kamenom susjedov Marko, Bog mu dao rajsko naselje, onaj Marko, koji se utopio kao vojnik kod mornarice.

Kukurijekanje pijetla prene putnika. On pogleda preda se i spazi na obzorju rpu kamenitih kuća.

»Ježenj«, prošapta, »istarski Betleheme! Rodio si nam vladiku Jurja!«

Obazre se lijevo i jasno ugleda, kako visoko iznad drugih domova stoji kuća Tkalčevih. Malo, utoptano dvorište kao u gradu, visoka staja, stepenice do kućnih vrata, koja su bila niska, ali ipak dovoljno visoka, da dosegnu do kamenitog potkrovlja.

Zaustavi se kraj prve kuće. Teškom turobnošću

zijevala su tiha kućna vrata. U kući nije stanovao već davno nitko. Svećenika zabolje srce. Bio je pred svojom kućom rođenicom.

»Oče, budi volja Tvoja!« promrmlja svećenik i pođe dalje. Vonj s ognjišta i iz staja napuni mu nosnice. Negdje su palili borovicu. Putnik je sa slašću udisao gorke i poznate vonjeve. Obuzelo ga čuvstvo neopisiva zadovoljstva.

Zastade pred kućom tetke Terezije. Uniđe u jarugasto, izrovano dvorište i uznemiri nekoliko kokoši, koje su zalepršale prema staji i uzletjele na zid. Onda se uspne po kamenitim stepenicama i otvori pritvorena kućna vrata.

»Hvaljen Isus«, pozdravi on. Ugleda domaće ognjište. Lanac za kotao visio je prazan iznad vatre. »Vrag će se objesiti za nj«, padne mu na pamet predodžba iz praznovjerne mladosti. »Kako ne paze na to?« Potraži očima, i ugleda, kako uz vatru čuči tuđi čovjek, koji očito nije svećenika ni vidio ni čuo.

»Hvaljen Isus!« ponovi svećenik svoj pozdrav idući naprijed. Čovjek kraj vatre podigne glavu. Svećenik trgne jedan korak natrag i upilji preplašen pogled u nj. Gledao je pred sobom čovjeka s licem Martina Milohanovića, samo je to lice bilo gluplje, turobnije i začuđeno. Tada se čovjek iza vatre digne te počne mahati rukama i kriviti lice. »Nijem je«, pomisli svećenik. Čudna ga groza spopade. Tada zapita netko iz sobe s desne strane:

»Tko je?«

Šime prepozna glas svoje tetke i okrene se prema vratima.

»Ča, Šime, unučić, sunce moje! Došal si?« usklikne starica. Batina, kojom se podupirala, izletjela joj iz ruku.

Svećenik poletje prema ženi, koja se zakolebala, i zagrli je.

7. Preko Drage.

Šime Križmanić povede staru tetku prema zidu i posadi je na klupu, koja je bila prostrta ovčjim kožuhom. Zatim uzme iznošenu žensku ječermu i podmetne je starici pod leđa, da se uzmogne udobnije i toplije nasloniti o zid. Onda sjedne pokraj nje podupirući je lagano svojim tijelom. Ženica nije puštala njegovih ruku iz svojih. Grčevito ih je obuhvatila svojim hrapavim i suhim dlanovima. Neprekidno je govorila izabirajući očito izraze, koji bi bili uljudni, plemićki birani i nekako svećenički svečani. Lijepo ju je bilo poslušati. Osjećaj veselja kao da ju je opojio. Sva njezina nepatvorena narav provrela je na javu. Gotovo s nametljivom zabrinutošću ispitivala je, je li Šime zdrav, zadovoljan i sretan. Zahvaljivala je Bogu i Majci Božjoj, što su joj dali, da još jednom vidi »unučića«, hvalila je poštu, koja tako brzo prenosi pisma, pa i s »pijanicom« Toninom bila je ponosna, što je sve pravo zapisao. Onda se dičila time, da i Istra ima svoju željeznicu, koja je tako hitra. I sama bi željela da sjedne u nju i da se poveze do Trsta, kad joj vožnja ne bi tako škodila. Najposlije se kao nad lijenim poslom rasrdila sama na sebe, jer da nema u glavi ništa drugo nego samo uši. Gorko je uskliknula, kako u kuću dolazi dragi gost, a ona ni ne pita, je li žedan i gladan. Dakako da je gladan, dakao da je žedan, ali ne će ići od kuće neokrijepljen. »Šta hoćeš unučiću?« počela je ispitivati s nekim razmetanjem. »Hoćeš li sira, hoćeš li mesa? Vina? Imam ga, ne boj se, u klijeti. I bijela kruha imam. Bit će svega za prvu potrebu. A onda će zaklati kopuna. »Ej Katice, kud li si opet strugnula, ti teslo jedno, kojega nema, kad ga čovjek traži! Katice!«

Svećenik pridrži ženu na klupi, kada je htjela na silu stati, pa reče, da ne treba ništa drugo nego malo topla mlijeka. Ali tetka je još zvala. Tada pogleda u sobu onaj nijemi čovjek, što ga je Šime vidio prije kraj vatre. Tetka se žestoko rasrdi vičući na njega,

neka potraži sluškinju. Vidjelo se, da je njemak razumio tetku. Tada upita Šime, tko je taj čudni tuđinac.

»Imade svakojakih ljudi na svijetu«, pričala je tetka. »To ti je siromak, glupan Jože, pravi bedak. Niti čuje, niti govori, i ljudi se tuže, da je zloban. Ali ne vjeruj ljudima. Poznam Jožu. Glup jest, ali zloban nije. Krade. Razumije se, da krade. Zato jer nema pameti. Treba sve zatvarati pred njim. Ali strpi se; on uvijek posluži, ako mu se dobro utuvi u glavu. A krade i pohlepan je za novcem kao svraka. Nema Božjega blagoslova, nema Duha Svetoga. Strašno je lakom. Što kažeš? Istina je. Da mu je samo bijeloga kruha. A bijeloga kruha nema u Istri; u Pazinu ga dakako ima, tamo ga peku i prodaju. I to taj siromah zna, uzme, pa hajde u Pazin po kruh. Eto, to ti je Jože. Dovukao mi se kao pas u kuću. Hajde, rekla sam, neka bude u ime Božje, zašto da ga tjeram, kad nema nikoga osim stare matere u Moferdinima«.

Prisluhnula je, da li već dolazi sluškinja, a onda je zvala još nekoliko puta glasno i ljutito. Svećenik ju je mirio.

»Ta ne gori, tetice, strpi se. Reci mi još, kako je s Jožom. Zanima me siromak. Prije umalo da ga se nijesam prestrašio, a sada ga žalim. Na bijeli kruh je dakle lakom kao vuk?«

»Upravo kao vuk, unučiću! A ja mislim, da je to morao baštiniti od matere, koja je bila nekada lijepa i nije bila željna bijeloga kruha, jer ga je imala u izobilju. Kamo sreće, da ga nije imala. Ne bi sada bila sirota i još k tome bez časti. Baštinio je tu slabost. Baštinio ju je možda i po ocu, koji je morao biti pravi prasac. Zaveo je djevojku Maru, a onda ju je ostavio s djetetom. Bog ga kaznio . . .«

»A tko je Jožin otac?« upita svećenik.

»Ne marim, da znam«, oglasi se opora istarska duša i sztarice. »Bio on tko mu drago, savjesti nema, a ne će imati ni prave sreće. Bog nam se smilovao! Zašto toliko trpimo u Istri? Pa kako i ne ćemo

trpjeti, kad ima toliko grijeha u potaji, koliko ima kamenja na javi«.

Svećenik se zamisli: »Izvanbračno dijete. Samo zašto je tako sličan Martinu Milohanoviću? O, bi li Martin mogao biti njegov otac? Onda bi jadnik imao pravoga lopova za oca«.

Tada uniđe njemak i znakovima javi tetki, da je pozvao sluškinju.

Svećeniku se sažalio jadnik. »Glup je i gladan bijeloga kruha. Čudna bolest. Možda bi radi bijeloga kruha mogao i čovjeka ubiti i orobiti«. Posegne u džep i ponudi Joži srebrn novac. Siromaku se zažariše oči. Obraz mu se razvuče od zadovoljstva. Poljubi novac i počne mumljati strahovito nerazumljive glasove.

»Uzmi i budi čestit«, govorila je tetka. »Gledaj, to je moj unučić, visok gospodin, u službi samoga biskupa. Poljubi ga u ruku, pa idi«.

Njemak ode. Tetka prisluhne, i onda reče:

»Vidiš li? Već odilazi. Ide popriječko kroz gajeve u Pazin. Skače kao koza preko kamenja i ograda. Sada imamo do večera mir od njega. Tu imaš ključ, unučiću, otvori njime onaj ormar«.

Tada uniđe sluškinja Katica. Svećenik se morao nasmjehnuti. Mislio je: »Gle, tetka je zove Katicom, a ja bih je nazvao golemom Katom«.

Tetka naloži sluškinji, da ugrije mlijeka. Onda se okrene Šimi i reče:

»To je Katica. Nije uljudna i strašno je tvrdoglava. Govori o svakim kvatrama jedamput, ali radi za tri čovjeka«.

Šime je smijući se potvrdio glavom, a onda je stisnuo tetki ruku.

*

»Što si se zamislio?« upita tetka nekako zabrinuto. »Pijanica Tonin pisao ti je, da ležim i da sam na smrt bolesna, a našao si me, moj unučiću, na nogama. Ali ne misli, da sam lagala. U istinu sam slaba, no to je prošlo. Ja nijesam htjela, da tako napiše,

on je htio i tako napisao, taj pijanica Tonin. Je li ti krivo radi toga?«

»Nije, tetko«, odvrati svećenik, »ne znaš, kako sam rado došao. Da nijesam dobio pisma, ne bi me bilo k tebi. Hvala ti, tetice, za pismo. Ništa se nemoj prekoravati. Zar bi ti bila radije bolesna nego zdrava?«

Šime ustane. Mlijeko ga oživjelo. Okrijepio se sa nekoliko gutljaja vina.

»A sada, tetice, ne zamjeri, što te moram već ostaviti. Moram na župu u Tinjan. Ne boj se. Doći ću natrag. Bit ću tjedan dana u Istri«.

»U Tinjan!« usklikne tetka. »Dakako da moraš u Tinjan gospodinu župniku. Da te vidi. Bio je tu, stražno se tužio, da je umoran. Dobro, unučiću, nemoj se zadržavati. Hajde, hajde, da dođeš do noći«.

Rekao je, da će nastojati, ne bi li je pohodio svaki dan, dokle god bude boravio u Tinjanu. A ako bi joj bilo gore, neka smjesta pošalje koga u župni stan. Ženica se rasplače, da bi i sama pošla s njime, jer bi željela da bude sutra kod njegove mise. On je utješi, da će služiti misu za njeno zdravlje, a onda krene na put.

Sunce je bilo već nisko. Ipak je bilo toplo i oči mu je zabliještavalo živim odbljescima, kada se uspinjao prema njemu uzbrdo, da onda krećući dolje prema Dragi prijeđe preko kamenita mostića i pođe opet uzbrdicom prema župi. Već se spustio nizbrdicom do mosta. Potok je Draga bio presahnuo. Sjetio se svoje djetinjske plahosti, kad je jedamput kao dječak morao da prođe tuda u mraku. Svuda naokolo razlila se žalosna tišina. Došao je u sjenu te se stao uspinjati prema Tinjanu. Tada se naglo zaustavi i upilji pogled u čovjeka u svećeničkom odijelu, koji je grabio nizbrdo prema njemu.

»Čudo Božje!« usklikne Križmanić. »Otkada je gospodin Giacomini tako lakih nogu? Nije li se onomadne tužio tetki u Ježenju, kako ga je put teško izmrcvario.«

Pogleda pažljivije i vidi, da došljak nije tinjanski župnik. Svećenik, koji je također spazio Šimu, zamahnu već izdaleka šeširom na pozdrav.

»Zdravo! Ja sam žminjski plovan Mate Glavina«.

»Šime Križmanić!« odvrati mladi pružajući ruku.

»Poznam Vas po imenu. Čestitam, biskupski kapelane!« govorio je Glavina. »Pohodite me u Žminju. A sada se moram žuriti. Vama to nije potrebito Gospodin Anton tamo gore ne će Vam uteći. Odsada će još manje hodati. A ne će umrijeti, ne, hvala Bogu, mekušac talijanski«.

»Pa šta se dogodilo gospodinu Giacominiju?« upita Križmanić.

»Zar još ne znate? Danas u jutro poručiše mi u Žminj: Dođi, susjeda je Antona zadesila velika nezgoda! Jurim iz petnih žila, dolazim u Tinjan i nalazim Antona kod objeda. Jede, pije, stenje, i suze ga oblijevaju. Kaže mi, da nije ništa smrtonosno, da je samo nogu nategnuo, pa u prvom strahu nije znao, što mu je. I jauče, jer ga noga boli. A ja velim: Neka te samo boli, pasja capo! Misliš li ti, da mene ne peku tabani, koje sam brusio za te od Žminja, ugursuze lijeni, ha? Tako je to, on ti najuri čovjeka na put radi jedne trice«.

Stari koštunjavi i osebujni plovan Mate stade nekako u namještenoj srdžbi sipiti.

»Došao sam na nekoliko dana kući u pohode«, reče Šime.

»Od dičnog gospodina Jurja? Bog mu dao zdravlje! Ali tu gore morat će on gospodinu Antonu pribaviti pomoćnika. Ne mogu ja župnikovati za cijelu Istru. Ča, vranića! Jedamput na mjesec, hajde de, ali dan na dan ne mogu. Dokle ćete biti kod kuće?«

»Tjedan dana«.

»Pišite preuzvišenomu u Trst, neka Vas pusti tri mjeseca. Prije ne ćete Giacominija podići na noge. Toliki je strah ušao u nj. Još će se odviknuti od hodanja«.

Mate se živahno uspravi, pogleda u sunce na brdu i usklikne:

»Žao mi je, što mi je kasno. Pa pohodite me doskora, sada se poznajemo. Možda su Vam već i kazivali što o meni! Biskup Juraj je jedan čovjek, kojemu nema para, hajduk Jože u Juršićima drugi, a ja treći. Do vidova!«

Pohrlio je preko mosta i zagrabio stazom uzbrdo.

»Ide lakše nego drugi u opancima«, pomisli Šime. Onda vedro promrmlja:

»Tako dakle! Sada ću barem za nevolju moći da plovanim neko vrijeme u Istri«.

Veselo se požuri putem, da što prije stigne u Tinjan.

8. Na župi.

Kod starih gradskih vrata, »pod mostom«, ušao je u Tinjan. Krenuo je glavnom ulicom na »ladonju« ili trg pred crkvom. Dok je tako išao, rascvjetaše mu se davno zaboravljene uspomene u duši. Zatim ga obuze tiha žalost. Od kuće do kuće vidio je, da i njegova varoš boluje od bolesti svih istarskih gnijezda i da stari. Bure i kiše peru zidove. »Drugdje se kuće pomlađuju«, pomisli on, »a u Istri umiru«.

Stao je pred župnom crkvom. Kao toliko puta u mladim godinama zagleda se i sada s osjećajem tajinstvenog poštovanja u crkveno pročelje i u natpis na vratima. Čitao je: »Cura et vigilantia Joannis Sestan . . . Marom i pomnjom Ivana Šestana«.

Sada je razumio natpis, koji mu je nekada bio nerazumljiv. Saznao je iz njega, da je župnik Ivan iz Novaka popravio crkvu, zvonik i zvona u vrijeme carice Marije Terezije. Sada je iz natpisa dahnulo u Šimu tajno osjećanje druge vrste.

»Pomnja Ivana Šestana«, pomisli Šime. »Šestana! Ali ne onog nesrećnika, koji je pred dvadeset godina umorio i orobio mojega oca. Ne onoga Mate, koji već tako dugo okajava svoje grabežno umorstvo u koparskim tamnicama, ako već nije iznemogao i umro. Bog mu se smilovao!«

Pristupi k crkvenim vratima, ali ih nađe zatvorena. »Kao po gradovima, moraju zatvarati«, pomisli s gorčinom i okrene se prema župnom dvoru. I tu nađe vrata zatvorena, pa pozvoni. Čekajući, da mu otvore, motrio je susjedne prostorije. Znao je, da je to mansionerija Casamara, koja je bila određena za duhovnog pomoćnika. Sada je kuća bila prazna. Biskup u Trstu nije imao dovoljno svećenika. Šime je znao, da je to biskupova jedina svakidašnja tužba.

Tada mu otvoriše.

Župnika Giacominija nađe doista gotovo onako, kako je rekao žminjski župnik.

»Sam mi te je Bog poslao«, usklikne »šepavac« latinski s izrazitim talijanskim izgovorom. »Sjedni, domine, sjedni!«

Giacomini pruži Šimi ruku, meku, punanu i bijelu ruku sa župničkim prstenom. Nato se sav raznježi jaučući, zašto li ga je morala zadesiti tolika nesreća. Križmanić reče, da će mu pomoći zamjenjujući ga tjedan dana.

»Hvala Bogu, hvala Bogu«, usklikne župnik i stane ispitivati: »Tjedan dana? Misliš li, da ću u osam dana prohodati? Impossibile — nemoguće, prijatelju! Noga se mora odmoriti. Ne znaš, kako je natekla. Teško vjerujem, da će ikada potpuno ozdraviti.«

Onda se opet raznježi:

»Već mora biti tako, da takva nevolja zadesi čovjeka. O! Neka boli, ta rado trpim. Neka bude za grijehe! Ali služba, služba! Ubogo moje stado. Kako će biti bez pastira i njegove palice vodilice!«

»Mekušac«, sjeti se Šime riječi žminjskoga župnika. »Kako se gradi revnim i zabrinutim. No, no, gospodine Antonio! Znam ja, kako hlepite za udobnošću i kako su vam teški istarski putovi.«

No za čas mu bude žao, što osuđuje vremešnoga svećenika radi njegove čovječje slabosti. Prijateljski mu reče:

»Budite potpuno mirni, gospodine župniče, sada sam za prvu nuždu ja tu. A i pisat ću preuzvišenomu biskupu u Trst, neka mi produlji dopust.«

»Pametno zboriš«, usklikne župnik obradovan. Tada se istom sjeti, da valja gosta podvoriti. Počne ga nuditi:

»Čime da te poslužim? Bože! Eto, u Istri smo. Siromaštvo. Nemam svježih riba, nemam parmezana. Izvoliš li suhe tunine? Kruha? Da, kruha imade u obilju i vina. Dakako, sam je to tinjanac: šarac, brestulja, plavinac i mačkiž. Hoćeš li piletine, kokošjeg mesa? Dobit ćeš i toga. Bit će i radiča s vinskim octom i uljem. U slast, sinko.«

Križmaniću se uvlačila neka umorna radost u srce.

»Kako zna nabrajati, šta je dobro. Sve je to dobro, ali njemu još nije. Rodom je s obale, tek desetak, dvadesetak puškometa odavle, pa već osjeća, da se usred Istre drugačije živi nego kraj mora. Pa kako je razgovoran! Ne, jezik mu nije težak, nego samo noge. A nama je Hrvatima riječ tvrda. Takvi smo mi i takvi su oni. Kako je Bog htio. Gospodine Antone, vi mi se sviđate. Vaša će me živahna riječ razvedrivati, ako se ovih dana budem kada žalostan vraćao sa svojeg plovanskog puta.«

Došla je župnikova gazdarica, »signora Mariutta«, kako ju je nazivao Giacomini. Preuzela je u opskrbu mladoga svećenika, kod čega je Šime opazio, da zapravo ona gospodari u kući i da si samo izvana daje zapovijedati od župnika.

»Dobro, gospodine župniče, ben, bene. Učinit ću svoju dužnost. Znam, što mi je dužnost, samo se ništa nemojte starati. Gospodin — kako se zove gospodin? — ben, bene, gospodin Simon bit će zadovoljan sa mnom, premda je možda razmažen, jer jede kod biskupskog stola. Znam ja dobro, kako je to kod biskupskih stolova, sama sam služila kod presvijetlog gospodina Peteanija u Poreču, Bog mu dao nebeski raj! Bio je svetac, vero svetac, ali gospodariti nije znao. Ne, ne! Gospodariti nije znao.«

Rekavši to ode. Župnik namigne Šimi:

»Jesi li vidio? Gospođa Mariutta! Ne! Gospođa Mariutta nije biskup Peteani. Ne bi nje prevarili gladuši i prosjaci ni za najmanju mrvicu. Ne zato, što se ne bi smilovala siromahu, nego jer umije štediti. A ti joj se sviđaš. Vidjet ćeš. To će biti večera danas. Ali gdje ćeš spavati? Ti nesrećno žensko čeljade, baš si prava furija, ni na što ne misliš. Šjora Mariutta, šjora Mariutta!«

Šjora Mariutta dođe i pogodi se sa župnikom, da će prirediti za Križmanića sobu u mansioneriji (kapelaniji).

Šime se navečera sa župnikom. Kad se opraštao, da pođe na počinak, opomene ga župnik Anton:

»Hoćeš li odmah leći, domine? Ne bih ti toga savjetovao. To nije zdravo. Gospođa ti je Mariutta stavila na stol papir i tintu. Piši, piši biskupu radi dopusta. Što prije, to bolje. U crkvenim se poslovima ne smije odgađati.«

»Pisat ću«, obeća Šime, a župnik doda:

»Pismo daj sutra meni. Pridometnut ću ga svojemu.«

»Dobro.«

»Zato jer se tako pristoji«, uživljavao se župnik u stalešku pretpostavljenost. »Sada sam ja tvoj starješina. Razumiješ li?«

»Razumijem«, odvrati Šime na odlasku. Putem je mislio: »Sjajno! Vladika će se veseliti. Moći će jednim potezom da udovolji i hrvatskoj i talijanskoj molbi. Bog zna, je li to mogao učiniti ikada dosada.«

Župnik Giacomini međutim pozove šjoru Mariuttu i naredi joj, kako će mu postaviti stol, da uzmogne pisati. Ona učini, kako je želio. Župnik razgrne pred sobom papir, umoči pero i napiše naslov. Ali dalje nije išlo. Očajno pozove još jednom dvorkinju. Ona

dođe. Naručio je majoliku vina. Pijući razmišljao je, kako da piše. Nije išlo. Pozove treći put šjoru Mariuttu i usklikne:

»Ne mogu.«

»Je li latinski?« upita ona.

»Zar mislite, da presvijetli ne umije talijanski? Umije i govori, kao da se u Toskani rodio.«

»E, pa pišite talijanski.«

»Pišite! Lako je to reći. Šjora Mariutta! Ali ne radi se samo o pisanju, nego treba znati, što valja pisati i kako valja zapisati...«

Šjora se Mariutta podboči rukama, pa onda stane govoriti. Župnik posluša i usklikne:

»Vi ste anđeo, šjora Mariutta. Govorite, samo laganije! Istom sada uviđam, kako ste pismeni!«

Šjora je Mariutta kazivala u pero, da je bila milina.

*

Šime Križmanić spavao je mirnije nego prošle noći u Pazinu. Ustao je zdrav i odmoren te pošao da služi sv. misu. Iza mise pohodi župnika. Dan mu je prošao, da nije ni imao vremena za pohod u Ježenj. Tetka je bila zato nestrpljiva, te mu je poslala Jožu s pismom.

»Unučiću! Nisi došao u Ježenj. O, znam, da nijesi dospio na to. Ali daj napiši nekoliko riječi i javi, jesi li zdrav. Čuvao Te Bog i Majka Božja! Uvijek Tvoja tetka Terezija«.

Pod tetkino pismo bio se još potpisao latinski njezin pisar barba Tonin:

»Ako si zdrav, meni je pravo... Preporučuje se najponizniji i najučtiviji pisar i kancelar gospe Terezije Defar, Antun Antunov Brada«.

Križmanić se nasmjehne.

»Gospa Mariutta je čudo među ženama«, uvjeravao ga prije župnik Anton. »Vidi, što mi je u pero kazivala pismo. Vjeruj, da ga je sastavila bolje nego ti«.

Toga se sada sjeti mladi svećenik i isporedi pisara u Ježenju s »čudom među ženama« u Tinjanu.

»Tako«, reče u sebi. »I još nas psuju, da smo mi u Istri nepismeni. Jok, nismo!«

Biskup Juraj poruči župniku Antonu latinski:

»Žalim Tvoju nezgodu i uslišao sam Tvoju molbu. Staraj se za gospodina Križmanića, da bude imao potrebnu hranu i topao stan. Treba mu to, jer je krhka zdravlja. Duhovne pobude, koliko ga poznajem, ne treba. Biskup Juraj«.

U isti čas čitao je Križmanić:

»Ostani! Bog je već znao, zašto te je odredio u Tinjan upravo, kako je trebalo. Župnikuj, kako si želio. Ali vrati se zdrav. Moli za me, kako i ja molim za tebe«.

»Bog je već znao, zašto me je odredio u Tinjan«, ponovi svećenik zamišljeno biskupove riječi. »Kako li je utješno znati, da hodimo kao od svoje volje, a ipak idemo samo po volji i promisli Sveznajućega na nebesima«. Onda rekne još toplije: »Biskup se Juraj moli za mene. O, kako je lijepo služiti gospodara, koji te ljubi!«

Bio je tri dana u Tinjanu. Dva puta je pohodio tetku. Četvrti dan donijeli su mu na krst dijete iz Rudića. Djetinjski se veselio svojoj službi, kada je upisivao novoga župljanina u maticu krštenih. Nakon toga cijelo je prije podne proveo zadubljen u župne matice prelistavajući maticu krštenih i maticu umrlih. Čitajući imena mrtvih dozivao je sebi u pamet stotinu lica, koja je nekada poznavao, ali su mu se vremenom bila izbrisala iz glave. Našao je godinu rođenja i smrti svojih roditelja, čitao je imena svojih prvih saučenika, vidio je rukopis svećenika, koji su ga učili prve istine o jednom jedinom Bogu i pravednom Sucu. Vidio je pismo svojih predšasnika. Njihovim potpisima pridružio je sada još svoj te je čitao kao iz litanija: »Šestan iz Novaka, Peršić Fran Niko iz Lovrana, Kovač iz Pazina, Ivančić iz Pazina, Bo-

gović Krčanin, Gregorić France iz Kranjske, Giacomini iz Kubera . . . Avete, zdravstvujte, tinjanski pastiri, koji ste samo Davidovu pjesmu pjevali, i vi s njima, koji ste slušali istarske dvojnice i ljubili u Bogu i još u jednomu, komu je ime Hrvat Juraj«.

Tada nađe u knjigama sitan svezak ispisanih listova. Na stranici, koja mu se prva otvorila i koja je očito bila zadnji list svećeničke ispovijesti, čitao je:

»Zbogom, Istro! Tvoj plovan France Gregorić oprašta se od tebe. Deset je godina želio da pođe odatle u domovinu među Kranjce, a danas, kada zna, da će ići, nije tako veseo, kako je očekivao prošlih deset godina svaki dan. Istro! Tvoj desetgodišnji plovan Franciscus zahvalan ti je za tvrdu i dugu školu. Dobro si ga školovala. Sa svjetovnom taštinom došao je među »Čiće i Čibirce«, među »tatove i hajduke«, među »braću, koja nijesu Slovencima na čast«, i sada odilazi s tihom žalošću, uvjeren, da je i »tužna Istra« vrijedna kranjske ljubavi. Zbogom, Istro! Ne odilazim na svoju molbu, iznenada mi je došlo premještenje. Zato imadem zadovoljštinu u misli: kao Jakob za Rahelu služio sam deset godina, dok nije došla odluka starješina, da mogu poći. Vjerujem volji starješina, ona je volja Božja. Odilazim kao potpuno zreo muž i vrijedan svećenik . . .«

Križmanića smete netko, koji je nespretno pokucao. Ostavio je čitanje i stupio k vratima. Tamo je stajao njemak Jože glupo buljeći u njega. Lice mu je bilo čudno izobličeno. Svećenik zaključi brzo, što bi moglo biti, i upita:

»Od tetke, zar ne? Nije zdrava?«

Jože potvrdi kimajući.

»Hajdmo!« usklikne svećenik i pomisli gorko: »Možda će Bog otkloniti opasnost od nje tako, da tetka ne bude baš prva koju ću zapisati u knjige umrlih.«

Uzme štolu. Obazre se na Jožu i upita:

»Jesi li gladan? Odmah ćeš dobiti komad bijeloga kruha.«

Njemak mučno zaniječe glavom i odbi ponudu.

»Otkada ti presjeda?« upita svećenik. Njemak dadne znak, kojega Šime nije razumio.

Kapelan reče šjori Mariutti, neka ga ne čekaju s objedom. Onda uniđe usput još u crkvu. Upita se, bi li pošao na put sa svetom pričešću. Unatoč netočnoj njemakovoj obavijesti zaključi, da je zasada dovoljna samo štola. U mislima na Gregorićeve papire pođe na put misleći vedro:

»Plovanim! A kada mi bude dosadno, čitat ću ispovijesti svoga predšasnika.«

9. Lijepa Mara.

Prešao je preko mosta na Dragi ispod Tinjana te se teško zasopljen uspeo uzbrdo. Njemak je Jože naime stupao bezobzirno široko i hitro ne obazirući se na svećenika, da li ide s njime. Ali u svojoj priprostoj pameti pomišljao je, da ide. Šime ga je samo slučajno mogao dostići. Dvije crne ptice graktale su blizu na kuštravu hrastu. Njemak pljesne rukama, da ih preplaši. Ptice se ne dadoše otjerati. Tada se čovjek okrene posvema svećeniku, kao da traži od njega savjet. Zatim dohvati kamen i baci se njime za krilatim životinjama. Ptice su odletjele. Tako je Šime stigao njemaka.

Stigavši do malena raskršća krene poznatim putem prema Ježenju. No tu ga njemak potegne za rukav i počne ga uvjeravati mahanjem glave, da to nije pravi put.

»Što?« upita Šime. »Zar više ne poznaješ puta?«

Jože potvrdi kimanjem, da pozna, ali ujedno naznači mahanjem glave, da to nije pravi put, nego pokaže drugim pravcem od Ježenja. Svećenik upita:

»Zar te nije poslala tetka Terezija?«

Njemak dadne glavom znak, da nije.

»Pa kuda me vodiš?« upita svećenik. Njemak pokaže ravno preda se dajući znakove, kojih svećenik nije umio rastumačiti.

»Je li daleko?« upita. »Dva sata hoda? Pa kuda? Da su te poslali po me? Je li tko bolestan? Jest! Teško bolestan?«

Njemak bolno iskrivi lice.

»Bolestan na smrt?« reče Križmanić.

»Na smrt dakle.«

»Nespretno župnikujem«, govorio je Križmanić u sebi. »Dođe do mene, ne zna jasno kazati, a ja ne znam pitati. Sada idem da providim bolesnika, a ne nosim sa sobom presvetog Tijela. Morat ću dva puta ići.«

Ali odmah se utješi:

»Podnijet ću i to. Samo kako nemaju drugoga čovjeka, da po njem poruče, nego mi šalju njemaka, koji mi ne može ni kazati, pošto je došao? Gospodine Frane Gregoriću! Razumijem te! Teško je u Istri!«

Utonuo je u razmišljanje. Kao živ živcat pojavi se pred njime u uspomeni svećenik iz Kranjske, čijih je nekoliko riječi bio pročitao, prije nego što je njemak došao po nj.

Poznavao je Gregorića iz svoje rane mladosti, iz domaće kuće i škole. Živo mu je lebdjela pred očima njegova slika: pojava velika, lijepa i silno ozbiljna muža, koji se nije nikada smijao. Ipak, Šime se sjeti, kako se jednom nasmijao. Bilo je to u njihovoj kući. Gospodin Frane uzeo ga na koljena pa ga upitao: »No što ćeš biti ti, veliki Šime? Hajduk, zar ne?« Dječak je odgovorio jasno: »To, što si ti.« Gosopdin se Frane tada nasmjehnuo, pa je rekao: »Živio, veliki Đime!«

Sva se svećenikova duša iznijela kod te pomisli. Zaboravio je potpuno na put i na vodiča, koji je ponovno koračao deset koraka pred njim. Prenuše ga pastirske dvojnice i istarska pjesma:

»Spravna sam ti ja, spravna
Ive, žejice mnja,
put tvojega stanja. Ti si srdačce . . .«

Svećenik vikne njemaka, koji ga nije čuo. Nato se požuri, da ga stigne. Pokuša da se sporazumije s njime, kuda ga vodi.

»Razumiješ li me? Tko te je poslao po me?«

Jože se mučio, da mu to saopći.

»Jad i pokor je s tobom«, ljutio se svećenik. Njemaku se bolno krivilo lice tako, da je svećenika gotovo hvatala groza. Iz obličja je opet čitao na Joži poteze, koji mu nijesu bili mili. Počeo je sumnjati:

»Je li taj čovjek uopće zdrave pameti? Kuda me vodi?« Odlučno prihvati pratioca za ruku i upita oštro:

»Je li ženska ili muškarac?«

Morao se smijati glupoj neprilici, koja se zrcalila njemaku na licu. Sam je u sebi pomislio:

»Tetka Terezija pozna ljude. Jože je glup, ali nije zao.«

»No, ja ću ti pomoći«, reče nato. »Neka ženska je oboljela, i ti je poznaš, i ona pozna tebe.«

Jože je razumio i potvrdio, da je tako.

»Tko je, to mi dakako ne možeš kazati«, reče svećenik. »Vidjet ću, kad dođem. Je li još daleko?«

Jože mahne glavom u znak, da nije. Nato pokaže na svoje oči i svoje srce. Onda si poljubi ruku.

»Dobro, prijatelju, vjerujem, ali razumjet se nećemo.« No tada je ukočeno zastao. Cijelim njemakovim licem proletio je nekakav čudan bol. Usnice su mu treptale, kao da traže, kako bi odlikovale glas. I sada je svećenik začuo jasno i glasno. Njemak je izrekao kratku riječ:

»Mati!«

Sva duša ganula ke u Križmaniću. Sav strah i posljednji ostatak nepovjerenja ugasnuše u njem. Njemak je bio prečudno izrekao jedno najsvetijih čovječanskih imena: »Mati!«

Sav sretan i kao da je zanesen u otkrivenje mislio je svećenik: »Istro! Zemljo čudesa, zemljo poplava, koje ubijaju, i suše, koja ubija! Zemljo glada i

obilja, zemljo mučenika i razvratnika, zemljo apostola i Juda! Istro! Komu si se objavila očitije nego meni? Tvoj sin, tvoj zadnji ludov, njemak i gluhak, koji krade od požude za bijelim kruhom, izrekao je svu tajnost ljudskih srdaca i još k tomu Istre: mati, mati!«

A njemak nije ništa ni slutio o pjesmi, u koju je bio zaljuljao svećenika. Ponovno je pljesnuo rukama, da potjera crnu pticu, koja mu je sjedjela na putu i koje se praznovjerni Jože bojao radi bogzna kakve uspomene. Svećenik opazi tada u šikari pred sobom nekakav stan. U isti čas zavitla njemak rukom, kimne svećeniku i nagne bježati trkom prema samotnoj kući. Svećenik pođe polagano za njim i dođe do napola raspale kuće. Upravo tada izašao je njemak ponovno kroz vrata napolje te se postavio uz prag, kao da straži. Svećenik uniđe.

Isprva nije ništa vidio. Ali kad mu se oko pomalo naviknulo na tamu, opazi u kutu na rpi slame, koja je bila prevučena nekakvim prnjama sitno staračko stvorenje, na kojem nije mogao razabrati, je li muškarac ili žena. Bilo je beskonačno mršavo i navorano čovječje lice s dubokim očima, koje su grozničavo sijevale. Sitne i mršave ruke grozničavo su grabile preda se u slamu. Težak dah sipio je u vlažan i zagušljiv zrak. Svećenik pristupi brzo k nisku prozoru i skine crvenu zavjesu. U sobu bljesne nešto danje svjetlosti. Istom tada uvidje svećenik, da se nalazi kraj ležaja umiruće žene.

»Hvaljen Isus!« pozdravi svećenik i nagne se nad bolesnicu. »Što želiš, mati? Evo me, ja sam svećenik, tvoj plovan. Daj, požali svoje grijehe i pokaj se za njih.«

Cijelim tijelom bolesnice proletje grozničav trzaj. Ona podigne uvelo lice te loveći dah protisne iz upalih prsa:

»Hvala Bogu! Došao si.«

Svećenik prebaci preko ramena štolu i pokuša da se što zgodnije smjesti uz niski ležaj.

»No, majko. Čuješ li, što pitam?«

»Čujem«, odvrati ona sipeći.

»Sina si poslala po mene, da te ispovjedim«, poticao je svećenik; »ta razumiješ me!«

»Razumijem!«

»Eto, a sad se lijepo optuži, kao da govoriš sa samim dragim Bogom. Ništa mu ne možeš zatajiti, jer on sve zna, ali oprostit će ti samo onda, ako se od svega srca pokaješ. Jesi li razumjela?«

Bolesnica dadne znak, da je razumjela. Svećenik nagne uho k njezinim usnama . . .

Ispovijed je bila svršena. Križmanić je tiho šaptao obrednu molitvu. Onda podigne ruku i uz molitvu odriješi je od grijeha . . . Nato pokuša oprezno da položi bolesnicu na uzglavlje, što ga je bio za nevolju zgnjeo od slame i prnja. Starica je lagano padala u nesvijest. Svećenik požali, što je ne može pričestiti i podijeli joj posljednju pomast. Za čas starica nekako oživje i reče oštrim, svakidašnjim glasom:

»Knjiga! Gdje je knjiga?«

Svećenik potraži knjigu i ne nađe je. Tada zašušti nešto za njim. Jože mu pruži izlizan molitvenik. Svećenik ga otvori i vidje, da je to Dobrilina knjiga. »Biskup Juraj sa svojim Bogom, pa čak i u toj posljednjoj kolibi moje tužne Istre«, javi se u svećeniku veseo osjećaj. Tada ga prekine starica i nekako umirena reče:

»Knjiga! Odnesi mu je natrag.«

Svećenik pomisli, da starica bunca. Otvori onako od oka molitve i počne čitati:

»Iz dubine vapijem k tebi, Gospodine! Gospodine, usliši molitvu moju! Neka paze uši tvoje na glas moljenja mojega. Ako na bezakonja uzgledaš, Gospodine! Gospodine, tko će opstati? Ali je u tebe milosrđe; i radi zakona tvojega čekam te Gospodine!«

»Nosi mu knjigu natrag«, reče bolesnica za vrijeme molitve još jedamput.

»Pa ponijet ću je, majko, ako tako želiš«, reče svećenik; ali reci, komu?«

»Što pitaš!« začudi se starica bezobzirno i trpko. »Martinu je nosi, Martinu iz Juršića.«

»U Juršiće«, upita svećenik. Starica ga nije čula. Buncala je tjeskobno kao iz pjesme žalostinke: »Hoćeš, Mare, hoćeš, hoćeš i na silu . . .«

»Mara, nesrećna Mara«, budila se u svećeniku uspomena na pripovijedanje, što ga je čuo o Jožinoj materi od tetke u Ježenju. »Lijepa Mara šalje me Martinu iz Juršića. A to je dug put.«

Svećenik ustade. Njemak je stajao iza njega. Nova misao utisne se u pamet svećeniku.

»Martin iz Juršića,« izgovarao je slog po slog, da mu gluhonijemi pročita riječi s usnica, »da li ga poznaš?« Njemak potvrdi kimanjem, da ga pozna, ali onda iskrivi lice. »Iz Juršića?« zapita ponovno svećenik. Jože zaniječe mahanjem glave. »Ne?« Njemak pokaže rukom drugim smjerom. »U Žminju? Istina?«

Starica se ponovno osvijesti. Postajala je razdraženo zagrižljiva:

»Odnesider mu knjigu! Što čekaš? Ako ima dušu, doći će, prije nego umrem.«

»Idem«, odgovori svećenik ne znajući ni sam, što da učini. Izašao je iz kuće. Zaustavio se razmišljajući što da počne. Jože je stajao uza nj. Brzo se svećenik domisli, što će i kuda će. »Poći ću u Žminj«, sijevne mu misao. »Gospodin Matej pomoći će mi kao vodič, da nađem čovjeka, kojega sirota želi. Dočekat će ga još u životu. A s njime i mene ili žminjskoga župnika sa svetom pričešću.« Razgleda se po obzorju, da vidi, kuda mu treba ići, i krene na put. Kada se obazro, opazi, da Jože ide za njim. Pokuša, ne bi li ga uvjerio, da mora ostati kod matere, ali luda odmahne glavom u znak, da ne će ostati kod nje.

»Pa neka mu bude«, pomisli svećenik, »barem će mi biti vodič. Ta potvrdio je, da poznaje toga Martina.«

»Martina?« poče se u njemu javljati gorka slutnja. Ne bi li to mogao biti onaj Martin, s kojim se bio susreo u vlaku i na kojega su ga podsjećali potezi na licu gluhonijemoga pratioca? Nakon groze i odvratnosti javi mu se nježnost u duši. »Pa iako ju je sirotu bacio u nesreću, ona se ne će izgubiti! Ta već mu ne zna ni potpunog imena«. Onda počne tražiti, da između sto imena, što ih je prolistao u matici krštenih u Tinjanu, nađe prezime bolesnice. »Mara Kozulićeva? Od Moferdina? Mara Mara, Mara Stipanićeva?« Obazre se na njemaka i prozbori:

»Mara, zar ne, Mara Stipanićeva?«

Njemak razvuče lice u znak zadovoljstva i grčevito kimne glavom potvrđujući.

»Požurimo se!« usklikne svećenik, »put je dalek.«

Istom tada sjeti se, da je davno prošlo podne, a on još nije objedovao. Osjeti i umor. »Ah, šta!« reče u sebi. »Župnikujem. I žminjski me župnik ne će pustiti gladna ispod krova.«

Došao je na cestu. U vjetru, koji je popuhivao s juga, činilo mu se, da čuje zvono. Koračajući živo uznojio se. Tada se pomoli pred njime selo.

»Žminj«, obradova se i pogleda na sat. Bila su tri sata. Za dobar četvrt bio je u župi pred prvom kućom. Obazre se na Jožu. On je bio zaostao te je mahao glavom. Rukom je pokazivao na visoku kuću na lijevoj strani ceste. Križmanić je mogao čitati natpis. Mučno je uzdahnuo.

U kući su prodavali vino na veliko i malo. Posjednik kuće bio je Martin Milohanovich.

Onda se svećenik obazre još jednom na Jožu te uvidje, da se on zato ne usuđuje naprijed, jer ne može otjerati vrane s obližnje njive. On se sam dadne tupom odlučnošću na posljednji komad puta i uniđe u Milohanovichevu kuću.

*

Svećenik otvori sumračnu vežu i pogleda na lijevo kroz staklena vrata. U nekakvom spremištu opazi dvije osobe, koje ga nijesu vidjele. Bio je to mlad, crnokos čovjek i napadno krupna žena. Držali su se za ruke. Svećenik s odvratnošću okrene pogled, da ih ne vidi i zakašlje. Za njim se otvoriše vrata.

»Tko je?« začu svećenik ponešto uznemiren ženski glas. Okrene se i stade pred ženom, koju je prije crnokosi držao za ruku.

»Htio bih govoriti s gospodinom Milohanovichem,« reče Križmanić.

»Odmah!« snađe se žena. »Angelo, zovnite gospodina!« Crnokosi se pomoli na vratima, promjeri nekako neprijateljski svećenika od glave do pete i uspne se stepenicama u prvi kat. Žena se povrati u prostoriju iza staklenih vrata i povuče preko stakla crvenu zavjesu.

»Možda još nijesi sasvim propala«, pomisli mučno svećenik. »Barem se još znaš sakrivati, ako jesi ili nijesi njegova žena.«

Sam se prestraši svoje misli. Tada zapita pred njim poznati glas:

»Tko traži Martina Milohanovicha?«

»Ja«, odazove se svećenik. Čovjek se bio iznenada pojavio pred njim, došavši očevidno iz podruma. Bio je goloruk, jak, zaudarao je vinom.

»Poslala me je Stipanićeva Mara«, počne kazivati Križmanić.

»Zar da poznajem sve djevojčure na svijetu?« uzavre surovo Martin.

»Ako znadete, da je djevojčura«, — zaletjela se svećeniku riječ, ali nije izrekao do kraja, jer je čovjek pred njime zahroptao prezirno:

»Ta poznamo se... Ali, napolje ispod mojega krova!«

Zgrabio je svećenika i izbacio ga na cestu zalupivši za njim vratima.

10. Tko je vidio...

Šime Križmanić pođe, a da se nije mogao snaći od zapanjenosti. Tada ga potegne za rukav nijemi Jože. Svećenik se prene i nasmjehne. »Jesi li vidio?« upita i odstupi korak natrag, jer je iz njemakova obličja bila pogledala strašna mržnja.

»Oprostimo«, reče svećenik, »žao mi je samo bijedne Mare, što joj ga ne ćemo dovesti. Što. Ne bi li pokušao još ti? Hajde, Jože, za mater!«

Njemaku se lice umiri. Naprezao se, ne bi li razumio svećenika. To mu pođe za rukom. Ali odmah strese neprijateljski glavom. Svećenik osjeti, kako mu noge klecaju od slabosti. Sjeti se još svoje druge službe i reče:

»Hajdmo, Jože! On ne će s nama, ali Gospod iz svetohraništa ne će se braniti.«

Krene prema crkvi i uniđe u župni dvor. Mate Žminjski živo mu se obraduje.

»U pohode, brate? Uniđi! Sve je moje ujedno tvoje, po starom istarskom običaju.«

Uzme mladoga svećenika ispod ruke i posadi ga za stol. Istom, kada se nešto bio okrijepio, mogao je Križmanić kazati Mateju, po što je došao iz Tinjana.

»Nije loš početak za prvo plovanjenje«, usklikne gospodin Matej. »Pa gdje leži ta Mara?«

Križmanić kaza, koliko je mogao.

»Ta rekao sam ja«, razigra se žminjski župnik. Vidiš, da te tičem, otkako si mi gost. Ali, da mi ideš činiti takvu sramotu i hoćeš jednu od mojih ovčica prevesti mimo posljednju postaju. Jok, brate! Stipanićeva je legla na mome, pa će ići i u grob na mome, ako vi Tinjanci naročito ne platite za nju prevoza. Ne dam mrtvaca!«

Skočio je na noge i naložio, da pozovu zvonara.

»A ne bih li ja mogao da ti budem zvonar?« ponudi se Križmanić. »I onako moram prevaliti put natrag.«

»»Samo hoćeš li moći? Nisi ti Matej Glavina.«

»Moram. Starica me je poslala s posebnim nalogom.«

Spomenuo je Martina. Žminjski se župnik opet uzruja.

»Šta? U takve kuće zalaziš. Stid te bilo! Čujder samo, odmah ću ti reći, tko je taj Milohanovich. Da, ovca je, ali šugava! Bog neka sam znade, zašto mi ga je turio u župu. Za pokoru i rđav primjer.«

Križmanić napomene, da ga je Milohanovich izbacio iz kuće.

Žminjski župnik udari u smijeh.

»Vjerujem. Ali mu ne zamjeri previše. Ni moliti ti ne treba za nj. Taj je zreo. Pa kako je Bog odredio. Nemojmo suditi. Ali ti moram još kazati: moj župljanin nije. Doklatio se, čuo sam, iz Juršića. I on je jedini iz Juršića, kojega hajduk Jože nije ukrotio. Zacijelo si već čuo o tom hajduku.«

»Nešto sam čuo«, odgovori Križmanić.

»Jesi«, doda Matej zadovoljno. »Ništa zato. To je takav čovjek, da će ga još u pjesmi opjevati kao Kraljevića Marka. Eto, na propovjedaonicu je išao s pištoljama. Kradete, razvikao se nad župljanima. Ali ne ćete više. Tu sam ja i tu su pištolje. U deset sati na večer da su svi muškarci kod koće. Vidjet ćemo! Vi hajduci, ja hajdučki pop. Tako im je utjerao strah u kosti. Sam mi je to rekao. Ali Milohanovicha nije obuzdao. Hoćemo li ići?«

Pođoše u crkvu. Putem je župnik Matej još kazivao, da je Milohanovich uopće nesreća za cijelu općinu.

»Krvopija, pijavica i poturica. Kud ćeš više. Moje se ovce već sada boje, da je vukodlak.«

»Tako mu naplaćuje Bog, što je psa nazvao imenom našega biskupa«, pripomene Križmanić.

»I to već znaš«, kimne gospodin Matej.

»Sam mi je kazao«.

»Ča! Razgovaraš s njime,« začudi se župnik Matej.

»Ne znam, kako to«, nasmjehne se Križmanić. »Kao da mi je suđen. Ali odsada se više ne ćemo susresti, nadam se«.

»Moli Boga za to. Ni s njim ni s njegovom babom«.

»Dakle je doista, doista —«

»Prljava. Mi Istrani kažemo: pasja!«

Trpko pljune i zastane.

»Stanimo malo«, reče, »da me prođe ogavnost, prije no što otvorim svetohranište«.

Četvrt sata poslije toga jurili su svećenici s presvetim sakramentom samotnim putem na među između tinjanske i žminjske župe. Rano veče gorjelo im je od zapada u lice. Molili su glasno. Tupo je za njima išao nijemi Joža s omašnim komadom bijeloga kruha pod prslukom.

Nijedne crne ptice nije bilo ni na lijevoj ni na desnoj strani, da bi je se plašio. Glupo obličje kao da mu je mirno počivalo. U božjoj blizini, na putu k materi, bio je ipak čovjek s licem, stvorenim na sliku Božju . . .

*

Večernje rumenilo na zapadu pretvorilo se tek u blijed sjevak ugasle nebeske svjetlosti. Prve zvijezde bile su zatitrale. Tada su svećenici došli pred stan umiruće Mare.

»Staja!« ote se riječ žminjskomu župniku, kada umalo da nije pao preko praga u tamu i zagušljivi zrak. Providio je bolesnicu i izmolio molitve za umiruće. Nato se odmah oprostio i vratio u Žminj.

Rekao je još Križmaniću:

»Tvrda će ti biti cesta do Tinjana. Ne bi li pošao sa mnom?«

Križmanić odgovori, da će poći do Ježenja i čekati, dok mjesec izađe.

»Moram, plovanim!« nasmjehnuo se.

Unišao je natrag u kuću k bolesnici, koja je naglo slabila i buncala. Joža joj je utisnuo u ruke kruha. Križmanić je čuo, kako se rasrdila na sina:

»Ne nosi mi kruha«, jadikovala je. »Gdje ga uzimaš? Ljudi ti ne režu bijeloga kruha. Krades ga, pasji sine, kradeš!«

Njemak je čučao u kutu i umorno kimao glavom. Kada je unišao svećenik, ustao je i pošao pred kuću. A svećeniku je postalo toplo u srcu.

»Krao je, da može kupovati bijeloga kruha. Ali ne za se, nego za bolesnu mater. O Istro, zemljo čudesa i iznenađenja. Je li to tvoje posljednje čudo i iznenađenje?«

Stao je da sluša. Bolesnica je buncala o knjizi i Martinu iz Juršića. »Zaklela sam ti se na knjigu. Dušu sam izgubila radi tebe! Ubojice! Crni čovječe! Sotono! Ne ću se zakleti! Pusti me!«

Pogled joj je lutao rasvjetom žmirucave svijeće, koju je bio donio žminjski župnik. Iznenada se zagledala u svećenikovo lice, izbuljila u nj pogled i udarila u smijeh:

»Gle, gle! Kako sanjam! Da si ti! A već je davno tomu, kako te je ubio u Dragi pod Bermom. Pod Bermom. Sjekirom. Šime, Šime iz Ježenja!«

Nato se stresla i zavapila prodirno:

»Knjiga! Na duši mi gori!«

Svećenik se sjeti molitvenika, posegne zbunjeno za njim i otvori ga. Zapanjenost je u njem došla do vrhunca.

»Istro, zemljo čudesa! Je li to tvoje posljednje čudo?«

Svećenik je prepoznao knjigu. Bila je svojina njegova pokojnoga oca . . .

U taj čas ugasnuo je život starice.

11. Kainove vidalice.

»Misna knjiga mojega pokojnoga oca«, promrmlja svećenik i prinese dragocjenu uspomenu s poštovanjem k usnicama. »Uvijek ju je otac nosio u svojem nedjeljnom kaputu, pa eto imao ju je uza se i onda, kada je umro pod Bermom«.

Dok je tako svećenik cjelivao svetu uspomenu, najednom kao da ga je iz knjige nešto zapeklo. S dubokim čuvstvom uživio se u priču, koju je već davno čuo od matere pa ju je dotada bio gotovo zaboravio. Mračna groza pomaljala se pred njim iz priče.

Vidalice, mislio je sam u sebi, tako Istrani nazivaju danas sviralu dvojnice. Odrasli izvrtaju dva javorova kolčića, a djeca su spretnija, jer potraže zovike, i dakako da dječja svirala pjeva slađe. A bio je star pastir, koji je imao susjeda mlađega pastira. Stari je mislio da mladi čara, jer mu se stado množilo, a staromu su ga vuci raskidali. Onda je staromu upalo u oči, da mladi ima svoje posebne vidalice Radi vidalica-čaralica ubio je mladoga. Zatim ga je spalio u samoći, da nitko nikada ne uzmogne saznati za njegov zločin. Pepeo su razvejali vjetrovi na četiri strane po Istri. Stari je pastir pokušao da zasvira na ugrabljene vidalice. One su zapjevale groznu tajnu, zato je uzeo kamen te ih razmrskao. Bila je zima. Zatim je prošla studen i došlo je proljeće. Svuda po istarskim šikarama bujala je zovika. Kao svake godine, mladi su je čobančići rezali za svirale. Vidalice su im pjevale o suncu i sreći, o bosioku i ružmarinu. A stari je ovčar bjesnio: gdje god bi stao da sluša i kamo god bi potjerao stado na pašu, pa bilo to ne znam kako duboko, vidalice su išle za njim pjevajući neprestano: »Ubio me . . . spalio me!«

Tada je stari ovčar očajao pa je pošao i objesio se na osamljenom hrastu. U rašljama je ostao viseći i ptice su ga raskljuvale. A rašlje su kasnije nazvali Kainovim vidalicama.

»Vidalice«, trgne se svećenik iz snatrenja i sjeti se svojega svećeničkoga posla. Tiho se pomoli za pokojnicu, koja je ležala hladna poput voska i mirna u još mirnijem svijetlu blagoslovljene svijeće, koju je bio donio žminjski župnik. Križmanić nato teškom mukom saopći nijemomu Joži, da mora ići odmah do obližnjih ljudi, neka dođu i pripreme pokojnici kršćanski sprovod. A znao je i to, da bi morao sam čekati, dok se njemak povrati. Zato ostade uz mrtvaca, kad je Joža otišao. »Hoće li umjeti da ih pozove?« Sjeti se kako je njemak nosio materi bijeloga kruha, te se utješi, da nije tako luckast.

»Ako samo ne naleti putem na vrane«, promrmlja; »mimo tih crnih ptica ne bi išao jadnik ni za samu mater«.

Bilo je oko ponoći. Vani oko uglova kuće započe duvati vjetar, koji je propuhivao i kroz unutrašnjost kuće. Svećenik se tješnje zamota i stisne sam u se. Buljio je bez misli u mrtvo lice pokojnice i mrtvo molio. Umor mu prodirao u kosti, drijem ga hvatao. Nije bio navikao na bdijenje, a danji hod bio mu iscrpao snagu. Zapao je u san.

Kada se probudio, nije znao, kako dugo je spavao. Studen ga bila probudila. Skočio je na noge i počeo mahati rukama, da ugrije zamrle udove. U grlu ga dražilo na kašalj. Jože još nije došao s ljudima. Glasnije je pjevala bura oko uglova. Otvorio je vrata i izašao u noć. Vidio je, da se nebo bilo prevuklo maglom, tankom poput koprene. Magla je bila zastrla zvijezde, ali mjesečina je prodirala kroz nju i otkrivala mu poznatu zemlju u čudno tuđoj, beskonačno žalosnoj i tjeskobnoj tišini. Ponoćni strah dahnuo je u nj. Negdje blizu huktala je sova.

Svećenik se povrati k mrtvacu i počne iznova moliti. Uto se probudi u njem gorko saučešće. Nešto ga neodoljivo tjeralo, da gleda i gleda u suhonjavo, mrtvo lice.

»Lijepa Mare!« čuvstvovao je. »Lijepom Marom nazivali su je nekoć. Bila je doista lijepa. Još se vidi skladna pravilnost crta u licu. Prava istarska pravilnost. O Mare, pa gdje je sada tvoja ljepota? Gdje su sočne usnice, gdje velike žarke oči, gdje mlado rumeno lice, gdje su tvoje duge pletenice, Kako li si jadna, kako li si žalosna sada!«

Gledajući lice zavezao se svećenik mislima drugamo umujući još dublje:

»S nekim bih te isporedio, lijepa Mare, tebe i tvoje trpljenje i tvoju krivdu. Nijesi li za sve nas, nijesi li slična našoj tužnoj Istri? Ta i o njoj pišu, da su joj se veselili svi bogati i daljni. A sada je siromašna i svima na ruglo. Ta pišu o njoj da im je sve dala i obasula ih svojom ljubavlju i gostoljubivošću. A onda su otišli i ostavili je siromašnu i osramoćenu. Lijepa Mare! O, kako te žalim! Ti moj istarski cvijete, koji si davno cvao! Kako li su te strašno unesrećili; kako li su te kukavno izdali! Mare, lijepa Mare! Počivaj u miru i Bog neka ti bude milostiv.«

»Naričem nad njom«, pomisli svećenik trgnuvši se i pokuša proračunati, hoće li se njemak skoro povratiti. Opet izađe pred kuću i stane prisluškivati. Noć je sada bila opet tiha, samo je vjetar šumio iznad škarja. Povrati se u kuću i stane prelistavati molitvenik, što ga je držao kod sebe. Javljaju mu se nova znamenja, da je knjiga u istinu očinska.. Prošao ga umor i pospanost. Uživio se sav u misli. Padao je iz jedne misli u drugu dolazeći do sve jasnje, do sve groznije spoznaje. Nova groza strujala je iz knjige.

»Otac je molitvenik imao kod sebe u nedjeljnom kaputu. Nije ga izgubio. Netko mu ga je dakle uzeo, a to je bio onaj, koji ga je ubio polakomivši se za njegovim novcem. Tražio je novčarku, a uzeo je uz to i molitvenik. Poslije ga je bacio nekuda ili ga negdje zaboravio, možda u crkvi. Tamo su ga našli.«

»Ubojica i razbojnik ne ide u crkvu«, popravi se. »Kako bedasto mislim.«

Onda se najednom trgne.

»Pa to je jasno da ne može biti jasnije! Nije li ta jadna, mrtva sirota preda mnom kazala, čiji je molitvenik? Nije li me u Žminj poslala, neka nosim knjigu kao znak, da dođe. A ako je molitvenik bio znak između nje i njega, o Bože moj! sada vidim i znadem, da je Milohanovich . . .«

Riječ, koja mu je bila počela navirati glasno iz unutrašnjosti, zamre mu na usnicama. Nova misao prouzroči, da je ugušio glas, čim je pojmio svu tajnu do konca. Ali za to je smio znati samo on, on i Bog, u čije je ime prije slušao posljednju ispovijed umiruće žene. Najednoć mu bude neizmjerno teško. Misli i osjećaji komešali se u njemu turobno. Nije znao, dokle smije misliti slobodno kao čovjek, nije mogao razlučiti, šta je samo Božja svojina i šta mu se otkrilo čudnim slučajem iz knjige također kao čovjeku, kao sinu umorenoga Šimuna iz Ježenja, kao članu ljudskoga društva, koje ima svoj zakon, svoj dokazni postupak, svoj sud i svoje kazne za zločince.

»Vidalice!« usklikne gorko u knjigu, »vidalice, ta kako bi vi svjedočile, kad ste nijeme? A ja bih morao govoriti o onom, što znam. Morao! Ne zato, da izazovem čovječju pravdu ili da zadovoljim čovječjemu zakonu. Morao bih govoriti zato, jer sam to dužan pred Bogom. Radi nerazjašnjena i potajna zločinstva trpi nedužan čovjek. Trpi već gotovo dvadeset godina.«

Silna uzrujanost ovladavala je svećenikom sve više. Gotovo ne znajući, što radi, pristupi pokojnici i usklikne:

»Mare, lijepa Mare! Čuj! Ustani, samo za čas ustani i kaži! Kaži tako kao običnu čovjeku, da i ja uzmognem kazati i pokazati: taj je ubojica, a onoga nedužnoga pustite! Tako kaži! Dužna si, kako bi ti Bog oprostio ono, što si kazala na ispovijedi.«

Strese se i silom se sabere.

»Kasnije ću promisliti, što da učinim.«

»Žarko sklopi ruke na molitvu i stade moliti. U mislima mu se bistrilo.

»Vidalice poju i progovorit će, ako bude Božja volja. Da potresu dušom ubojicom, da otmu nedužna siromaha iz tamnice. Gospode Bože, pravedni i sveznajući: Znao si dobro, čemu si baš mene pozvao k toj mrtvačkoj postelji, čemu si mi stavio usudni molitvenik u ruke. Gospode, povjeravam se vodstvu Tvoje ruke!«

Izađe opet u noć da se rashladi i da mu nestane tjeskobe iz živaca i s usijanog čela. Nekakva sveta strava prolazila mu mozgom. Zorno, kao da mjeri, osjetio je neizmjernost Božjega duha i uma.

»Sve vidi, sve snuje, strašni tkalac. Ne može mu izbjeći nijedno vlakance. Sve će dobro naplatiti i sve će teško kazniti vječnom mukom, i još se očituje u čudesima, što ih čini na zemlji. Zašto sam malodušan? Neizmjerna je Njegova mudrost. Šta je ipak jasnije, nego da se posvema moram predati Njegovim namjerama? Čudesan si, Bože nebeski! Ljubim Te i vjerujem u Te. Tvoja volja neka se vrši!«

Stade da sluša u noć. U šikarju s lijeve strane začuje čovječje glasove.

»Jože dolazi s ljudima. Odslužio sam«, promrmlja i uniđe u kuću, da se spremi na odlazak. Žalosno je osjećao, da će se još čestito nahodati, ako hoće da stigne do rane mise u Tinjan.

Još jednom obuze ga sućut prema pokojnici.

»Zbogom Mare«, reče, »Bog ti dao nebesa. Gle, ljudi dolaze, da te oplaču naricaljkama i da te sahrane, kako Bog zapovijeda. A ja moram ići. Kod mise u Tinjanu sjetit ću se tebe. Ustrpi se međutim sama, dok ljudi ne dođu. Ta naučena si trpjeti, jer si tako često samovala u životu, da si se navikla na samoću, pa još bez svijetla, kao što si se navikla i na glad i žalost.«

Dadne se na put, i pohiti kroz šikarje ne mareći, što mu je kamenje probijalo kroz gradsku obuću. Verao se preko kamenitih ograda. Ugrijao se i čelo mu probio znoj. Ali čim bi prolazio preko otvorenih i viših pašnjaka, oštro bi osjetio, kako mu kroz odijelo piri studen vjetar. Najzad je zaboravio na put, umor i studen te se sav predao razmišljanju o onom što je bio doživio. Iz neuređena mišljenja izvijala se jasna spoznaja, i on je umovao:

»Što sam saznao od umiruće, to je Božje; što mi otkrije očeva knjiga, to ću saznati ko čovjek. A imade još i nešto treće, što će se dogoditi. Još nikada nije Bog zapustio čovjeka, koji mu se u molitvi utekao. Uteći ću se Bogu i molit ću ga neka otme nedužnoga Matu Šestana iz tamnice.«

Put, koji ga je na svakom koraku sve osjetljivije umarao, oduze mu misli. Koračao je tupo s tjelesnim osjećajem čežnje, da već jednom dođe na kraj i da otpočine. Trpko je osjećao kamenite ograde, kojih se još bojao pred sobom. Teško se verao preko njih, htjelo mu se da sjedne. Ali sokolio se, da ne može biti daleko. Došao je na rub niske kotline, te se spustio u nju. Nadao se, da će došavši na drugi kraj ugledati Tinjansku Dragu pod sobom. Uspeo se iz doline gore te se popeo preko ograde, koja mu se činila previsoka, da bi je prekoračio. Stajao je na praznoj ispaši ispitujući očima kraj pred sobom. U nejasnom valovitom tlu spuštala se pred njim zemlja u drjemovnu noć. Upirao je oči prema istoku, koji je bio bez magle te se blijedo svjetlucao u prvom svijetlu ranoga jutra. Svećenik se obazre na sve strane, ali se nije mogao snaći. Došao je do spoznaje, da je možda zalutao. Nakon kratka razmišljanja krenuo je nešto više na desno. Put, kojim je otada išao, ubijao ga. Bilo mu je silno žao, što po svoj prilici ne će stići do rane mise i što se možda uopće ne će dovući do župe u času, kad bi morao čitati sv. misu, pa će župnik Giacomini biti u strahu. Što je dalje išao, sve više ga ostavljala

prisebnost duha. Hodao je kao pijanac, koji nagonski srće naprijed ne znajući ni sam, kamo, pa ipak nalazi put, a da poslije ne zna, kako ga je našao.

Mrtvo je pohrlio u novu kotlinu i srušio se na travu. Nije osjećao, da se bio izgrebao na trnju i da krvari. Kada se prenuo iz kratke omaglice kao iz sna, pričinilo mu se, da je postalo svjetlije. Četveronoške je domilio do brda i tu stao iznad turobne šikare. I tada je vidio: na istoku je izilazilo sunce svijetleći kao kroz neku pukotnu u magli. Na lijevoj strani onkraj duboke Drage gorio je u jutarnjoj svjetlosti Tinjan, a na desnoj strani isticali se oštri obrisi kuća u Ježenju. »U Ježenj je bliže«, mune mu glavom misao. Odviše je bio utučen, da bi mislio na Tinjan. Zateturao je dalje, da prevali posljednji dio puta, te se polumrtav srušio kraj ognjišta kod tetke Tereze.

*

»Vidalice!« sinula mu u glavi jasna i žalosna spoznaja. Dim u kuhinji silno ga dražio na kašalj. Zapeklo ga u prsima. Pljunuo je u pepeo preda se te je upoznao, da je to krv. Tada se otvoriše vrata iz sobe. Tetka Terezija izađe kroz njih te se zabezeknuto i prestrašeno zagleda u njega, a onda prodirno krikne:

»Ča? Moj unučić? Unučić moj mili! Ča je to s tobom?«

»Cijelu noć... sam hodio, tetice«, šapne teško svećenik te se teturajući spusti na klupu. Onda zatraži mlijeka:

»Samo malo mlijeka... ali topioga! Vrućega, tetice... strašno sam umoran. — —«

Plačući podvori ga tetka, a kada se nešto oporavio, obrisa mu oštrom domaćom pređom lice, koje je bilo razderano oštrim trnjem. On je to podnosio s osmijehom i napola sanjareći:

»Vidalice! Što pjevaju? Spravna sam ti ja, sprana, Ive, žejice moja, put tvojega stanja...«

Svećenik srećno uzdahne.

»Ča ćeš, unučić?« upita tetka.

On se nasmjehne i reče tiho:

»Tako si dobra, teto! Ne znaš, kako mi to godi. Daj pogladi još, pogladi. Miluješ kao mati.«

Žena se dosjeti njegovoj sreći i njegovoj slabosti. Suze je obliže. Onda se sagne, obuhvati njegovu glavu obadvjema rukama i poljubi ga u čelo.

»Vidalice!« šapne umorno. Tetice pripovijedaj mi o pokojnom ocu.«

Žena je zurila u nj. On se nasmjehne i reče:

»Da! Kaži mi štogod o mojem ocu! Ja ću slušati, pa ću dotle otpočinuti. Malo ću otpočinuti. Onda moram u Tinjan.«

A žena je još uvijek ukočeno zurila u nj . . .

12. »Šime, žejice moja!«

»Šta si rekao, unučiću? O tvojem ocu da ti pripovijedam? Pa zašto, mili moj, zašto? I što bih ja mogla znati, čega ne bi znao i ti sam? Sve si saznao već od pokojne matere ili od mene, dok si još bio manji, dok si bio đak u gradu. Ča, unučić!«

»Kazuj što te volja, tetko«, zamoli svećenik, »meni će biti drago. O , znam ja, kako ti umiješ pripovijedati. Pričaj makar ono što si već kazivala. Zar te je stid?«

Starici se bile doista čudnovato uznemirile oči. Jasno se opažalo, da je nekako u neprilici. Rekla je umorno:

»Unučiću! Onako ne mogu više kazivati, kako sam kazivala prije. Sada si odrastao, Božji si svećenik. Kako ću govoriti, da se ne stidim? Smijao bi mi se, jer bih izvalila po koju nerazumnu riječ, pa makar ona dolazila od srca. Nerazumnu riječ, unučiću, pa makar bih sve izrekla onako, kako je doista bilo«.

»Vidiš, tetko, sada sam doista radoznao, pa te ne ću pustiti. Ispovjedit ćeš mi se. Deder samo lijepo počni, kako znaš i umiješ. Hajde, tetko!«

Žena posegne za njegovom rukom. Suze joj bljesnuše u očima i prokotrljaše se po uvelom licu. Bolno je uzdahnula i počela da govori:

»Po čemu, mili unučiću! Bilo je i bitisalo. Pa i ja sam već gotovo sve zaboravila, samo noću u sanjama vraća mi se katkada uspomena. Onda plačem u snu, dugo, sama, za svime, čega ne će biti nikada više.«

Svećenik nasluti tetkinu ranu pa reče:

»Nisam znao, tetko, da je tako teško misliti na stare uspomene. Oprosti mi. No, pa kaži štogod veselo o sebi ili ti pitaj mene, pa ću ja pripovijedati, a ti ćeš slušati . . .«

Žena se brzo otrese svoje tronutosti. Postade opet trpka, korjenita Istranka i reče:

»Ča! Alaj sam glupa! To nije bio grijeh, da tajim. Dobro, unučiću. Molio si, da ti kažem štogod o tvojem pokojnom ocu. Evo, čuj, što znadem«.

Stala je pričati živo, kao da je sve nedavno doživjela. Kao da vidi pokojnoga muža svoje mlađe sestre pred sobom, tako ga je slikala.

»No vidiš, takav je bio kao bor u gori, lijep junak, dobar i mudar. Nije mnogo govorio, ali kada bi se razigrao, samo da si ga čuo. Tako se šalio, da se sve smijalo. A on sam nije se nasmijao nikada. Ružne riječi ni kletve nijesi čuo iz njegovih usta. Samo je katkada rekao: »Ča vranića!« a to kažu i plovani, kada ih župljani rasrde. A to je istina. Njega su svi svećenici iz bliza i iz daleka štovali i poznavali. I on se veselio tomu. A u cijelom Ježenju on je jedini znao njemački i čitao je knjige i listove. Što li nije sve znao, kako uzgajaju lozu po svijetu, kako čiste burad, kako cijepe, kako hrane svilene bube na dudovima i skupo ih prodaju. Svaku večer došao bi k nama na prelo, pa sam ja sa sestrom, tvojom pokojnom majkom, sjela u tamu pokraj vrata, a on bi sio uz ognjište te bi pripovijedao i savjetovao našemu ocu, kako treba to, kako treba ono«.

Ženi ponovno zape riječ, ali se onda svlada i reče:

»No vidiš, tako se upoznao s tvojom materom i kazao je ocu, da bi je uzeo, i onda su izabrali starješinu i kumu i svatove i tri su se dana veselili. Stari svat bio je Spinčić iz Pazina i toliko su otpjevali zdravica, da ih ne bi ni prebrojio, i plovan iz Berma Grašić je najljepše zapjevao: »Oj igrala zlatna jabuka«. A darova je bilo, unučiću, darova, da ih se oči nijesu mogle nagledati. Eto, tako se ženio tvoj otac Šime«.

»Dobro je bilo svatovima«, reče toplo svećenik, »zar ne, tetko? Samo tebi bilo je teško, pa si ostavila drugarice i sakrila se na pašnjaku iznad Drage i tamo si plakala . . .«

»Unučiću mili, sve znaš. Mudar si kao on, upravo kao on«, usklikne žena jecajući. »Sve pogađaš. Jest, pa je došao on po me i prihvatio me za ruku i tješio me. Pa sam ga potjerala od sebe, neka ide k zaručnici, a on se strašno začudio i pitao me. Još ga čujem: »Terezo, žejice! Jesam li ikada zinuo samo jednu riječ, da bi mogla misliti, da radi tebe dolazim k vama? Reci, Terezo!« Tako je rekao, čuj, i prihvatio me za obadvije ruke i gledao mi u oči i nisam znala, što da počnem od gorčine i stida. A on je rekao, neka se ne stidim, i uzdahnuo je. Onda je pustio moje ruke, postao je neizrecivo ozbiljan i rekao je, neka mu oprostim. Nisam progovorila ni riječi. Pošla sam među svatove. Ali kod kuće nijesam mogla izdržati. Pošla sam od kuće u Tinjan, naučila sam gospodski kuhati i onda sam zaboravila. I kad sam se povratila, vidiš, unučiću, šalio se sa mnom i u šali govorio, zašto sam šutjela, pa nisam ništa kazivala, da mi se on sviđa. Pomisli, unatoč tvojoj materi rekao mi je to, i ja sam vidjela, da njoj nije bilo pravo. A zato katkada, mislim, da su muškarci bolji nego mi ženske«.

»Tetko, od tebe nema bolje na svijetu«, usklikne svećenik.

»Slaba sam bila«. uzdahne žena, »zato, jer sam bila mlada i luda. Ta onda sam tvrdo vjerovala, da je svršetak svijeta. Ali sve se na dobro okrenulo. Služila sam u župnom dvoru, navikla sam se na gospodu, a katkada sam polazila kući, gdje sam bila tvoja dadilja i ujedno sam dvorila u kući. A onda je bio u Tinjanu onaj dobri gospodin iz Kranjske i jednom je pošao sa mnom i upoznao se s tvojim ocem i boljih ljudi nijesam vidjela i kraćih ura nijesam proživjela, nego što su bile one, kada sam izmirena s tvojom materom dvorila tvojega oca i gospodina Gregorića . . .«

»Gregorića?« usklikne svećenik. »I on da je bio prijatelj mojega oca? Tetko! Je li to istina?«

»Bože pomozi!« začudi se žena. »Zašto ne bi bila istina? Dakako, da je bio prijatelj. Još je preživio i oplako i tvojega oca i mater. Onda je otišao iz Istre. U proljeće je bilo, još dobro pamtim. Tako je propovijedao na rastanku, da je cijela crkva plakala. A govorio je samo o sebi, kako ga je Bog poslao u Istru,pa neka ljudi ne žale, što odilazi, jer ga opet zove Bog. Tako se on opraštao. A jedan dan prije nego što je otišao, došao je u Ježenj, da se oprosti. Htio je, da ja pođem s njime i da mu budem dvorkinja. I obećala sam mu, ali kad je kasnije pisao po mene, nisam mogla da ostavim dom. Bilo mi je previše teško«.

Tako se raspripovijedala starica, da sama nije znala, odakle smaže tolike riječi. Još je spomenula, kako je nedugo iza smrti Šimina oca dobila po strini u Trstu neku baštinu, pa je počela sama gospodariti u očinskom domu, i Bog ju je u svem blagoslovio.

»Starala sam se za te, druge skrbi nije bilo«, rekla je svećeniku. »Ali kad si u školama lijepo napredovao, naplatio si mi moju skrb; i što si više rastao, to manje sam mislila, da nijesi sav moj. I zaboravila sam, da nijesam tvoja mati«.

»O jesi, jesi!« zažari se svećenik i poljubi je srdačno u čelo. »Što li si sve učinila za me! Cijeli si život posvetila samo meni. Nijesi se htjela udavati, premda si se bez muške ruke ljuto lomila radom. Za mene, sve za mene, teto, tetko, majčice, žejice!«

Starica se sva blažena rastapala od ganuća u njegovim rukama.

»Šime, žejice moja!«

»Majčice«.

»Do smrti, moj sinko!«

13. Kao čovjek i svećenik.

Dvojnice su razglašivale kroz Dragu pjesmu zaljubljenih srdaca.

»Spravna sam ti ja, spravna,
Ive, žejice moja,
put tvojega stanja, Ti si srdašce«.

Šime Križmanić osluhne i blaženo se nasmjehne. U Ježenj se bio dovukao na smrt umoran. U tetkinoj ljubavi bio je otpočinuo i trgnuo se na novu snagu i veselje. Gotovo skačući hrlio je brdom prema Dragi i mostu; stao je stupati laganije istom onda, kada se ponovno morao uspinjati uzbrdicom. »Poslušao sam glas umorna tijela, pa sam pošao u Ježenj, umjesto da se odazovem glasu Božje službe«. Tako je razmišljao. »Kako da me je Bog ipak za tu svećeničku nemarnost blagoslovio? Skoro će podne, a ja danas nijesam čitao svete mise«.

Pomislio je na gospodina Giacominija, koji zacijelo mora da je u strahu radi njega. Križmanić je znao, da će se ljutiti, ali mu nije bilo žao. »Pa neka bude. Primit ću ukor, kako sam primio i veselje. Sursum! Gore! U Tinjan!«

Onda se sjeti, da ga očekuju Gregorićevi zapisci. Čuvstveno progovori: »Zaboravljeni prijatelju! Dakako da živo čeznem za tim, da pročitam, što si napisao. Pa i hoću, pročitat ću to. Porazgovorit ću se s tobom kao s prijateljem, koji si također ljubio mojega oca, umorenoga pod Bermom. Ako si sve zapisao, što si doživio u Istri, eto, kladio bih se, da si zabilježio i njegovu smrt. Gregoriću, dobri čovječe iz Kranjske, već sam nestrpljiv, da te potpuno upoznam«.

Došavši u Tinjan zadrža se u kratkoj molitvi u crkvi te uniđe u župni dvor. Župnik ga doista pogleda čudno i reče trpko i naglo talijanskim jezikom:

»Ideš, domine, odmagliš iz kuće, a ne kažeš ni kuda ni dokle. Na lijepe si se običaje navikao, ako imadete takav kućni red u biskupskom dvoru. Ali mi u Tinjanu, mi smo obzirni ljudi i ne poznajemo toga!«

Križmanić se opravda kratko i po istini, ali nije mogao potpuno zadovoljiti svojega privremenoga poglavara.

»Imade li kakvih prijeko potrebitih posala?« upita tiho i gotovo plašljivo. Osjeti, kad bi ih bilo, da im ne bi bio dorastao. Trebalo mu je počinka. Giacomini je nezadovoljno brundao. Križmanić odahne: ništa nije bio propustio. A župnik se još jednoć rasrdi, govoreći, kao da je navinut:

»Quomodo — kako to? Kako to, da vi Hrvati govorite ti čak i Bogu i Njegovoj presvetoj Materi? To je ipak divljački, moj prijane! Zar preuzvišeni u Trstu nije nikada promislio o tom, da to kaže svojim ljudima?«

Križmanić se nasmjehne i reče:

»Možda je to doista divljački, gospodine župniče, ali samo za Vaše uho! Za naše srce nije«.

»Nemoj zanovijetati«, udobrovolji se tada za čas gospodin Giacomini. »Zar ne vidiš, da sam to lanuo u svojoj sitničavosti? Poput Abrahama, Izaka, Jakova, a onda i poput svih Istrana i ja bih im govorio ti, ali su mi usta po materi nekako gospodski srasla. Tako je. Pa me zavrzi, ako smiješ!«

»Vas, gospodine župniče«, usklikne mladi svećenik prestrašeno.

»Ecco — vidiš! To sam htio. Odsada ti govorim ti, Hrvate, moj svećenički brate!« reče zanosno i svečano župnik.

Pružio mu je ruku. Križmanić je srdačno stisne. Onda zamoli, da bi smio poći na počinak. Giacominiju se opet namrgodi lice i on progunđa:

»Kakvi li su to običaji! I kod objeda ostavit će me sama!« Onda odmahne rukom i reče ponešto prezirno:

»Pođi! Laku noć!«

»Mladost je iuda«, promrmlja, kada je Križmanić otišao.

Tada zazvoni podne. Župnik se prekrsti latinski i stane moliti na glas:

»Angelus Domini nuntiavit Mariae ... Anđeo Gospodnji navijestio Mariji . . «

*

Križmanić izmoli dio svojega svakidašnjega brevira i legne. Utonuo je u nemiran san. Onda je živio u sanjama o onom, što je saznao nehotice. Lijepa Mara bila je pred njim gučući trpke istarske riječi, pričajući strahotnu bajku i pjevajući jednoličnu žalosnu pripovijest izgubljena života.

»Ubio je čovjeka na cesti pod Bermom. Okrvavljen je bio, kada sam ga pustila k sebi, da se umije, a kada sam razaznala, što je učinio, pa kada sam htjela bježati i kričati, jao, šta mi je stavio na prsa? Jao, nož, nabrušen kao oganj. Tri puta sam ga proklela i rekla, neka udari. Onda me uhvatio za ruke, plakao je i ljubio me i nijesam kričala. Na molitvenik sam mu prisegla, da ću šutjeti, i on mi je prisegao, da će me za ženu uzeti, pa me je metnuo na kola i vozio me na proštenje. Jao, kako je lagao«.

Križmanić se probudi sav u strahu.

»Ne uvedi me u napast«, stane moliti klečeći pred raspelom. »Sam znaš, što znamo nas dvojica i što smijem znati ja sam, a što smijem kazati. Rasvijetli me, Pravedni! Je li Tvoja volja, da budem osvetničko Tvoje oružje? Ne za prolivenu krv! Za nedužna čovjeka, da ni jedan sat ne trpi dalje krivo. Oče naš, koji jesi na nebesima . . .«

Tako se svećenik sabrao. Onda je otvorio Gregorićeve zapiske te ih čitao od početka do kraja.

Gregorić je pisao:

»23. kolovoza prikazao sam Bogu svoju prvu misu kod otaca franjevaca u Kostanjevici. Nikada naime nijesam bio prijatelj bučnih primicija. Svatko po svomu ukusu, rekoh, a domaćini su mi zamjerili rekavši, da sam preuzetan i ohol, što sam doista i bio. A znam doista, što sam vrijedan, i samo ću svojemu Bogu davati odgovor. Moj bogoslovski učitelj, koji je bio pozvan na moju čednu slavu te mi je govorio u crkvi, misli doduše, da oni kod ordinarijata imadu posebne namjere sa mnom. Hvala Bogu! Osjećam volju i snagu i veselje, da učim«.

»12. rujna pozvao me k sebi biskup Bartol. Dođoh u određeni sat. Prijateljski me ispitivao, kako zamišljam sebi cilj i put svojega svećeničkoga staleža. Govorio sam neprisiljeno i rekoh, kako sam zamišljao svoj stalež u sanjarenju. On niti mi je povlađivao niti prigovarao. Otpustio me govoreći: »Budi ponizan i moli!« Tako sam pošao. Vjerovao sam, da mi je biskup sklon i da će svom snagom poduprijeti moju stvar. Presvijetli je uman čovjek. Možda i bistar poznavalac duša. Dobro je služiti mudru gospodaru«.

»18. rujna primih biskupsku odluku, da sam postavljen za kapelana u Tinjanu. U Tinjanu! Gdje je to? Negdje među Ćiribircima i Ćićima. U Tinjanu! To mora biti zabuna! Ja ipak nijesam za Tinjan!«

»Biskup Bartol primio me ljubežljivo, a meni se činilo, da nije iskren. Pokazah mu svoj dekret. Kimnuo je glavom i rekao, da me je bio odredio u više divlji kraj, ali se predomislio. U više divlji kraj! Pa šta je za mene više divlje nego Istra? Biskup Bartol je svojeglav. Vjerujem, da mu nijesam

po ćudi. Ali France Gregorić nije čovjek, koji bi se uklanjao. Poći ću u Istru. Previše udvoran prema biskupu ne bih mogao biti, ali umjet ću da poslušam. Zbogom, Slovenijo! Zbogom domaći svijete! Sada bih vam gotovo oprostio, što ste rekli, da sam ohol«.

»Tu sam, u Tinjanu na župi sv. Šimuna i Jude, tuđinac među tuđincima, pun bolne čežnje za slovenskom zemljom, za drugovima i suučenicima, pun odvratnosti prema ovdješnjim običajima u crkvi i župi, pa i prema stolu, gdje nema našega jela ni vina. Gdje li sam ono kao đak čitao zanosnu hvalu istarske zemlje? Laž je bila ta hvala. Istra je neizrecivo tužna, puna mana, nerazumna, neuka. Zađoh među osle i tatove. A sve to radi biskupa, koji je svojeglav i ne trpi mojega lica. Bože moj! Daj, da ne griješim. Tebi, da, Tebi hoću da služim vjerno i zdušno«.

»Za imendan primih vlastoručno biskupovo pismo. Nije me izliječilo od bolne čežnje za zavičajem, ali godilo mi je. Biskup mi je pisao, da bi me bio rado uslišao i da bi bio obzirniji sa mnom, ali doista nije mogao. Nije smio, piše. Ne razumijem ga potpuno. Star je i čudak«.

»Čitao sam nekada u njemačkoj knjizi, da je čovjek »životinja navike«. Ružna je to riječ, ali ima de u njoj i nešto istine. Uvjerio sam se o tom, otkako sam u Tinjanu. I istarski kruh, premda miješen s kiselim kvasom, ide mi u tek, i vino je pošteno i zemlja — no, zemlja svakako; kao nad slovenskom, tako se i nad njom uspinje Božje nebo. Iz knjiga znadem, da ima još žalosnijih krajeva na svijetu, pa čak i u mojoj Kranjskoj«.

»Moji prvi božićni praznici u Istri. U Ježenj su me zvali, pa sam božićevao kod domaćih ljudi. Zajedno s domaćima moradoh žrtvovati »badnjaku« na ognjištu, i to na zapovijed: daj mu, daj! Onda mi pokazaše hljeb »didnjak« na stolu i zapjevaše: Narodil se je kralj nebeski. A pod misom je cijela crkva šumjela u domaćoj pjesmi: U sej vrime godišća . . . Slovenska je božićna pjesma dakako slađa«.

»Obolio sam na smrt. Bog je uklonio opasnost, hvala mu budi. U kratkoj bolesti dođe čovjek dalje nego u dugu veselju. Došao sam do nekakva mirna zadovoljstva. Istra u proljeće nije pusta. Moji su Istrani siromasi, ali zlatni ljudi. Sva je crkva glasno plakala, kada su me opet ugledali pred oltarom. I šta su mi sve nanosili u kuću u vrijeme moje bolesti. Kada sam izašao iz crkve, opkoliše me djeca žene i starci i stadoše mi ljubiti ruke i odjeću. Muževi su stajali otraga, klimali glavama i gunđali: »Ča! Nismo li kazali? Ne će nam ga Gospodin Bog uzeti, kad nam ga je jedva poslao«. Živjeli, Istrani«

»Štuju svećenika, kako ga Slovenci rijetko gdje štuju. Svaka im čast! A ne nalaze se ni sami priprosti ljudi među njima. Svaki peti ima molitvenik, iz kojega moli i pjeva. Molitvenik im je napisao porečki biskup Juraj (Dobrila). Njegovi su ljudi moji župljani. Zato se ne čudim, kako ga ovdje ljudi časte. Njegovu knjigu cijenim i ja. Iz nje sam upoznao, da hrvaština poje. Bog ti platio, biskupe! Pravo si učio i učiš, neka bude volja Oca nebeskoga!«

»Sirotna istarska pjesmo, kako si jadna! Pa ipak poješ od srca. Od srca, da bolje ne može ni slovenska; iz slavenske duše kao onda, kada smo još nerazdijeljeni kao jedan narod lutali od Karpata preko Ugarske i zaposjedali nove zemlje. Istarska pjesmo! Zadnji naš međašu pokraj talijanskog napjeva i talijanskog sunca. Pokušat ću ne bih li priviknuo svoje uho tebi. Priviknut ću ti se iz takvih usta, kako ih imade mladi Mate Šestan, kada kliče svojoj »žejici« Špeti: »Spravjaj mi se ti, spravjaj, Špeta, žejice moja, put mojega stanja . . .

»Mate Sestan, nedužno utamničeni Mate«, oživje Križmanić pročitavši poznato ime. Ali Gregorićevo daljnje pisanje povuče ga odmah za sobom, i on je čitao:

»Nijesam više tuđinac među tuđincima. Prijatelje imadem i znance, kao da sam dobar s njima od mladih godina. Kao da sam odavna dobar s djecom, koja su me naučila svirati dvojnice ili vidalice. Sa ženama, koje šuteći trpe i žive o tešku radu i plješnivu kruhu. S djevojkama i mladićima, koji su siloviti, ali čisti. S muževima, koji su pošteni i na blagdan i u radni dan, ali ja se samo ne mogu priviknuti na njihove ovčje kožuhe i vunene kapute, jer silno zaudaraju, da, zagušuju. Hej Istrani! Hej Ježenjci! Tamo sam kao kod kuće među domaćima, kod Šime Križmanića, kod Defara, kod žalosne Terezije, koja je blijeda kao gradska djevojka, ali je zato dobra. Veselo Terezijo, žejice! Nisi li Istranka«?

»Biskup Bartol je umro. Moj novi gospodar je Juraj Dobrila. Sva slavenska Istra klikuje. Živio naš pastir.«

»Danas sam vjenčao prijatelja Šimu Križmanića s mlađom Defarovom kćerkom. Veselio sam se sa svatovima. Samo toga ne znam, zašto je starija sestra mladenkina bila tako žalosna. Što ti je na srcu, djevice Terezijo?«

Tronut, prestao je Šime Križmanić da čita. Sve ga počelo boljeti, a taj bol sjetio ga njegove bolesti i slabosti.

»Tvoja volja, Oče«, uzdahne odano. Opet mu je pričao Gregorić:

»Biskup Juraj dijeli sv. potvrdu po svojoj Istri. U Pazinu sam mu se predstavio. »Kranjac?« upitao je ljubezno, a ja sam mu potvrdio, da sam Slovenac. Rekao je: »Kranjac sam kazao, a to će reći: rođeni brat, koji služi Istri dušom i tijelom.« Upitao me, da li sam se obikao. Nisam odgovorio odlučno. Biskup mi je naveo sunarodnjake u Istri: Jakoba Volčića iz Loke, Grašića iz Bele, Jožu Habata i Jožu Velikajna iz Idrije, koji ima već svoj glas i svoje ime »hajdučkoga popa« u Juršićima. Ćutim, da ne ću tako brzo ostaviti Istre. I to je čudno. Nijesam više nestrpljiv. Neka bude, kada bude i kako poglavari odrede.«

»Mate Šestan nije zapravo moj župljanin. On služi kao najamnik kod Šime iz Ježenja. Križmanić mu ide na ruku i ne može da ga se dovoljno nahvali. I meni se momak sve više sviđa. Kazao mi je sudbinu svoje mladosti. Otac mu i majka još žive i stanuju u gradu. Mate im je u petnaestoj godini pobjegao na selo. »Zatvora ne mogu podnositi«, reče mi. »Makar u gradu imao bijeloga kruha preko volje, meni ide u tek domaća pogača.« Bio je među Ćiribircima, pasao je stada pod Učkom, naučio je čitati i pisati. Odslužio je cara.

Sada vjeruje, da će doskora moći kupiti siromašnu kućicu u Bermu. Nešto će mu također dodati otac, koji je služio u radionici za lađe. Bilo srećno, Mate! To je pravo. Najprije se postarati za roditelje, a onda istom misliti na sebe i — na Špetu. Momak i pol! Nisi lud. Špeta nije iz rđave obitelji. Donijet će ti i miraza. Još jednom, bilo srećno, Mate!«

»Pa šta je to? Da li sam prerano hvalio? Mate Šestan je zatvoren. Dobio je tjedan dana zatvora. U Pazinu je istukao istarskom toljagom, kojoj vele balta, nekoga pretrgliju iz Juršića, nekoga Martina, koji nije kod ljudi na dobru glasu. Čudno! Čak i Šime Križmanić misli, da se Mati morala dogoditi nepravda. Šime dobro pozna onoga Martina. Šime uopće poznaje polovicu Istre. Zato, jer trguje. Sumnjiv mi je također, da posuđuje novac uz odviše visoke kamate. O novcu dakako, ne govori sa mnom. Jednom ću mu natuknuti, da nije pravedno zahtijevati previsoke kamate.«

»Mate Šestan se povratio. Silno se promijenio u deset dana. Bože moj! Spava li i u toj poštenoj duši kakva istarska strast? On to znade. Govorio sam s njime, kao da mu se nije ništa dogodilo. Bio mi je zahvalan, vidio sam. Ali razgovorljiv nije postao niti mi se povjerio.«

»Hvala Bogu! Tmasti oblak, koji me bio preplašio, minuo je. Opet sjaji sunce i nebo je jasno. Mate je kupio kuću u Bermu i zaprosio Špetu. Spravjaj mi

se, ti, spravjaj, Špeta, žejice moja, put mojega stanja. Ti si srdašce . . . Svadbovat ćemo. Već drugi puta, kod dobrih ljudi, i zapjevat ćemo veselo: Pojela je nevestica prvi večerak . . .«

»Kod Križmanića sam naletio na čovjeka, koji mi je bio na prvi pogled odvratan. Trnci me prođoše, kao da sam opazio nenadano pred sobom na putu zmiju otrovnicu. Kad sam ostao na samu s Križmanićem, on mi je kazao, da je to onaj isti, koji je imao sukob s Matom. Dakle Martin iz Juršića.«

»Sada znam cijelo njegovo ime. Zove se Milohanović i ide po vašarima za trgovinom. Ne razumijem, kako je stekao Križmanićevo povjerenje. Govorio sam o tom sa Šimom. Samosvijesno mi se nasmjehnuo, da pametan trgovac traži dobit, a ne sklonosti i prijateljstva. Svakako, pobratim mu ne ću biti. Šime, boj se, boj! Martin je himben i podmukao čovjek.«

»Danas je došla k meni stara žena iz Moferdina i tužila mi kćer, da joj hoće ići služiti u grad. Upitah, zašto da djevojka ne ide, ako je zaslužba dobra i kuća poštena. Žena je kazala, da djevojka ne navaljuje sama od kuće, nego je nagovara neki Martin, kojega ljudi ne hvale. Naložio sam ženi, neka mi dovede kćer.«

»Mare, rekoh joj, lijepa si i mlada. Ne ću reći, da nijesi i pametna. Ali ako mati ne će, nemoj ići od kuće. Upitah je, da li je doista tko nagovara, da ide. Rekla je, nitko. Neki Martin, kušao sam je. Zanijekala je, ali me nije uvjerila. Mare, rekao sam, onaj Martin neka dođe k meni. Tako sam je smeo, pa je obećala, da će ga poslati k meni.«

»Mara je ipak otišla od matere. Danas sam je vidio u Pazinu. A sada znam i njezina Martina. To je Milohanović iz Juršića. Mare, Mare! Čuvaj se, vrati se k materi, još je vrijeme!«

»Prva škola a ipak najviša mudrost. Bio sam u Ježenju kod Križmanića na njegov imendan. Unišao sam. Za stolom sjedi Šime i drži četirigodišnjega sinčića na koljenima te ga uči čitati: »Čitaj! Reci O! Reci Č! Reci E!« Dječak čita: Oče! Oči mu igraju od sreće i iznenađenja. »Reci B! Reci U! Reci D! Reci I!« Dječak čita: »Budi!« I tako dalje sav dugi naslov Dobrilina molitvenika, svu mudrost toga svijeta, svu vjeru naših duša: Oče, budi volja Tvoja! Stojim na vratima i suze mi navaljuju na oči. Trgnem se. »Šime, učitelju! Srećno! Drugu godinu preuzet ću mališana ja«. A onda smo slavili imendan. Kad sam već odilazio, došao je Mate iz Berma. Tražio je malen zajam. Šime mu je nabrojio zatraženu svotu preda mnom. »A kamate?« napomenuh ja pola u šali pola u zbilji. Križmanić namigne i odgovori: »Već će ih Mate platiti. On već zna«. Šime Križmaniću! Istranine! Pretvaraš se, sebičnjače! Uzimaš veće kamate, nego bi smio. Čuvaj se, kad dođeš na uskrsnu ispovijed. — Ta ne posuđujem, nego trgujem. Hoću li svoj novac prepuštati drugomu, da izbija dobit iz njega, a ja sam da se izvrgavam opasnosti, da uopće ne dobijem ni zajma natrag? Tako mi je dokazivao Križmanić. Nisam mu mogao prigovarati. Čovjek doista nije gulikoža.«

Svećenik Križmanić uzdahne i odahne. Onda stade čitati dalje:

»Teško je zasluživati u Istri!, nadodao je Križmanić, a ja se držim nauke svojega oca, neka deset puta pljunem na groš, prije nego ga potrošim! Tako je rekao, a ja sam mu morao povladiti. Istranin je mudar, makar i ne živio uvijek po Božjem zakonu. Takvim nepodopštinama morao se naučiti od Mlečana. Ali ja ne ću suditi Šimi, ne. Ne mogu. Previše sam mu prijatelj.«

»Danas se navršilo sedam godina, otkako sam u Tinjanu. Samo tri puta bio sam u to vrijeme među svojim Slovencima. Dobro mi je bilo među njima i ponovno mi se šuljala tuga u srce, što mi prolaze najbolje godine daleko od kuće, u Istri. Osjetio sam također novu bolnu čežnju za domom. Bilo mi je kao ocu ili materi, koji su na putovanju kao hodočasnici, a kod kuće su ostavili djecu. I ta im djeca ne dadu mi-

ra, nego im zadaju stalnu skrb. Tako sam među Slovencima osjećao i ja skrb za Istrane.«

»Sazrijevam. Cijelu sam zimu proveo nad knjigom o odgovornosti svećeničke službe. Čemu da je navodim! U svim je svećeničkim ustima njezina hvala. Potpuno me osvojila i potaknula u meni misli, kojih nijesam imao nikada prije. Postala mi je prvi i pravi spiritual, prvi duhovni vođa. Iz nje saznajem, što sam bio dosada kao svećenik i šta namjeravam da budem unaprijed. Poniznost, poslušnost, uzdržljivost.«

»Poniznost, poslušnost, ustrajnost! Ta već sam davno to znao. Ali znao sam samo prazno iz knjige, tako kao đače istine iz katekizma. A sada sam prodro spoznajom u bivstvo, danas to i osjećam. Dosada sam zamjećivao samo uhom, rekao bih s Jobom, a sada vidim cijelim okom. Hvala Ti, Gospode Bože, za tu mudrost! Hvala Ti za moju istarsku sreću: Nema srećnijega staleža od svećeničkoga! I ono malo tegobe, koja se pojavi katkada u meni kao pjesma čežnje za domom, neka bude zadovoljština za moju nekadašnju pravu preuzetnost. Ne ću moliti sam za sebe, da me premjeste iz Istre. Ako li me premjeste oni sami, primit ću to po volji starješina, jer je to Božja volja...«

»Potpun čovjek«, usklikne zaneseno mladi svećenik, spusti listove i zamisli se. Kao za Gregorića iz knjige o odgovornosti svećeničke službe, tako je za nj iz Gregorićeve ispovijesti rasla spoznaja, koja je mogla da ga napuni srećom i mirom bez međa, koja je mogla da mu ispuni cijelo bivovanje do smrti, do posljednje misli.

Okrenuo je više listova napreskok i ne opazivši toga. Za čas je bio u drugom svijetu te je čitao:

»Deset puta na sat kažem sebi: Nije moguće! Deset puta na sat moram vjerovati, da je ipak istina. U Istri je sve moguće. U Istri mi je mogao zavesti lijepu Maru nevaljalac Martin iz Juršića. U Istri je mogao Šime Križmanić da se napije i da pođe sa vašara sam, bez pratnje kući. Kući? U smrt pod Bermom, u

smrt, glavom pod potajno oružje, pod baltu, kojoj je domovina još samo u Istri. U Istri, samo u Istri mogao je poštenjak Mate Šestan ubiti prijatelja i opljačkati ga. Bože moj, Bože moj! Tko će shvatiti Istru? Pošten biti, cijeli dan biti u društvu s prijateljem, a onda se oprostiti od njega, poći pred njime u noć, dočekati ga i prosuti mu mozđane. Ta nije moguće! Nije, ne! Pa ipak je moguće! Balta svjedoči i novčarka svjedoči i još bi molitvenik svjedočio, ali se izgubio... Nisu ga našli. Pohodio sam udovicu i tješio sam je, ali je ne mogoh utješiti. Jadikovala je, da pokojnik nije imao kod sebe Božje svetinje...«

»Tko će shvatiti Istru, Bije li je Bog, bije li je vrag? Mate! Nesrećni čovječe. Dvadeset i pet godina tamnice! Mate, slobodni čovječe, koji si starijima pobjegao iz grada na selo pod Učkom! Mate! Hoćeš li preživjeti svoju kaznu? Zacijelo ne ćeš. Kako da i preživiš? Špeta je u grobu, i sin tvoj i Špetin je u grobu. U grobu sa strane matere. Udovica u Ježenju plače i gine. I meni dolazi, da otresem prah te zemlje sa svojih nogu. Dvojici mladenaca i dvjema mladenkama pjevao sam zdravicu u svatovima. Zdravicu? Zar doista? Naricao sam, pogrebnu pjesmu sam im pjevao...

Zato bih rado da odem. Da odem iz Istre među svoje, gdje ne nariču. Jest, otišao bih odavle. Trpim. Istra me boli. Ni sama mudrost biskupa Jurja ne će mi utažiti čežnje za zavičajem...

Gospode Bože, Oče, čuj me! Budi volja Tvoja, da pođem odavle!«

Mrak je oduzeo Šimi zapiske, koje je čitao. Župnik Griacomini zvao ga na večeru...

14. Mate, žejice naša!

»Što sam saznao od umiruće, to je Božje, što saznam od oca, to je moje. A time ću izbaviti čovjeka, koji nedužan trpi.«

Šimi Križmaniću bilo je jasnije, što ima da radi, nego onda, kada se vraćao od umiruće Mare u Ježenj.

Stupio je pred oltar, izrekao svetu misu i u odanosti pročistio sebi dušu od tegobe i nemira. Povratio se od oltara, izmolio propisane molitve i pošao u župni dvor. Rekao je župniku, da namjerava poći kući.

»Zar već opet?« usklikne nezadovoljno Giacomini. »Dopusti, moj dragi! Ali ti vrlo rado putuješ. Kuda, kuda si naumio da pođeš danas? Razumije se, opet u Ježenj«.

»U Beram«, odvrati tužno Križmanić. »Idem u pohode ocu.«

Giacomini je glupo i začuđeno izbuljio oči u nj.

»U pohode ocu? Zar se izvolijevaš šaliti?«

Mala poruga, koja je izbijala iz župnikovih riječi, vrijeđala je mladog čovjeka. Uskliknuo je tvrđe, nego je želio:

»Valjda ću smjeti na očev grob.«

Župnik osjeti oštricu i popusti. Nije bio čovjek svađe ni odlučnosti. A znao se neprisiljeno pritajiti. Upravo od srca usklikne:

»To je dakako nešto drugo. Pođi, domine, pođi! Samo da znadem, gdje si, i da budem bez straha, da ti se štogod ne dogodi. To znaš, da sam obećao vratiti te zdrava u Trst presvijetlomu. Pozdravi mi župnika Kalca. Reci, da mu čestitam. Manzonija*) je preveo odlično. Reci mu to. Veselit će se, premda je skroman.«

Križmanić ustane, da pođe. Giacomini ga još zadrži.

»Čekaj«, reče. »Ne možeš li odlazak još odgoditi? Cijelu noć nijesam ni oka stisnuo. Tako me trgalo. Strašna jugovina mora biti vani.«

Križmanić pristupi k prozoru. Vidio je, da je doista cijelo nebo zastrto niskim, sivim oblacima. Predomišljao se časak, a onda je rekao odlučno:

»Ipak idem!«

»Kako te volja«, reče hladno župnik. Kada je ostao sam, uzeo je da govori u srdžbi:

———

*) Manzoni je talijanski pisac. Njegova pripovijest »Zaručnici« poznata je po cijelom svijetu.

»Hrvatski ludove! I ti i tvoj biskup, pa i beramski župnik Kalac! Smiješno! Kalac da prevede našega Manzonija. Kako da Manzoni bude presađen u barbarštinu! Ludo je i misliti na to. Nisu biseri za svinje!«

Kada je župnik tako iskalio srce, postao je bolji, te je nejasno počeo osjećati sa svojim mladim pomoćnikom.

»Ipak je revan«, umovao je. »Ne mogu ga kuditi. I čedan je također. Jela se jedva i dotakne, a vina uopće ne pije. Ako ću biti pravedan, ne mogu kazati, da sam ja u njegovim godinama bio bolji. Nisam. Reći ću otvoreno, jer sam pravedan. A rekao bih i to, da ni njegov biskup ne zaostaje za najvišim monsinjorima u crkvi svetoga Petra. Amen.«

Mladi je svećenik međutim grabio hitrim korakom cestom prema Bermu. Išao je bez žalosti i ne videći jasno svrhe. Nekakav mješoviti osjećaj neshvatljive čežnje bio ga obuzeo. Kao da ide na žalosno hodočašće, tako mu je počelo da bude ujedno gorko i slatko u tišinama ceste i duboke Drage, koja je bila doduše još sva suha, ali je već vonjala nekako vlagom, koju su visoko nad njom gonili vjetrovi u oblacima.

Svećenikove se misli stadoše sređivati stalnim pravcem. »Idem li na očev grob ili me je na put povukla želja, da vidim dom nesrećnoga Mate?« pitao se. »Hoće li grobni humak progovoriti i posvjedočiti za nedužnoga? Na što li ja to mislim? Bit će da sam to čitao negdje u kakvoj pripovijetki, da grobovi svjedoče. Pa ipak zašto ne bi moglo da bude i to? Ta sve je tako istinito, da bi moralo izaći na vidjelo, bilo to Bog zna kako sakriveno.«

»Mora biti, i to mora biti doskora!« mislio je kao razboljen predočivši si živo trpljenje nedužno utamničenoga Mate i paklenu okorjelost onoga zločinca iz Juršića. »Mora biti! Samo kako su suci mogli biti tako kratkovidni, da su tako glupo sudili? Pa Gregorić? Nije li ni on baš ništa mislio, kako da obrani

nesrećnoga okrivljenika? Nemoguće! Gregorić je zacijelo učinio sve, što se dalo učiniti. Nekakve nepojmljivo zamršene prilike morale su upropastiti Matu. Kako da se sam nije mogao nikako obraniti? Kako nije mogao dokazati, da nije mogao umoriti?«

Svećeniku postade teško.

»I sada poslije dvadeset godina, kada se već sto poplava prelilo preko onoga mjesta, gdje je moj otac prolio svoju krv, ja ću zar moći dokazati, da je ubojica netko drugi? A što imadem? Čime da to dokažem? Očevim molitvenikom? Mogu li dokazati, da ga je Martin ikada imao u rukama? Čime da svjedočim? Znam, što znam, ali to je samo za Boga, a ne za suce. Mara bi mogla svjedočiti, ali Mara je mrtva. Bože moj! Očev nadgrobni humče, kad bi ti htio svjedočiti! Vidalice-čaralice, oglasite se!«

Već je mislio samo na očev grob, a ništa nije mislio na Šestanove. Kako da i misli? Žena i dijete umrli su Mati, to je saznao od Gregorića. Da bi mu roditelji još živjeli, tko bi na to i pomislio. »Po svoj prilici ne će u Bermu znati više ni za ime Šestanovih. Dom se raspao u groblju, te ga je prerasla kopriva i kupina . . .«

»Špeta, žejice moja!« javila se u svećenikovoj duši neizreciva sjeta i tronutost. Teška kaplja kiše pala mu je na lice. A tada je opazio, da se Draga otvorila i da je stupio u beramski kraj . . .

*

Slikovito se pomolilo pred njime selo na nisku brežuljku, na kojem se u davnini uzdizao grad. Selo s kamenitim i golim crkvenim zvonikom, ugodno potisnuto pred sjevernim vjetrovima kao u zavjetrinu za gajeve na Kamusovu brijegu. I ne zamijetivši toga, prošao je svećenik pokraj žalosnog mjesta, gdje su mu oca našli umorena. Istom onkraj niskoga mosta, koji vodi preko Beramšice, sjetio se toga te se obazro. Prošaptao je kratku molitvu, a onda se stao uspinjati uzbrdo . . .

Našao je župnika Kalca. Zajedno pođoše na groblje. Beramski je župnik pokazao na opljeven humak te je prema svojoj naravi rekao tajnovito, meko:

»Tu plijeve dan na dan.«

»Pa kako?« upita Križmanić. »Tu ne počiva moj otac.«

Kalac pruži ruku i pokaže još jedan opljeven humak.

»Plijeve oni kao za spasenje duše i tamo.«

»Pa tko, gospodine župniče?«

»Ubojičin otac i mati.«

»Šestanovi stari? Zar su još živi?« usklikne začuđeno Križmanić. Kalac ga šutke potegne za ruku k humku i skine šešir. Lijepo bijelo i visoko čelo sinulo mu je. Neko sanjarenje razlilo mu se licem. »Lijep je, pjesnik od glave do pete«, pomisli Križmanić o bratu svećeniku letimice. Nato poklekne i pomoli se. Onda zapade u duboku žalost. »Oče!« javi mu se u duši bolan osjećaj, »blagoslovi me iz groba, da izvršim, što mi je u Istri Bog namijenio! Ne radi Tebe, ne radi mene. Prepustimo Bogu, neka on sudi. Blagoslovi me radi nesrećnoga Mate, blagoslovi me radi njegovih starih, koji ti starim rukama plijeve grob, radi nesrećnih roditelja, koji u zabuni misle, da će tako zadovoljiti za zločin sina. Oče! Počivaj u miru! Oče, pozdravi majku! Sada, kada je s tobom, znade ona, da si imao uza se Božju svetinju, kad si umirao.«

Zahvatio je zemlje s groba te je nasuo u očev molitvenik. Prečudno, kao da govori iz otkrivenja, tajinstveno i lijepo govorio je tada župnik Kalac:

»Sva naša nesrećna zemlja cvili, da je operemo molitvom. Bog se osvrnuo na nju i blagoslovio je.«

Kalac ga opet prihvati za ruku kao dječaka. Križmanić reče:

»Ne! Pođimo još do Špete i njezina djeteta.«

Kalac nijemo odobri. Šutke stadoše svećenici kraj groba. Gušće kaplje kiše prenuše ih, kada su bili utonuli svaki u svoje misli. Ostaviše grobove i zaustaviše se kod bližnje kuće.

»Tu žive oni«, reče Kalac. »Stare, plijeve grobove, a ne mogu umrijeti.«

»Bijednici!« uzdahne Križmanić.

»Nijesu bijednici«, odvrati Kalac. »Imadu svoju vjeru. Matu su zatvorili, to znadu, ali ujedno misle, da su zli suci odmah uvidjeli, da je nedužan, pa su ga pustili, i on je sada srećan i bogat, samo mu srce ne da kući, jer su ljudi vidjeli, da su ga tjerali panduri. No tako je moralo biti. U svakom vinu imade kaplja gorčine. Samo da misli još uvijek na svoje, da ih ne zaboravi, da privređuje. O, pa još kako privređuje! Ne pošalje li svake godine četiri puta novaca, i još koliko! Za Đurđevo, za Ivanjdan, za Miholje i za božić. A kad ljudi zaborave, doći će i on sam. Ta nitko ne će ništa znati. Narasla mu je brada, ej, pa brkovi kao hajduku Marku, koji se s vilama bratimio.«

»Gospodine Kalče!« usklikne živo Krizmanić. »Vaše su riječi najljepša pjesma, što sam je čuo.«

»Moje pripovijedanje nije priča«, nasmjehne se Kalac. »Uvjerite se! Uniđimo unutra! Vjerovat ćete, da je sve to istina.«

Križmanić prekorači preko praga i opazi na klupi kraj prozora dvoje staraca, tijesno jedno uz drugoga, i u prvi mah ne bi gotovo bio mogao reći, tko je muž, a tko žena. A kada su podigli lice od slike, koju su držali pred sobom i sveto je motrili, istom tada ih je razlučio.

»Imamo Matu«, počne brbljati ženica. »Samo kako ćemo ga prepoznati, kada se vrati, bradonja grdi, a još je tako djetinjast, da se stidi ljudi. Dali su mu crno na bijelom, da je nedužan, i još su ga naročito pohvalili a onda su ga . . . Šta si rekao, Mate?«

»Kapral Mate Šestan. Zu Befehl!« rekao je starac, koji nije čuo. Križmanić pogleda sliku, koja je predstavljala austrijskoga vojnika u bojama. Truplo je bilo po kalupu, samo glava, koja je bila nataknuta na nj, bila je fotografski snimljena. A starci su gledali tu sliku u bojama i s krasnim oružjem, sa sabljom

i klobukom, punim pijetlova perja, pa su mislili, da je potpuna slika i prilika njihova sina. A kad su se na to sjetili pokojne žene svojega sina i njihova djeteta, navališe im guste suze na oči. U suzama ih ostaviše svećenici ne govoreći ništa. Starci su se međusobno za silu razumjeli, ali tuđih ljudi nijesu slušali.

Križmanić prihvati Kalca za ruku i upita ga:

»Tko Vam je nadahnuo tu misao, da ste im izmislili njihovu sreću, njihovu tvrdu vjeru?«

»Ta oni su gluhi«, nasmjehne se župnik.

»A Vi ih i podupirete, dobročinitelju!«

»Bajka je moja, a novac im daje netko drugi«, reče skromno Kalac. »Možda ga poznate. Kranjac je, nekoć je bio u Tinjanu . . .«

»Gregorić!« usklikne Križmanić. »Gospodine župniče! O, recite mi, šta je s njime.«

Nije ni poslušao, šta je odgovorio župnik, nego je zanosno govorio:

»A sada, gospodine župniče, gledajte, da je grobni humak ipak progovorio. Pisat ću Gregoriću. Uvjeren sam, da cijelo vrijeme nije zaboravio jadnog Matu i da će mi umjeti savjetovati. Gospodine župniče! Molit ću samo malo papira. Za pismo!«

Zaustavio je časak župnika i upitao ga skrbno:

»Vi šutite, gospodine župniče. Razumijem! Bože moj! Mate Šestan nije više živ.«

Kalac se obazre svojim sanjarski tužnim pogledom na mladoga druga i reče kratko:

»Mate živi!«

Križmanić napisa još istog sata tri pisma: Gregoriću, duhovniku kaznionice u Kopru i još svojem biskupu . . .

15. Čekanje.

Šime se povratio u Tinjan istom narednog jutra. Uzbuđivanje i umor posljednjih dana tako ga oslabiše, da je morao nekoliko dana odležati u postelji. Cijelo to vrijeme poplavljivale su Istru jesenske kiše. Suhe doline i drage bile su zalijane kaljavim bujica-

ma. Iz Ježenja su morali ljudi polaziti u crkvu k Svetomu Petru u Šumi, jer je mostić u Tinjanskoj Dragi bio duboko pod vodom. Župnik Giacomini bio je u nemalu strahu radi svojega duhovnoga pomoćnika. Šta više, ustao je na bolesnu nogu te je posjetio Križmanića.

»Kako je?« pitao ga je. »Dobro? Zar ne, nikako nije ugodno, što ležiš? No sam si kriv. Nisam li ti rekao? Nemoj ići u Beram! Što si tražio, to si dobio. Kašlješ i hripaš. Isuse mili! Kakve li muke ima čovjek s vama Hrvatima! Sami zanesenjaci. Uz to tvrdoglavi i jogunasti. Samo bi lupali glavom kroza zid. Jest, jogunast si bio, domine!«

Križmanić se samo smiješio. O, znao je dobro i osjećao, kako je slab. No znao je i to, da ta bolest ne traje od posljednjih putovanja, nego je bolest upisala smrtovnicu u njegovo lice još odonda, otkako je prvi puta bacao krv. Već davno naučio se misliti, da će doskora možda umrijeti. Nekakva vedrina, slična čudnoj lakoumnosti, oduzimala mu je tjeskobu, što je osjećaju drugi bolesnici. Nije se bojao smrti, koje se drugi boje. Tako se temeljito navikao odanosti u Božju volju.

»Nego, to je grijeh domine«, rasrdio se župnik Giacomini. »Grijeh, da se bezbrižno igraš svojim zdravljem. Prvo, kako znaš, grijeh proti Božjoj zapovijedi, a drugo zato, jer si neposlušan. Vladici sam obećao, da ću se starati za tvoje tijelo, da ću te povratiti zdrava u Trst. Lijepu li mi juhu kuhaš kod ordinarijata«.

»Ne bojte se«, reče Križmanić, kojega je malo zapekao prijekor, da se griješno igra životom. Ali zapekao ga samo na čas. Našavši prijašnju vedrinu usklikne:

»Krivo učite, gospodine župniče. Nijesam li u službi? Nijesam li svećenik?«

Giacomini je nezadovoljno odmahivao glavom te se mrmljajući oprostio. A Križmanića je mučila samo misao, kada će doći i hoće li doći odgovor na njegova tri pismena upita. U takvim trenucima neustrpljiva iščekivanja bavio se sate i sate očevim molitvenikom moleći iz njega, pjevajući poluglasno poznate pjesme, tražeći tragove očeve ruke i još druge znakove, koji bi odlučno svjedočili, tko je bio pravi ubojica.

Iza nekoliko dana ustao je, premda je bio još slab, i odmah je počeo ponovno obavljati svoje dušobrižničke poslove. Opet je otvarao matice krštenih i umrlih. Opet je našao Gregorićeve uspomene, koje je bio pročitao te ih je nakon toga bio stavio natrag onamo, gdje ih je našao. Pred njim se otvorilo mjesto, koje je već prije čitao:

»Poniznost, poslušnost, ustrpljivost. Ta davno sam već to znao. Ali sam znao samo isprazno iz knjige . . . A sada sam prodro spoznajom u bivstvo, danas to i osjećam. Dosada sam zamjećivao samo uhom, rekao bih s Jobom, a sada vidim . . .«

Križmaniću se i sada počelo bistriti u mislima kao onda, kada je to čitao prvi puta. Trpio je nekoliko trenutaka i razmišljao.

»Je li dakle ipak grijeh, ako ne pazim po svim propisima na svoje zdravlje? Ta ne bih htio da umrem! Htio bih živjeti. A ako osjećam, da su mi dani odmjereni, i ako sam svu svoju žalost usredotočio tako reći u jedan štit, u jednu vjeru: »Oče, budi volja Tvoja!«

Jasno je vidio.

»Riječ imam! Duha malo! Svećenik sam, a tako malo znadem. Pa ipak je jasno, da je u jednoj stvari sve: u ljubavi. Ljubav je život, zdravlje i rad za sve slijepe i nesreće, za Istru, za braću, za zavedene i zle. Tako mora biti. Tako neka se na meni zbude Božja volja«.

Nije mogao mirnije prosuditi, je li prodro mišlju do dna, jer je u taj čas netko pokucao na vrata. Svećenik digne glavu. Pred njim je stajao nepoznat, do-

broćudan i lijepo uređen čovjek, donekle gospodskog izgleda, ali zanemaren. Naklonio se i rekao, kao da glumi u kazalištu:

»Klanjam se, reverendissime! Ja sam Barba Tonin«.

»Tonin Brada, kancelar tetke Terezije«, pomisli vedro Križmanić. »Zašto su mu nadjenuli to ime? Brade ne vidim, nego usta, koja su dosta golema«.

Kao da vidi Križmanićeve misli, Tonin se opet nakloni i reče:

»Razumijete li? Ime ko svako ime. Glupo. Riječi, riječi, riječi, rekao bih. Moje je ime časno, umjetničko. Dok sam još bio glumac, glumio sam same bradonje...«

Sasuo je rpu glumačkih i pozorišnih imena pred svećenika tako naglo, da on nije razumio nijednoga.

»Sjednite, gospodine Tonine. Zacijelo dolazite iz Ježenja. Je li moja tetka zdrava?«

»Gospa Terezija je, nadam se, zdrava«, odvrati Tonin. »Žalim, što nijesam danas u njezinoj službi. Dali su mi drugu ulogu«.

Tražio je nešto pod svojim iznošenim i mokrim kaputom. Kod toga se razdivanio, kao da doista igra na pozornici.

»Od Pazina do Ježenja mogu klipsati poganske noge, od Ježenja do Tinjana umore se kršćanske duše. Ali preko Drage u jesen, preko Drage, reverendissime! odvratite pogled od mene, jer ću početi da kunem, preko Drage neka klipše sto vranića, koji lako pregaze vodu, ali to nije put za Tonina, kojemu je voda ogavna«.

Zaigrao je značajno očima. Križmanić ga je shvatio. Sjetio se dviju boca vina, koje mu je gospa Mariutta spremila u ormar. Ustao je i pošao po njih.

»Ali, reverendissime«, usklikne glumački Tonin, »za sve svece na kopnu i na moru, istina je. Doplivati sam morao u Tinjan«.

»Hvala«, reče Križmanić i otvori bocu.

»Bože!« usklikne nenadano sav prestrašen Tonin. »Jesam li ga doista izgubio? Da mi ga nije bujica otplaknula? Ne bih se čudio. Sve se već dogodilo u Istri, pa i meni nesvećeniku«.

Križmanić prestane točiti. Pogodio je, da je Tonin došao s pismom. Još nije svećenik ni dospio pomisliti, da ga je pismonoša izgubio, kad li se bivši glumac od srca nasmije, pruži ruku s pismom, učtivo se nakloni, upita službeno, ima li čast govoriti sa Simonom Križmanićem, pa reče:

»Crni Tonin je učinio svoju dužnost, pa odilazi«.

Ali dakako nije otišao. Svojom rukom posegnuo je za vinom te je ispraznio čašu. Onda je cmoknuo jezikom, prevukao lice ozbiljnim naborima i opet ih razvukao u zadovoljstvo govoreći svečano:

»Plavinac«.

»Pijte, izvolite piti«, reče Križmanić i otvori pismo. Sav se zadubao u čitanje. Tonin si je sam točio. Kada je sve popio, rekao je kao sam za se:

»Čekam«.

»Samo pijte«, ponovi svećenik i ne obazrevši se na poštanskoga glasnika za nevolju.

»Pit ću putem«, reče Tonin uzevši zatvorenu drugu bocu i spremivši je pod kaput. Onda ustade i ponovi:

»Čekam«.

»Dakako, dakako«, vikne svećenik. »Što sam vam dužan? Idete li u Ježenj?«

Šime potraži, ne bi li našao novaca kod sebe. Tonin mu položi ruku na rame i dobroćudno reče kao kakav stric u igri:

»Ostavite to. A u Ježenj doista idem. Čime Vam mogu poslužiti?«

»Pa pozdravite tetku Tereziju«, reče svećenik i nađe novac.

»Kako sam rekao —«, govorio je Tonin igrajući ponosna čovjeka. Otišao je uspravljen i ukočen. Valjda se bojao, da će mu boca ispasti ispod kaputa. A

svećenik se ponovno zadube u pismo. Bilo je Gregorićevo . . .

Gregorić je potanko izvijestio, kako su bili osumnjičili Matu, da je ubio Šimu, pa su ga preslušali i pustili. Kada su nakon toga našli njegovu baltu i novčarku umorenoga Šime u Matinim drvima, opet su ga utamničili. Onda su preslušavali svjedoke. Saznalo se, da je Mate kobnoga dana bio s pokojnim Križmanićem na marvinskom sajmu. Nije ništa kupovao, jer nije imao novaca. S Križmanićem su ga vidjeli u dvjema gostionama. Križmanić je ostao još sjedeći sa znancima iz Novaka, kad je Mate otišao. Mate je priznao, da je sve to istina. Zašto je ostavio prijatelja pod večer, kad je bio cijeli dan s njime? Mate je rekao otvoreno, da se bio porječkao s pokojnikom. Na sajam je išao, da kupi junicu, ali je Križmanić tražio povratak duga, a kod toga su se sukobili i radi kamata. Kuda je Mate išao nakon toga? Išao je u jednu gostionu. Sam? Sam. Vidio je marvu pred kućom, pa je mislio, da su u kući još kupci. Onda? Onda kao da ga je bio vrag opsio. Netko mu je ukrao baltu. Uvrijedio je goste u krčmi, a oni su na to skočili na nj. Jednoga je pritisnuo uz vrata, a onda ih je izmirila djevojka, koja je točila. Poznaje li tu djevojku? Poznata mu je bila po obličju, ali čija je i otkuda, toga nije znao. Onda? Pošao je kući. Nije li prije toga htio da bude s onom konobaricom još bolje poznat?

»Kazujem onako, kako mi je sam kazivao,« pisao je Gregorić. »Odgovorio je, da se doista nešto šalio, ali ga je i sada stid. Pijan je bio; ta već je rekao, da ga je bio vrag opsio. Još nekoliko dana bio je sav izvan sebe, pa je to opazila i žena mu Špeta te se silno uplašila. Dakako, lako se uplašila, rekao mu je sudac. Čovjek, koji je umorio svojega prijatelja, ne može da ne bude sav izvan sebe. Mate se zakleo, da je nedužan. Predstavili su mu onu djevojku.« — »Sada je poznamo obadvojica, bila je to lijepa Mara . . .« napomenuo je usput Gregorić Križmaniću.

Mate je odmah prepoznao djevojku. Bilo ga je čak i stid pred njome i žalio je, što joj je možda pribavio neugodnost, kad je htio da bude surov. Ali kako li se začudio, kada je djevojka izjavila, da ona nikako ne pozna Mate i da ga još nikada nije vidjela. Čak i sudac se zapanjio. Kako? Zar ne služi u toj i toj gostionici? Služi, ali je one večeri nije bilo tamo. A gdje je bila? Odgovorila je, da ima momka. Tko je njezin momak? Martin Milohanović . . .

»Protiv općeg očekivanja,« pisao je Gregorić dalje, »suci su i porotnici proglasili Matu krivim. Ništa nije koristilo najbolje svjedočanstvo. Naprotiv uzimalo se u obzir, što je već bio kažnjen radi namjeravane tučnjave. Povrh toga si je nesrećnik još više naudio, jer je kušao da pobjegne, kada su ga vodili pred suce. Proglasiše mu osudu. Saslušao ju je mirno. No kad su ga vodili iz sudnice, planuo je, srušio stražara na tle i uskočio. Dakako, da su ga odmah ponovno uhvatili. Iz tamnice je onda kušao još jednom da pobjegne. Zatim je obolio na smrt. Kada je prebolio, bio je drugi čovjek.

Tada sam ga prvi put pohodio. Nađoh najnesrećnijega čovjeka. Mate je bio izgubio sve. Kao lud rugao mi se u lice, zašto li učim o Bogu. »Ta njega nema!« urlikao je. »Pokažite ga, gdje je!« Neka mu to kažem, zašto on mora krivično trpjeti.

Onda sam ga pohodio još pet puta. Uvijek stari, očajni Mate. Preporučivao sam ga duhovnicima kaznionice. Ne znam, kojim sam slučajem, kada sam ga pohodio peti put, bio zamijenio Jobovu knjigu za Dobrilin molitvenik, te sam je ostavio u tamnici. To znam, da sam našao Matu silno promijenjena, kada sam ga iza tri godine nanovo pohodio. Otada nijesam ga više pohađao do preklanjske godine. Što sam tada vidio, čitajte u prilogu. Pisao je to sam Mate, moj Mate, moj ubogi istarski Job. A sada se nanovo uzdam, da je moj Job svršio trpljenje. Bog Vas blagoslovio, dragi prijatelju!«

»Job!« zamisli se Križmanić. »Job! Moj nesrećni, srećni brat!«

16. Job.

Križmanić razmota papire, koje je Gregorić bio priložio svojemu pismu. Dugo je svećenik zurio u zapiske ne mogući se odlučiti, hoće li ih čitati. S čudnim strahom prelijetalo mu je oko preko redaka i stranica. Vidio je, kako slova kipe ispočetka u trpkoj strasti, a što dalje, sve se više sužuju te sada umiru, sada divljaju, sada rastu, a sada iščezavaju, kao da bi htjela samo sebi otkriti neku tajnu.

»Istranin,« javi se u svećeniku misao spojena s čudnim osjećanjem samosvijesti. »Istranin, neuk čovjek, koji ipak znade opisati, što trpi i kako očajava. Bože moj! Zašto mu nijesi dao škola? Govorio bi Evropi, pisao bi bio za vijekove. A tako je umirao dvadeset godina u tamnici. Bože moj, neka bude volja Tvoja! A tko da Te dokuči? Tko da dokuči, što si namjeravao? Što si namjeravao s Matom, s mojom Istrom, sa svima nama, koji vjerujemo u Tebe, pa ipak Te nikako ne možemo dokučiti . . .«

Javila mu se svijest o svećeničkom dostojanstvu, i on se stane koriti:

»Gle! Mati je Gregorić donio knjigu o Jobu. A za mene da ju je zaboravio! Ne zna on, da je i ja trebam. Nijesam li kao Eliu Buzejac — dakako iz Ježenja, a ne iz Buzeta, gdje sam upoznao Milohanovića — i zar ne otvaram usta ludo, kao da ću sad navijestiti svoju mudrost?«

Otvorio je opet Matine zapiske te ih uzeo čitati polagano i na glas. Mate je pisao ovako:

»Mate Šestan, srećni pastir ispod Učke, živio je. Mate je Šestan umro. Oče, majko, braćo u Istri, naričite za Matom! Mato je Šestan umro u onaj čas kad su ga osudili zato, jer da je počinio grabežno umorstvo na Šimi Križmaniću iz Ježenja. Mate je Šestan odonda još samo brojka. Brojka dvadeset i tri u Kopru.«

»Mate Šestan je umro. Tako je htjela ljudska pravda i ljudska mudrost. A Božjoj je mudrosti poznato, da bi Mate Šestan morao još živjeti zato, jer nije nikada okaljao svojih ruku čovječjom krvlju. Jest, Mate je Šestan nekoć u strašnoj ljutini oborio nedužna stražara na zemlju. Ali ubio ga nije. A mislio je, da pravo čini, kada se brani. Ljudska je pravda sudila, da nije učinio pravo. Zato je Mate Šestan upoznao, da je po ljudskom zakonu zapisano, neka Mate ne ubije, ali nije zapisano, neka ne ubijaju Matu. Zato Mate proklinje ljudski zakon i pravdu. Mate kune i Božju mudrost. Ona ga nije branila.«

»Mate Šestan je umro. Živi još samo brojka 23. Brojka nema ni oca ni matere, ni žene ni djeteta, ni zemlje ni kuće. Brojka ima samo svoje mjesto u redu, svoju ćeliju s vlažnim zidovima, s tvrdim ležajem, s postom jedanput na tjedan. Brojka ima verige na nogama i ograničenu slobodu kretanja na dvorištu kaznionice. Brojka ima polsatnu šetnju u nizu iza drugih brojki i pred drugima. Na šetnji koraknе deset puta pokraj zida s desne strane i onda krene natrag u mračan hodnik i brlog. Brojka ima još zapovijed, da svaki dan radi i da se u nedjelju moli. Molitva je odvratna. Rad nije odvratan, premda je prljav. Samo je to nezgodno, što brojka mora raditi onako, kako hoće nadglednik, koji je rijetko dobre volje, nego je katkada neispavan, katkada pijan, a katkada takav, te se ruka diže sama od sebe, da mu baci što teško u glavu. I učinio bi to čovjek, da nadglednik nema obitelji, žene i djece, i kad ne bi svakomu bilo poznato, da je taj mučitelj kažnjenika postao potpuno surov, otkako živi među brojkama bez imena i duše. Odvratan je i svećenik, blijedi pop, prokleta popeskara! Neka on ostavi u miru brojku 23, jer ta brojka nema imena, nema duše!«

»Kada sam ono bio pobjegao od roditelja iz grada te sam pasao stado pod Učkom, bio je tamo star ovčar iz Juršića. Pripovijedao mi je, kako je bio pet-

naest godina u Kopru. Lijepo je pričao, kao da pjesmu pjeva. Meni je to godilo, ali on se ljutio, što se nijesam zgražao. Rekoh, da se ne zgražam zato, jer Kopra nema. Blagoslovio je moje vjerovanje zaželjevši, da ga nikad ne izgubim. Sada osjećam, kako je u Kopru i žao mi je ovčara. No ovčar je trpio petnaest godina, jer je doista ubio čovjeka. A ja ću trpjeti dvadeset i pet godina, jer nijesam ubio. Žao mi je, što nijesam ubio.«

»Ovdje imade redovito šezdeset do sedamdeset brojki. Katkada je to sama Istra, Juršići i Roverija. Dolaze, odlaze, umiru. Nitko ne može uteći, ali o bijegu sanjare svi. Sve sam već pitao, zašto su ih zatvorili. Svaki je rekao: Ni zašto! Ali je ipak čudno, kako sam se odlučio tvrditi, da sam nedužan. Ne! U tom ne ću da budem sličan brojkama. Tvrdim, da su me zatvorili samo radi jednoga, a ubio sam petnaestoricu. Brojke me poštuju . . .«

»Brojka 23! Kako je to glupo! Zar sada nemam više očiju, srca ni uma? Vidim! Zima je prošla, mlado zelenilo penje se svako jutro sve više na Učku. Osjećam! Dvojnice pjevaju u Istri, mame, plaču: Spravjaj mi se ti, spravjaj, Špeta, žejice moja, put mojega stanja. Ti si srdašce! Znam! Postoji Učka, postoji Draga, postoji Beram. U Bermu je kuća, u kući je žena s djetetom. Žena ziba i pjeva: »Zaspi, zaspi va zipčici kot gardelac va gajbici . . .« A stari otac i majka čuče mladoj materi nasuprot, mašu glavom tako žalosno kao žene, kad na grobu poju naricaljku: »Lepi moj nauku! Mila majka moja! Koga ste mene učili, mila majka moja! Oči, srce i razum!« Teško je to. Ali najstrašnije su sanje. Proklete sanje!« . . .

»Dragi moj Bože! Noćas te molim, zagluši moje udarce, ne daj, da bi čuli i opazili, kada budem ispod zida bježao na slobodu! Samo još jednom pod Učku, samo još jednom pod Beram, a onda u smrt, ako mora biti, u smrt, makar i na vješalima.«

*

Križmaniću se poklopiše listovi dolje. Suze, koje su mu zalile oči, zasljepljivale su ga, te nije mogao čitati. Vidio je, da je Mate pisao to, prije nego što je pokušao pobjeći iz tamnice.

Križmanićem je prevladalo najgorče sažaljenje, i on je govorio kao u molitvi:

»Još jednom pod Učku, još jednom pod Beram. Daj mu, daj, gospodine Bože! Pa kako ljubim dan i sunce, tako Ti od srca darujem sebe za nj. Uzmi život meni i daj ga njemu. Malena je moja žrtva. Godina dana, dvije godine. Uzmi, Gospode, moje godine i daj ih Mati!«

Opet se probudila sumnja u duši svećenika, da li možda ne griješi, pa je umovao:

»Jesam li neposlušan, Gospode? Da li opet zabacujem Tvoj beskonačni dar, dane života? Gospode, ne kako znadem ja, nego kako znaš Ti, tako neka bude!«

Nastavio je čitanje kažnjenikovih uspomena:

»Mate Šestan je bio osamnaest godina mrtav. I Mate je uskrsnuo od mrtvih te vidi, osjeća i misli. Mate nije više samo brojka. Mate imade dušu. Mogao je bježati, ali nije bježao. Mogao je ubiti stražara radi njegove surovosti, pa nije učinio ni toga. Mate je obračunao sa svijetom, otkada znade, da je Špeta u grobu i da njoj sa strane leži dijete. Bog je htio tako! Blagoslovljen budi, svećeniče! Knjigu mi je dao, te sam čitao i upoznao, kako je vrag mučio poštenoga i bogobojaznoga Joba. Blagoslovljen budi, svećeniče Gregoriću! Blagoslovljen!«

»Bog je vidio! Došlo mi je, da ubijem novog utamničenika, koji je došao preda me te mi kazao surovo, da me poznaje. Otkada? Iz one krčme, kada sam ga pritisnuo u svađi uz vrata. Pa zašto nije svjedočio proti lažima one ženske i Milohanovića? Tko mi je uzeo baltu? Martin? A koliko je njemu dao? Trideset forinti.

Podigoh željeznu posudu, koju sam držao u rukama, i htjedoh da mu je zdrobim o glavu. Ali ti si,

Špeto, žejice moja, zamahnula bijelom rukom iz groba, i ruka mi je klonula. Špeto, kako si sva sveta. A ja sam onda kod one djevojčure u neuljudnoj šali zaboravio na te. Špeto, žejice moja!

Bolje je dvadeset i pet godina biti zatvoren kao zločinac nego samo u mislima željeti komu smrt. Ljudska mudrosti! Mate! brojka dvadeset i tri, smije se tebi! Glupa si! Blagoslivljaš rat! Blagoslivljaš umorstvo! I ubijanje za Istru jest grijeh. Istro! Daj se na križ razapeti kao Krist! Onda ćeš pobijediti!

Je li sam Razapeti izdajicu Judu ubio? Nije! Izdajice sude same sebi. Prepustite sud Bogu! Ja sam ga prepustio. Martine Milohanoviću, ne boj se mene! Boj se sebe i Boga.«

»Mate Šestan živi. U osamnaestoj godini svojega tamnovanja uskrsnuo je od mrtvih. Sada vidi, čega živi ne znadu. Mate sada zna, da bi bio čovjeka ubio, kad ne bi Božja mudrost bila dopustila, da su ga po čovječjem zakonu nedužna osudili.« — — —

»Sanjao sam. Kao živ, stajao je preda mnom Šime Križmanić iz Ježenja. Rekao je: Mate, brate moj! A ja odgovorih: Kako dolaziš, kad si umro? Rekao je: Dakako, da sam umro, ali sam ipak došao svjedočiti, da si nedužan. Slobodan si, Mate Šestane! Uzeo me za ruku i pođosmo. Vidio sam Učku, Pazin i Potok. Onda smo bili pod Bermom. Kuće su bile suncem obasjane, zvona su pjevala. Pohitimo, rekao je Šime, znaš i sam, zašto. Ne znam, odvratih. Vidi ga, on ne zna, rekao je začuđeno. Izabrao me za staroga svata, ja idem po Špetu, prosim po običaju ružu iz vrta i košuticu iz gaja, a on veli, da ne zna, zašto. Tako je to dakle bilo. Išli smo u svatove . . . Tako sam sanjao i dobro mi je. Sada znam da će doskora biti konac mojemu tamnovanju. Mrtvi me pohađaju. Doći ću, dragi doći.«

*

Šime se Križmanić prenerazio. Prenuo ga glas zvona. Vidio je da je cijelu noć probdio nad Matinim

zapiscima. A sada ga je nedjeljno jutro zvalo na misu. Pristupio je k oltaru i pročitao poslanicu i evanđelje za prvu adventsku nedjelju. Još je čitao proročke riječi, kad mu se od slabosti časak zamaglilo pred očima, i on se onesvijestio. Pred njegovim se duševnim očima javilo ovo priviđenje.

»Dođi, vidjet ćeš,« rekao je nekakav poznati glas. Nekakva ruka vodila ga sigurno kroz tamu. »Pogledaj,« rekao je glas. Pogledao je i opazio, da je na vrhuncu zelene gore, a pod njim je zemlja, opkoljena s tri strane morem. Upoznao je Istru. »Ne boj se za nju«, rekao je glas uza nj. »U tamnici leži kao Mate Šestan, ali je Božje oči vide i anđeli Božji bdiju nad njom. Ne čuješ li njihovih svatovskih pjesama?« Šime je slušao svatovsku pjesmu visina. Sav srećan okrenuo se za glasom, koji mu je objavio budućnost. Vidio je pokraj sebe čovjeka u istarskom odijelu. »Tko si?« pitao ga je. Istranin se nasmjehnuo te je rekao: »Znojem sam mu i krvlju gnojio Istru, a sad me vlastiti sin ne pozna.« Šime je tada spoznao i spoznavši uskliknuo: »Oče!«

Trgnuo se iz besvjestice, vidio je zapanjene i preplašene vjernike te se nasmjehnuo i rekao: »Molite! Čas je oslobođenja blizu!«

*

U stanu nađe Križmanić dva lista. Otvorio je prvi. Pisao mu je duhovnik kaznionice France Švara, da Mate pripada među najuzornije utamničenike i da ga namjeravaju predložiti na pomilovanje. Naveo je također sve, što je bilo potrebno, da se obnovi istraga o davnom umorstvu, radi kojega Mate trpi već tako dugo posve nedužan.

»France Švara, još jedan Kranjac, koji je radio za moju Istru,« javilo se u Križmaniću zahvalno osjećanje. »Kakav li su narod ti Slovenci! Imade ih malo, nemaju ni topova ni pušaka, čak i jezik su stvorili u posljednje vrijeme, pa ipak osvajaju na daleko i široko i imadu takve učitelje da su probudili i našega

vladiku Jurja a uz to se tako ljube, kao da su svi jedna porodica. A pamet! Da pamet, kakve Istra nema. Bog vas blagoslovio, braćo Slovenci!«

Otvorio je drugo pismo. Pisao mu vladika.

»Preporučio sam tvoju stvar glede Šestana uglednu pravniku. Očekuj, da te doskora na sudu preslušaju. Svjedoči, što moraš kao čovjek i smiješ kao svećenik. Bog je već znao, zašto te je odredio u Istru. Hoće da otme nedužna brata po tebi. Nemoj da ga prestaneš slaviti i tražiti pomoći u njega. Pazi na zdravlje! O božićnim praznicima očekujem te u Trstu.«

»O praznicima,« promrmlja Križmanić. »Neka bude ako je Božja volja.«

17. Oproštaj.

Križmanić je molio brevir.

»Molitva Isusa, sina Sirahova. Slavit ću te, Gospode, kralju, i hvalit ću tebe svojega Boga, svojega otkupitelja. Slavit ću tvoje ime, jer si mi bio pomoćnik i čuvar i oslobodio si moje tijelo od propasti iz neprilike nepravedna jezika i usnica lažaca i bio si mi pomoćnik proti neprijateljima...«

Križmanić otvori još glavu iz Matejeva evanđelja o deset djevica te svrši čitanje i ponovi na glas:

»Slušajte dakle, jer ne znate ni dana ni časa!«

Svećenik se zamisli. »Ni dana ni časa ne znadu«, reče sam u sebi, »pa ipak se nimalo ne boje. Griješe, opijaju se pićem, liježu s grijehom u postelju, polaze na put na more, pa čak i u rat, ne znadu, hoće li se vratiti, pa ipak se nijesu spremili za taj dan, za taj čas. O oče moj!«

Postade mu još tjeskobnije u duši.

»O, takvi su sažaljenja vrijedni! Sažaljujem i tebe, Martine Milohanoviću! Kakav li život provodiš! Ne možeš biti srećan ni jedan časak. Ni jedan časak, kada si trijezan. Tako hrliš iz grijeha u grijeh. Strašno li te drži vrag u svojim pandžama. Sav si propao. Po vragu mrziš svećenika, biskupa, crkvu. Nijesi li već pucao i na raspelo kraj ceste? I to sam čitao, da se dogodilo u Istri«.

Križmanić se strese od groze.

»Pogledaj, nesretniče! I Božja strpljivost ima svoje međe. Pogledaj! Već se sakuplja sudbina nad tobom i ja sam sam postao oruđe u Božjim rukama, oruđe, koje će ti možda samo otvoriti oči, prije nego kucne sat, kojega Ti ne znaš«.

Ali tada se zarije svećeniku u srce neobično gorka misao. Sav njegov odnošaj prema Martinu Milohanoviću pojavi se pred njegovim duhom u novom svijetlu. Letimice prođe sve svoje susrete s njime, sve svoje osjećaje i misli o njem. Morao se prekoriti, da se podao osjećaju odvratnosti i da je u Martinu nekako zamrzio čovjeka, čim ga je prvi puta vidio. »Jesam li mrzio ili nijesam?« umovao je naporno. »Jesam li lučio grješnika i grijeh? A što sam učinio, čime bi Martinu dokazao, da sam svećenik, a ne tek običan čovjek, koji traži poput većine ljudi samo zadovoljštinu za sebe? Jesam li, ma i na silu, išao k njemu i predočio mu, šta je s njim? Jesam li pokušao, da probudim u njem savjest? Nijesam. Kod prve sam se zapreke okrenuo i otišao te sam ga prepustio njegovoj sudbini«.

Tiha je noć disala nad zemljom. A svećenik je u besanici tlapio i mislio. Živo mu je dolazilo pred oči Martinovo lice i rugalo mu se. »Da, to je dakle tvoje svećeništvo! Kako hvata svjetovna vlast, tako si i ti skovao lance za moje noge, nahuškao suce na me, a da mi nijesi prije toga ni riječi lanuo u lice. Lijepu si ljubav pokazao, licemjere! Ako sam kriv, dobro, neka bude, ali ti me ne ćeš suditi, hvatati ni vezati. Stidi se, svećeniče! Takav si, kakvi smo i mi drugi. Tražiš svoju pravdu, a ne Božju«.

U svećenikovoj je sobi visjela slika getsemanskoga vrta. Na nju se obazre Križmanić u svojoj gorčini. Opazi, kako se u svijetlu zubalja približava

Iškarijot sa stražarima. Stari je apostol trgnuo mač...

»Gospode«, usklikne svećenik, i kod toga kao da mu se kamen odvalio sa srca. »Gospode, sada znam, što moram činiti. Već sutra poći ću Martinu u Žminj. Neka me baci na cestu, neka nahuška psa na me, ipak moram govoriti s njime prije nego iskažem štogod o njem pred svjetovnom vlašću«.

No kad je pomislio na put, na koji se odlučio, uhvati ga tjeskoba i čudan strah.

Je li vrijedno? Misliš li, da će te poslušati? Kako si smiješan! Jože Velikajne, hajdučki pop, nije ga ukrotio, pa ćeš ga ukrotiti ti?

»Možda ipak hoću? Molitvenik, što mu ga je kao znak bila poslala pokojna Mara, otrijeznit će ga. Ta u vlaku ga otrijeznilo i samo ime mojega oca«.

Tako je Križmanić nakon borbe došao do odlučna zaključka. Ali nije bio miran. Nikad još nije osjetio tolike slabosti i osamljenosti. Tada se sjeti svojega gospodara u Trstu. Dohvati list papira i uze pisati biskupu. Od slova do slova bilo mu je u srcu već lakše.

»Presvijetli vladiko, moj dobročinitelju! Primio sam Vaše pismo te Vam od svega srca zahvaljujem za pomoć i nadu, koju ste probudili u meni riječju, da me je sam Bog poslao u Tinjan upravo u takvim prilikama, da sam mogao doznati za tajnu umorstva pod Bermom. Unatoč uvjerenju, da je Božja volja vodila moje putove, ipak sam sve nemirniji, što je odluka bliže. Upravo sam prošao jedan od najgorčih časova u svojem životu. Bog, kojemu sam se utekao, da me rasvijetli, pomogne i utješi, udahnuo mi je misao, koja me umiruje. Sutra ću osobno stupiti još jednom pred onoga zločinca. Ne znam doduše još, kako, ali možda ću mu probuditi savjest, da sam nađe put, kako bismo izbavili nedužnoga Matu. A ako ne bude htio, dobro, reći ću mu otvoreno u lice, neka se spremi na obranu. Osjećam, da mi je takav posao silno

težak, ali osjećam ujedno, da se ne smijem bojati. Hoću da budem spreman na sve. Dobrotvore moj! Molite za me, jer i predobro osjećam, da idem na Levijatana, što ga tako lijepo crta knjiga o Jobu. U ždrijelo sedam divljih zvijeri. Presvijetli! Tako sam si olakšao srce pišući Vam ove retke u kasnoj noći. A sada mi srce ne da, da Vam, presvijetli, još jednom ne zahvalim za sva dobročinstva i svu skrb. Bog Vam sve naplatio! Bog Vam također naplatio sve, što ste dobra učinili svojim zemljacima u Vašoj i u mojoj nesrećnoj Istri. O kako joj još treba ljubavi, pomoći i pouke! Zbogom! Bog i Istra! Vaš uvijek vjerni, ali slabunjavi Šime Križmanić«.

Tako je napisao i umiren savio pismo. Nije mogao da zaustavi suzu, koja je pala u pismo. Tužno je promrmljao:

»Da se vidimo na Božić u Trstu! A ako se ne budemo vidjeli, vladiko... neka se vrši Božja, a ne naša volja!«

Zapečatio je pismo i legao. Poluglasno je molio u tami žalosnu krunicu na čast svetoj Barbari, svećarici novoga jutra i zaštitnici u smrtnoj opasnosti. Moleći za vjerne duše, mislio je na oca. No u molitvi mu se poremetiše misli, i on se prekori: »Mislim i na majku, pa kako to, da mi je nekako teže govoriti o njoj. O Bože, ta doista smo divlji svi mi Istrani. Kako se stidimo ljubiti nježno. Onako, kako ljube Talijani, kojima je sve samo mati i mati. Oprosti mi, draga pokojnice! Oprostite, siromašne Istranke!«

Molitva mu je usahnula na usnicama, zaspao je. Probudio se okrijepljen, ustao je i pošao služiti sv. misu. Poslije sv. mise unišao je župniku i ispričao se, što mora u Žminj. Začudio se, što se Giacomini nije uzrujao. Upravo obratno. Bio je vrlo dobre volje. Pokušao je prve korake po sobi te se veselio sam sebi, ponosan svojim hodom i odlučnošću.

»Hodam«, uskliknuo je. »A ti ideš u Žminj? Ne, tako daleko još ne mogu. Morat ćeš da pođeš sam.

Ali domine, za takav put nijesi se dovoljno obukao. Pa još misliš ići bez ikakve popntnine? Ne ćeš, ne, brate. Gospa Mariutta!«

Križmanić reče, da će se ipak u Ježenju odmoriti, a u Žminju je gostoljubivi plovan Mate.

»Gostoljubiv. Ne ću reći, da nije«, prigovori Giacomini, »ali nema ukusa ni okusa. Bože moj. Znam ja, kako živi plovan Mate. Jede napola sirovo kao Kranjci. Maslom začinja, premda sjedi u maslinama. Uopće, Mate je Ćiribirac. Bravetina mu ide u tek, a što je dobro, niti je znao niti će znati«.

Još jednom pozove gospu Mariuttu, koja je natonatovarila Šimu i preko župnikova ukaza.

S čudnom žalošću otišao je Križmanić na put. Svladala ga tajna tronutost, kad je prolazio mimo zadnje kuće u Tinjanu te je zakrenuo dolje prema Dragi. Dan je bio turoban. Jednolično, suho sivo nebo ležalo je nisko nad zemljom. Studen je vjetar brijao i mirisalo je snijegom od Učke i Ćićarije. Tišina je ležala nad Dragom i osamljenim mostom. Iz prirode se prelila tjeskoba i u svećenikovo srce, koje se stisnulo od nepoznate i nejasne groze, a ta se groza usjekla i u živce i u mozak. Nehotice se obazro i trznuo se. Nedaleko stajao je osamljen čovjek, koji je pazio na nj.

»Jože«, reče svećenik i odahne. »Gle, ne bih ga prepoznao. Propao je, obrasla ga brada«.

Mahnuo je njemaku rukom. Njemak je kimnuo glavom i približio se.

»Hajdmo!« reče svećenik i počne spješiti po gorskim podancima. Jože je išao pred njime sa strane. Ali iznenada se zaustavio, pljesnuo rukama, zatulio čudno i dohvatio kamen. Nekoliko gavranova podiglo se grakćući s brda.

»Jože«, reče svećenik i stade davati njemaku znakove rukama. »Ne boj se tih crnih životinja. One su zlokobne samo u knjigama i pjesmama, ali inače su to Božji stvorovi. Zar ne znaš, da su gavrani hranili proroka u pustinji?«

Jože je odgonetao, šta mu svećenik govori, a onda je stresao glavom. Što je osjetio, nije znao kazati.

Tada se putnici uspeše na brdo, i pred njima se pomoli Ježenj. Iza Ježenja nagonila se veća jata gavranova. Jože zamahne u nijemoj srdžbi rukom za njima.

Kao obično svarili su Križmaniću kod tete mlijeka, a on sam ponudio je teti od jestvina, koje mu je na put bila naprtila župnikova dvorkinja u Tinjanu. Uvjerio je tetu, da je to donio baš za nju. Jestvine su joj prijale. Udarila je u tašt govor o sebi i o tinjanskim plovanima. Ispitivala je, da li u crkvi skidaju paučinu s križnoga puta, »njezina« križnoga puta, koji je toliko stajao i od kojega nema ljepšega u cijeloj Istri. Naročito se starala za trinaestu postaju, kako Isusa skidaju s križa. Umalo da nije postradala životom, kad su tu sliku vješali na zid . . .

Svećenik se dobrohotno smiješio tetkinu hvalisanju. Ali kada se naskoro sjetio, kud ide, postao je nestrpljiv.

»Idem, tetko«, reče i ustane.

Ona ga nekako iznenađeno pogleda.

»Vidiš, teto«, rekao je, »pošao sam u Žminj. Tebe sam pohodio samo usput. Imam posla tamo . . .«

»Siromah!« reče tetka. »Pa kako to, da moraš u Žminj. To nije kratak put. Do večera se ne ćeš povratiti«.

»Možda hoću«, reče Šime i pritegne mantiju. Tada napipa kod sebe molitvenik i izvuče ga. Čudna gorčina zavladala mu u srcu. Nije razumio sam sebe. Osjećajući potrebu, da se povjeri nekomu, reče:

»Vidiš tetko, radi te knjige moram na put. Blagoslovi me, tetko!«

Pružio joj je ruku. Žena je nagonski posegnula za knjigom.

»Ne znaš, čiji je to molitvenik bio nekada. Pogledaj ga. Dao bih ti ga za uspomenu, ali ne smijem«, reče svećenik.

Starici problijedi lice i ruka joj zadršće.

»Isuse, Šimin molitvenik«, uzdahne ona te se zaljulja i posrne. Svećenik je prihvati, da ne padne. Ali knjiga je poletjela po sobi. Žena se doskora sabere. Šime pođe po knjigu i pokupi je s poda.

»Daj meni«, zamoli tetka Terezija.

Ali svećenik je nije čuo. Pokupio je knjigu, kojoj se bio otkinuo hrbat, kad je silom lupila o pod. Iza otkinutih korica s hrpta izletio je zgužvan list. Svećenik se sav zadubao u nj.

»Daj mi knjigu, unučiću«, zamoli tetka po drugi puta. Tada su Križmanić trgne i usklikne:

»Tetko, Bog će svjedočiti!«

»Što kažeš?« upita tetka sa zanimanjem.

»Bog, pravedni i sveznajući, koji je sve vidio, dao mi ga je u šake«, govorio je još uvijek svećenik, kao da govori samomu sebi, dok je žena zurila u nj i pitala:

»Pa šta je tebi, unučiću? Eto, govoriš, a ne razumijem te, što govoriš. Reci, da i ja razumijem«.

»Tetko«, reče Križmanić, kao da se probudio i pristupi bliže k ženi.

»Kako da ti kažem, tetko? Ne mogu, ne znam reći riječ, koju bi odmah razumjela. Kasnije, tetko, kad se povratim iz Žminja, čut ćeš čudnu pripovijest, kojoj sada još ne znam kraja. A sada moram na put. Žuri mi se. Nestrpljiv sam. Tetko, moli za me! Znam doduše, da je sam Gospodin Bog sa mnom i da mi je dao snažno oružje u ruke, ali ipak ne će biti lagan posao. Daj, tetice! Još samo da te zagrlim. A ti moli za me i ostaj zdravo«.

»Zao je to i nasilan čovjek. Dvadeset je godina ti štogod, i zaplače:

»Unučiću, samo još tebe imam . . .«

»I ja samo tebe, tetko«, odvrati on.

Nekoliko trenutaka ostadoše u zagrljaju. Tada šapne Križmanić:

»Vidiš, polazim na čovjeka, koji je ubio pokojnog oca«.

Ona se brižno zagleda u nj i privine ga još jače na svoje srce.

»Unučiću . . .«

»Zao je to i nasilan čovjek. Dvadeset je godina ostavio nedužna čovjeka, da trpi u tamnici«, govorio je svećenik povjerljivo. Tetka usklikne:

»Nemoj ići k njemu, boj se takvoga čovjeka, unučiću. Bog ga je ostavio . . .«

»Mene ne će ostaviti«, odvrati svećenik i uzdigne onaj listić, koji je prije pao iz knjige. »Time ću ga, tetko, zastrašiti«.

Svećenik se izvine iz njezinih ruku, uzme knjigu i listić i spremi se na put.

»Sinko«, zamoli tetka, »uzmi domaćega čovjeka sa sobom, uzmi, da budeš siguran, Juru, Jozu, eto, ja ću ih pozvati, da te isprate onamo i natrag«.

»Uzet ću Jožu«, reče svećenik, »nijem je, ali je vjeran. Pred svjedocima ne bih želio govoriti s onim. Tetko, pa zar ne ćeš da znaš, tko je ubio Šimu Križmanića, kojega je Terezija Defar tajno ljubila?«

»Bog mu oprostio! Ne ću!« odvrati žena.

»Da, neka mu oprosti«, reče svećenik, »i ja sam mu oprostio. Ali moram da govorim s njime. Mate Šestan trpi nedužan. Idem radi Mate k njemu«.

»Bog te vodio i čuvao«, rekne čudno dirnuta žena, digne ruku i blagoslovi ga načinivši mu na čelu znak križa . . .

Križmanić pođe i obazre se, ne bi li opazio gdje Jožu. Opazi ga, kako gleda za njim s obližnje kamenite ograde. Svećenik ga pozove k sebi, a njemak kimne glavom i krene na put.

»Križmanić se zamisli. »Da, Bog mi je dao Martina u šake«, razmišljao je. »A šta sam imao prije u rukama? Očevu knjigu! Martin bi bio rekao, da je ne poznaje. Zar bi mu mogao dokazati, da ga mogu uglaviti kao razbojnika? Ali sada, otkako imam u rukama njegovu neisplaćenu mjenicu, sada sam pravi vjerovnik. Martine Milohanoviću, plati, što si dužan pokojnomu Šimi Križmaniću, čijega se imena bojiš. Plati! Sam znadeš, da si dužan. Zacijelo si tražio onaj papir kod umorenoga. Uzeo si mu i molitvenik, jer si vidio, da je u nj spremio dužničko pismo. Ali nijesi našao ništa. Ha! Nijesi znao, kako sakriva Šime Križmanić važna pisma. Nisi znao. Ali ja znam, koji sam vidio deset puta, prije no što sam zaboravio. Deset puta, pa sam čak oponašao oca. A jednom sam i svoju ispovjednu cedulju tako »sakrio«, da mi je dobri fra Frane lukavštinom morao priskrbiti drugu, dok sam još išao u školu u Pazinu«.

Nato je stao razmišljati: »Kako li su čudni putevi Božji! Kako li su to čudni slučajevi! Gotovo smiješni, kad ne bih vjerovao u Božju providnost. Kad bih to čitao u pripovijesti, rekao bih, da se to nije dogodilo. Pa ipak se dogodilo. O Bože, sada istom pravo osjećam, kako je u istinu strašno, da ni vrabac ne padne s krova bez Očeve volje. Amen, amen! Budi volja Tvoja, Oče, Oče, Oče!«

Ustrajno se žurio za nijemim Jožom. Začudio se, kad se Jože zaustavio i čekao kao prikovan.

»Hajde«, reče svećenik dostigavši ga. Jože je ozbiljno mahnuo glavom i pokazao preda se.

»Gdje li opet vidiš te svoje bezumne ptice?« upita svećenik razgledajući se naokolo. Jože pokaže rukom. U istinu svećenik opazi, da negdje u hrastiku sjedi nešto slično ptici.

»Naprijed! Poplašit ćemo pticu kamenjem«, reče svećenik i nastavi svoj put. Uzeo je kamen i bacio ga za pticom. Ptica se nije maknula. Šime se okrene za njemakom. Vidio je, da je on udario zaobilaznim

putem. »Obaći hoće strašilo i ukloniti mu se«, pomisli Šime i pođe dalje ne obazirući se natrag.

Kad je bio već daleko, ipak se okrenuo. Vidio je zlokobnu pticu, samotnoga sokola, kako hrli u smjeru, kuda se htio ukloniti Jože. »Tako dakle«, reče svećenik sam u sebi, »sad će se natjecati, tko je hitriji«. Bilo mu žao njemaka. Premda je bilo u pol bijela dana, ipak umalo da nije i njime zavladala nepoznata strava. »Smiješan sam«, rekao je sam sebi. »Zar nijesam u Božjim rukama, Polazim doduše na Levijatana, ali idem smiono. Ustani, Martine Milohanoviću! Govori i plati, što si dužan. Ja utjerujem dug! Danas me ne ćeš baciti iz kuće«.

Bio je na cesti kod Zgrabljića . . .

18. Vukodlak.

Križmanić opazi pred sobom poznatu Milohanovićevu kuću. Zaustavi se nekoliko časaka, da odahne. Izmoli kratku molitvu, obazre se, ali Jože još nema. Onda korakne odlučno prema kući. Stao je u veži, iz koje ga posljednji put bio izjurio Martin. Očekivao je svaki čas, da će surovi čovjek stupiti preda nj te će ga opsovati i podići ruke na nj. Svećenik je u neprilici smišljao, što da radi u takvom slučaju. Očima je tražio lijevo i desno. Nikoga nije bilo, nitko mu nije došao ususret. Pokucao je desno na vrata sobe, gdje je posljednji put vidio Milohanovićevu ženu s namještenikom njezina muža. Svećenik je odlučno otvorio s lijeve strane vrata dućana. Zvonce se nad vratima oglasilo. Šime je odmah začuo korake iznad sebe u prvom katu.

»Tko je?« upita nekako uznemireno ženski glas.

»Njegova žena«, pomisli Križmanić i rekne svoje ime. Smjesta je začuo hitre korake po stepenicama; preda nj je gotovo dotrčao onaj mladi Milohanovićev namještenik.

»Čime mogu poslužiti?« upita i promjeri nekud nezadovoljno i radoznalo svećenikovo lice.

»Želio bih govoriti sa samim gospodinom Milohanovićem,« odgovori Križmanić.

»Žalim, gospodina nema kod kuće,« reče namještenik. Kad je Šime rekao, da je stvar hitna, viknuo je namještenik u prvi kat:

»Gospa, izvolite dolje na čas!«

»Šta je?« upita žena još nezadovoljnije nego prije. Doskora je stajala pred svećenikom. Šime opazi, da ga nije prepoznala. Reče još jednom, da bi želio govoriti s Martinom.

»Porazgovorite se s tim mladim gospodinom«, odgovori žena i pokaže na namještenika.

»Moram govoriti upravo s gospodinom Milohanovićem«, reče Križmanić.

»Ja sam Milohanovićeva žena, pa mi možete vjerovati, da muža u njegovoj odsutnosti zastupa taj gospodin tu.«

Pokazala je namještenika, koji se uljudno nakloni i reče s nešto porugljivim izrazom oko usnica:

»Tako je, dragi gospodine. Gospa je sama kazala. Potpuno zastupam gospodina Milohanovića, kada ga nema kod kuće.«

»Obavite dakle posao s gospodinom, Angelo,« reče žena i okrene se, da pođe natrag uz stepenice.

»Dopustite«, usklikne tada Angelo prema svećeniku. »Ako se ne varam, bili ste već onomadne ovdje.«

»Jesam!« reče Šime.

Žena se živahno okrene i usklikne:

»Što? Vi ste to? Pa šta hoćete od mojega muža? Zar nijeste opazili već posljednji put, da mu niste po ćudi, Ne znam doduše, šta imadete s njime, ali recite, čemu uopće dolazite?«

»Gospodin Milohanović znade,« odvrati svećenik. »Danas se ne ću dati otjerati. Moram govoriti s njime.«

Žena ga pogleda nekako sažalno i reče:

»Prije večera ne ćete ga dočekati.«

Onda je dodala:

»A ne bih Vam ni savjetovala, da ga čekate. Posljednji put ste ga strašno rasrdili. A kad on odilazi od kuće, onda s njim nema šale. Bog zna, hoće li se vratiti trijezan. Zar ne možete obaviti, što imate, i bez njega? Možete biti bez straha povjerljivi. Moj muž ne sakriva preda mnom ničesa.«

»Ne vjerujem,« nasmjehne se silom i gorko Križmanić. Žena upilji glup pogled u nj i upita nestalno:

»Pa kako to, da vi poznajete mojega muža? Tko ste Vi?«

»Zla savjest javlja se u tebi,« pomisli svećenik, kad opazi njezin nemir. Ne boj se. Šta me briga za tvoj odnošaj prema mužu. Već vidim, da mu vraćaš onako, kako je on učinio svojoj braći u Istri. Ali to je meni deseta. Samo ne mogu vjerovati, da ti znaš ono, što znamo ja i tvoj muž.«

Onda odgovori ženi:

»S Vašim mužem poznam se slučajno, gospođo. A vjerujte mi, da bih Vam rado kazao, što imam reći Vašemu mužu, kad bih znao doista, da Vam to nije nepoznato.«

»Angelo, he?« reče žena i okrene se živo prema namješteniku.

»Molim«, izine on uljudno, »možda su kakvi trgovački poslovi?«

»Sada ću vidjeti, znade li štogod,« javi se nova misao u svećenikovoj glavi, i on reče:

»Neka stara trgovina, da! Došao sam, da utjeram neki dug.«

Milohanovićeva žena izbulji oči, a namještenik se nasmije:

»Gospodin Milohanović nema nikakovih dugova.«

»Ja znam za takav dug. Star je dvadeset godina.« dobaci svećenik.

»To nije moguće,« usklikne žena i približi se prijateljski namješteniku.

»Poručite mu, kada se povrati«, reče hladno svećenik, »da sam Žminju i da ga čekam.« Postade mu

neizrecivo odvratno u društvu Milohanovićeve žene i namještenika, to više, što je vidio, da njima nije već stalo ni do toga, da se kriju pred njim.

Pošao je u župni stan, da tamo čeka povratak Milohanovića. Gospodina župnika nije našao kod kuće. Saznao je, da su ga službeno pozvali u Pazin. Pokušao je da si prikrati vrijeme, kako je najbolje znao. Satovi su izmicali, dan se primicao kraju. Šime je postajao sve nestrpljiviji misleći na to, da će se vraćati o ponoći. »A onaj će se vratiti pijan,« umovao je, »žena ga poznaje. Hoću li mu uopće moći sada da kažem šta više nego posljednji put? Sa smijehom će mu ona pričati, da sam došao utjerati dug. O, vidim ga, kako će se uzrujati i odvezati psa na me, čim me ugleda.«

Pogledao je u dan, koji je gasnuo.

»Ni gospodina Mateja nema još kod kuće,« javi mu se gorko čuvstvo u srcu. »Bit će umoran, kad se povrati, pa ću mu biti samo na neprilikti. Pa ni kazati mu ne ću moći točno, zašto sam opet u Žminju. Ne! Još večeras moram natrag!«

Podišla ga strastvena čežnja za Ježenjem, za tinjanskim krajem. Sjetio se i nijemog Jože. Kud li je zalutao, gdje li čeka siromah, da ga isprati natrag? U tom osjećanju postade svećeniku prečudno jasno, da od čekanja nema nikakve koristi. Račune s Martinom ne će urediti u kratkom razgovoru. Kako li je on sebi samo zamišljao stvar u brižljivoj revnosti! Urediti s Martinom račune moguće je samo tako, ako ga čovjek preseneti. Da, treba ga presenetiti. Pismom! To je jedino, što može učiniti.

Uze papir i napisa pismo, kako je mislio, da će najjače potresti zločinčevom savješću. No kad je pismo pročitao, nije bio zadovoljan.

»Sve je to previše jasno. Žena, koja je Martinu nevjerna, može pismo otvoriti i pročitati. Moram tako pisati, da samo Milohanović uzmogne shvatiti, što mislim.

Uzme novi list papira i napisa:

»Martine Milohanoviću! Platite, što ste vlastitim potpisom i sa dva svjedoka potvrdili da ste dužni pokojnom Šimi Križmaniću iz Ježenja. Mate Šestan, brojka 23 u Kopru.«

Smotao je pismo, oprostio se u župnom dvoru, predao svoju poštu kod Milohanovića i krenuo odlučno na put . . .

*

Martin Milohanović povratio se u mraku. Bio je u Juršićima. Tek što je skočio s kola i dao sluzi uzde, dođe mu iz kuće žena ususret te ga licemjerski ljubezno primi i reče:

»Nisi li mogao doći još kasnije?«

»Ta još nije noć,« reče nezadovoljno muž. A ona ga stane tješiti:

»Ne kažem ti to zato, moj dragi! Nego tražio te i čekao onaj odvratni pop. Čuvaj se! Što radiš? Ostavio ti je pismo, rekao je da mora utjerati od tebe neki dug. Lijep si mi čovjek! Popovima ostaješ dužan!«

»Vratit ću mu s kamatama, promrlja bijesno Martin i preletje Križmanićevoo kratko pismo. Onda upita, je li svećenik davno otišao.

Žena reče, da će biti istom iza žminjskih pašnjaka, ako je pošao cestom. Muž istrgne sluzi vojke iz šaka i sjedne opet u kola. Žena je zabezeknuto gledala:

»Martine, jesi li mu doista dužan?«

»Pitaj, kada se povratim na večeru,« reče i potjera konje prema Pazinu. Žena uniđe u kuću i susretne svojega pouzdanika.

»Angelo«, reče slatko i značajno ga pogleda. »Ne će ga biti tako skoro natrag. Onaj je dobra pola sata pred njim.«

»Moja obožavana«, usklikne namještenik i poljubi joj ruku . . .

A Martin je Milohanović gonio konje glatkom i tvrdom cestom. Nije bio potpuno trijezan, ali tajinstveno ga Križmanićevo pismo bilo čudno razbistrilo. U razmišljanju vidio je jasno, premda je zapao u strašnu srdžbu, surovost, nasilničku osvetljivost i ujedno u odlučnu gorku skrb, da je protiv njega ustao strahovit protivnik, s kojim se mora omjeriti oči u oči, i to što prije, odmah i bez svjedoka. Škrinuo je zubima, kada se u taj tren sjetio, kako ga je pred nekoliko dana upitao u Pazinu stari sudac, sjeća li se možda nekoga Mate Šestana. Milohanović je tada odlučno rekao, da ga se ne sjeća. Sudac je promrmljao, da čovjek može u dvadeset godina koješta zaboraviti.

Milohanović udari bijesno konje i krikne:

»Dostignite ga ili lipšite!«

Tako je gonio konje cestom zureći za svaku okuku, za svaku ogradu uz cestu računajući, da će svećenika dostići još prije, nego što on bude mogao skrenuti s ceste prema Ježenju. Da bi Križmanić mogao udariti kamo drugamo, na to nije ni pomislio. Ta znao je, da je on sin pokojnoga Šime iz Ježenja. Bivao je sve nestrpljiviji. Strelimice predočio je sebi svećenikovu osobu, kako ju je bio zapamtio prilikom vožnje od Buzeta. Zločinačka mu zloba uskipje u srcu. »Tri ću takva smazati,« reče, »vidjet ću, kako će se braniti, kada ga dostignem. Vidjet ću, hoće li šutjeti ili ne. Hoće, morat će! Ovako ili onako!«

Stisnuo je usnice, ošinuo konje i ponovio:

»Šutjet ćeš, pope! Ovako ili onako!«

*

Sam samcat hrlio je Šime Križmanić samotnom cestom. Razgledavao se uz cestu, ne bi li opazio Jožu. Nije ga bilo. Vjerovao je, da se njemak povratio. Mrak, koji mu je stao lijegati na put, nukao ga, da još hitrije stupa. Nije se bojao, ali nije se mogao oteti čudnoj tjeskobi. Gorko je ponavljao u mislima posljednje putovanje svojega pokojnoga oca. To ga je napunilo grozom, koja se javljala iz tajinstvena osjećanja; dugo je razmišljao, odakle to potječe, dok se nije sjetio, da je jednom o tom sanjao. Morao se nehotice obazrijeti. Cesta iza njega bila je prazna. »Još nekoliko puškometa ceste«, umovao je, »pa ću biti kod Zgrabljića. Putovi odanle jesu teži, ali ljepši i bliži su Ježenju.« Za časak pričinilo mu se, kao da čuje udaljeno zvono. »To zvoni pozdrav anđeoski kod Svetog Petra«, pomisli Šime te se otkrije i počne moliti. Usred molitve uze da osluškuje. Za njim su dolazila kola; konjska su kopita srdito topotala. Svećenik se nehotice jače požuri. Nedaleko opazi malu naseobinu kod Zgrabljića. Kola su dolazila bliže. Svećenik se po običaju ukloni ukraj ceste. Časak bilo mu tako teško u srcu, da bi najradije bio skrenuo s ceste u šikarje i sakrio se u osamljen hrastik. Ali već nije bilo vremena za razmišljanje. Kola ga dostigoše. Križmanić se obazre i spozna Milohanovića. »Bog je tako htio,« pomisli on.

Milohanović zaustavi smjesta konje i poviče: »Stoj!«

Svećenik stade. Milohanović skoči s kola i stane pred njim.

»Šta sam dužan i komu?« upita izazovno.

»Sami dobro znadete. Platite!« odvrati svećenik.

Milohanović posegne u džep i izvadi lisnicu.

»Koliko? Odmah!«

»Ne!« reče svećenik, »toga duga ne utjerujem. Moj otac je mrtav, a ja, njegov sin, oprostio sam Vam krivicu i dug. Zahtijevam samo, da platite, što dugujete nesrećnom Mati Šestanu.«

»Ne poznajem ga,« usklikne Milohanović.

»Nemojte lagati, sve znam!« reče odlučno svećenik. »Pomislite na Boga, koji je sve vidio i znade, da ste ubojica.«

»Lažeš, lopove!« usklikne Milohanović i zgrči šake, kao da će zgrabiti svećenika za vrat.

Križmanić klone s ceste, izbulji pogled u Milohanovića i odskoči prema ogradi pokraj ceste.

»Stoj! Vraže! Pucat ću!« zaviče divlje Milohanović.

»Isuse, Marijo, Josipe!« pomisli svećenik te stane i obazre se. Milohanović je gađao ispruženom rukom. Svećenik pokuša da se baci za gromilu kamenja i poviče u pomoć. Onda nagonski skoči kraj ograde prema kućama. No tada opazi, da je sa strane sijevnulo. Hitac se razlijegnuo po točilima i provalijama, a svećenika je zapeklo sa strane, kao da mu je tkogod strgnuo povoj s rane. Posrtao je bez jasne misli još nekoliko koraka uz ogradu. Osjećao je, da mu je ubojica za petama. Beskonačna tjeskoba, slična neshvatljivoj čežnji za domom, uhvatila ga. Još mu se učinilo, da vidi, kako pred njime iza kamenja čuči nijemi Jože. Zatim mu je bilo da zavapi u sav glas. Iza toga srušio se na zemlju. Milohanović, koji je ispalio još jedan hitac, bacio se na palog svećenika. Ali u taj čas zatulilo je nešto strahovito u tami. Težak kamen udario je Milohanovića u leđa, i on je presenećen skočio u vis i pojurio za konjima, koji su se bili preplašili. Već je dostigao kola, već se rukama prihvatio za njih, kada ga je zgrabilo nešto teško te mu se bijesno zagrizlo u zatiljak gušeći ga i stiskajući. U nečovječnoj stravi Milohanović se za trenutak istrgnuo groznom progonitelju te je skočio na kola, zgrabio uzde i pojurio u noć. Ali za čas opet su ga dvije bijesne ruke ščepale za vrat i grčevito ga stisnule. Milohanović je izgubio svijest i srušio se ugušen s kola na cestu. Slobodni i preplašeni konji jurili su divlje prema Lukšetićima. Istom pred Pazinom zaustaviše ih dva oružnika te ih umiriše i povedoše natrag. Kod Lukšetića saznadoše, da su to Milohanovićeva kola iz Žminja.

»Ča, vranića!« pogleda zapanjeno oružnik oružnika. Njih su iz Pazina bili poslali u Žminj upravo po — Martina.

*

Tamna je noć prikrivala istarsku zemlju od Golića do Čulek-brega, od Turkovca i Gromače do Veloga brega i Veloga vrha. Noć gluha kao zločinstvo i grozovita kao savjest zločinca. A usred gluhe noći probudi se iznenada srdito graktanje prenoseći se od šikare do šikare i od jednoga luga do drugoga. Čudna strahota uplašila je ptice u noćnom snu. Oganj, koji je sijevnuo iznenada u noć, hitac, koji se bio zasjekao u muk. Onda je šum utihnuo. I nešto je stalo zavijati kao vuk ili pobješnjeli pas. Na daleko su to čuli ljudi i preplašili se.

»Čuješ li Mate?« pitala je žena.

»Ča, Mare?« pitao je muž.

»Vukodlak laje . . .«

»Jest, vukodlak laje . . .«

»Bože moj! To je grozno, Mate!« — — —

19. Posljednje Toninovo pismo.

Barba Tonin, »kancelar« kume Terezije u JežeNju, stanovao je djelomice u Zgrabljićima, gdje je po rođakinji, koje nije ni poznavao, baštinio osamljenu siromašnu kuću, što je bilo upravo toliko, da se mogao zakloniti u nju, otkako ga je život nemilosrdno pregazio. Tu je mogao u zimsko i u kišovito doba mirno razmišljati zgode svojega nemirnoga života, pa ih je doista i razmišljao bez teških prijekora i bez velikoga kajanja. »Što jest, jest,« običavao je govoriti. »Rodio sam se pod takvom zvijezdom, da nikada nisam našao staleža, koji bi mi odgovarao. Rodio sam se za sve i ni za što. Brada mi nije izrasla, a život mi nije htio procvasti. Ali nešto imadem. Doživio sam roman, doživio sam istinitu pripovijest. Kad bih sve to zapisao, ljudi bi plakali, kad bi čitali, da je Tonin bio đak latinskih škola, kuhar na lađi, pisar i pjevač i glumac, prije no što su mu oduzeli pošteno ime, tako da je morao u samoću bez službe, gdje šutke trpi i živi kao ljiljani u polju. Niti sije niti žanje, pa ipak je ponosan i ljudi ga ljube. Ha! Šta velim? Lju-

be? Reci, trebaju te, Tonine, pa ćeš reći pravo. Trebaju te . . . A da li te plaćaju? Tfu!«

U svojoj šezdesetoj godini bio se Tonin ipak toliko priučio misliti na se, da je nekoliko tjedana prije zimskih kiša stao donositi zasluženo i naprošeno blago u kuću kod Zgrabljića. A kad je zatim pritisnula zima, zatvorio bi se u kuću i živio u njoj kao poljski miš u svojoj rupi. Zakopan u stare, oguljene ovčje kožuhe i u rastrgane ženske ječerme podavao se tada svakojakim mislima, govorio je sam sa sobom i tako »počivao«, dokle ga slučajno nije tkogod trebao i zvao. Drago mu je bilo, što ga zovu, ali glumio je srditost, jer da ga bune u važnom poslu. Uskliknuo bi tada: »Čovječe, da znaš, kako si mi neprilićan. Knjigu pišem. Ljudi će se trgati za nju, jer će naučiti iz nje, šta je prava sreća na svijetu. A ti si došao pa me buniš.« Nakon toga bila bi redovito obilnija plaća dar za njegovu uslužnost.

Te večeri bio se Tonin vratio upravo s takvoga »skupoga« puta iz udaljena sela, gdje je bolesnu seljaku napisao oporuku. Dobio je bio vedro vina, kojemu se izvanredno veselio. Zakurio je peć i predao se uživanju. Kada mu je vino udarilo u glavu, dao se na glumljenje. Glumio je Rimljanina Kasija, kako se prepire s Brutom. Bruto se ljutio, da ipak ne može privoljeti na izdaju i da će braniti »posljednjega Rimljanina« Cezara. Kasije je prigovarao i psovao ga, da je »kukavica« i čovjek bez značaja. Onda je dokazivao, da je Cezar najgori izdajnik domovine. »I ti, Bruto, hoćeš li braniti izdajnika?« srdio se niskim glasom. Bruto je odgovarao višim glasom: »Izdajnika mrzim, prijatelja branim!« »Prijatelja . . . ?« oduljio je porugljivo Kasije te je stao glumiti, kao da prisluškuje, a onda je rekao pitajući: »Čuj! Netko kuca.« »Nitko ne kuca,« odvratio je Bruto. Tada je Tonin zaboravivši svoje dvije uloge doista bez glumljenja stao da prisluškuje te je uskliknuo:

»To je bio hitac, ha! A to je još jedan hitac!«

Živo je skočio prema vratima i zatvorio ih kračunom. Nekakav nepoznati divlji krik i lomot šumio je pokraj kuće. Tonin se dugo nije mogao umiriti.

»Noć ima svoju moć,« rekao je snašavši se konačno i zijevnuvši. Još se jednom zalio vinom, a onda se stao spremati u postelju. Već je htio utrnuti svjetiljku, kad li se sada u istinu javilo osorno kucanje na vratima.

»Samo kucaj«, pomisli Tonin. »Iz kuće me ne ćeš izmamiti.« Zašutio je i puhnuo u svjetiljku. Svjetiljka se nije ugasila. Lupanje se na vratima nastavilo. Tonina je uhvatila groza. Tko li bi ga sada u noći trebao? Pošteni ljudi spavaju u noći, umovao je. Hitci, koje je prije čuo, uzburkaše mu misli. Nije više ni mislio na svijetlo, koje je svjedočilo, da je u kući. Sav u strahu pokuša da glumi.

»Tko kuca?« odulji promuklo, da glas bude što strašniji. Nitko ne odgovori. Samo se srditi udarci po vratima nastaviše.

»Miran budi!« odazove se Tonin oponašajući glas odrasla momka. A kada vani ne prestadoše udarci i kad je počelo lupati i po prozoru, tada Tonin stade zapomagati ženskim glasom i ljutiti se:

»Otidite dalje k susjedu. Petero nas je u kući, zajedno s malom djecom. Ne plašite ih za ljubav Božju!«

Izvana se ni tada ne javi odgovor. U mutnoj svjetlosti opazi Tonin, da se vrata nekako iskrivljuju, da ječe i škripe. Kračun je popuštao i najednom je zinula noć u kuću. Vrata su bila silom otvorena.

»U pomoć, susjedi, prijatelji, braćo . . .« usklikne Tonin, stisne se za postelju i pokrije glavu ječermom. U kuću se uvali jedan jedini čovjek, koji padne nauznak i odmah se podigne. Kroz izlizan ogrtač prepozna Tonin provalnika i skoči na noge. Nekoliko trenutaka nije našao riječi. Onda stane vikati kao srdit junak u svečanoj igri:

»Vranić te, bezobrazni provalniče, nalete jedan, razbojniče bez duše, paklenski crni duše!«

Ratoborno je srnuo na protivnika.

»Glupane, mutlače, tko te je to naučio, da silom provaljuješ u kuće i mirne ljude iz sna budiš, budalo gluha? Napolje, izdiri, tornjaj se napolje!«

Čovjek, koji je stajao pred njim, zabezeknuto ga je gledao, a onda je kimnuo glavom i sklopio u znak molbe ruke. Bio je to nijemi Jože.

»Napolje, napolje! Smrzni se, ako hoćeš, u noći. Kod mene ne ćeš noćiti«, vikao je Tonin gurajući junački Jožu prema vratima. Jože se tada sabere, izađe u noć, iščezne za čas, ali se odmah ponovno pojavi. Na rukama je nosio onesviještena čovjeka.

»Sveta Djevice!« usklikne Tonin i uzmakne natrag. A njemak pođe s bremenom k postelji, položi onesviještena čovjeka na nju i padne pred posteljom na koljena. Onda sakrije lice rukama i strahovito zaplače.

»Mladi plovan iz Tinjana!« vikne Tonin pogledavši u lice čovjeka, koji je onesviješten ležao na postelji. Promotrivši svećenikovo lice usklikne:

»Živi!«

Pristupio je k posudi s vinom, zagrabio i ponio ranjeniku.

»Tako ti vraćam plavinac u Tinjanu, plovane«, promrmlja; »moje nije jednako vrijedno kao ono tvoje, ali je istarsko i vratit će ti dušu natrag.«

Nekoliko kapljica orosilo je usnice onesviještenomu; curkom je vino poteklo preko podbratka, pa je možda više hladnoća vina osvijestila ranjenika nego samo vino. Ranjenik je uzdahnuo i osvijestio se na kratak čas. Kružio je naokolo očima.

»Reverendissime, budite bez straha«, htjede reći Tonin. Ranjenik slabašno uzdahne:

»Pišite . . . biskupu u Trst . . .«

Nato se opet onesviješti. Jože, koji je bio ustao i koji je nijemo zurio u svećenika, stavi tada svoju ruku Toninu na rame i pokaže mu torbicu, koja je visjela na zidu. U torbici je bio pisaći pribor: tinta u bočici, pera i ravnalo. Tonin pogleda nezadovoljno njemaka i reče:

»Prijatelju, pisma se pišu po danu«.

Ali Jože odlučno dohvati tintu, pero i papir, metne sve to na šepav stol, prihvati Tonina i pritisne ga na klupu. Nato segne u svoje džepove i saspe pred pisara šaku sitniša. Učinivši to stade davati znakove nagovarajući Tonina i milom i prijeteći, neka piše pismo. Tonina je spopadala groza.

»Šta hoćeš, pobješnjeli čovječe?« reče. »Ta pisat ću noćas, ako mora tako biti. Hvala Bogu, nisam bez papira. Ali deder mi, dušo, reci, šta da pišem? Znaš li ti to? Znaš? No dobro«.

Tonin razmota papir i pokupi novac, što mu ga bio sasuo njemak. Jože je odobravajući kimao glavom.

Tonin je stavio naslov:

»Prečasni i mudri gospodine biskupe!«

Onda napiše, da kod njega na »bijednoj« postelji umire Božji svećenik, mladi plovan Šime Križmanić. Htjede već potpisati svoje ime, kad ga njemak čudnim kretnjama upozori na se.

»Što?« upita Tonin. »Hoćeš li reći, neka o tebi pišem? Razumijem li te pravo? Samo kako ćeš mi kazati, da te uzmognem shvatiti i zapisati, što hoćeš?«

Pazio je na Jožino lice, zurio je u nj i mrmljao:

»Bog ga razumio, ali ja ga ne razumijem, ili mi se miješa u glavi, pa ne vidim pravo«. Stade znakovima ispitivati. Najednom mu bljesnuše oči, i on reče potegnuvši Jožu tik uza se:

»Kaži i gledaj mi na usta, kada budem govorio. Razumiješ li?«

Njemak kimne u znak, da razumije. Obadvojica zaboraviše potpuno ranjenika.

»Pišem«, reče Tonin. »Ja nijemi i glupi Jože, poznat u cijelom pazinskom i tinjanskom kraju . . .

Je li tako?« Njemak potvrdi, da jest. Tonin je govorio i pisao:

»Ja dakle, nijemi Jože, kazujem Toninu, po domaće Bradi, ovo pismo i izjavljujem . . . Što? Da želiš svjedočiti za plovana? Dobro! Pišimo! Svjedočim . . . Ča vranića? Da si ga ti ubio? Ne! Več kako? Da se sam ustrijelio? Ni to ne. Vranić te razumio! Koga si zadavio? Kazuj polagano i pametno! Nu, hoće li biti štogod? Aaa! Zadavio si ti? Ali ne plovana, nego onoga, koji je na plovana pucao? Pa tko je to bio? Što? Tvoj otac? Otkako živim, nisam znao, da imaš oca. No dakle, po svim ljudskim i Božjim zakonima moraš ga imati. Samo tko je taj, tko? . . . Pa to ćemo već saznati, ako si ga doista zadavio . . .«

Tonin prestane pisati i promrmlja:

»Siromah, smiješala mu se pamet od strave. A ti Tonine, nemoj ga dražiti. Piši, kao da pametnu čovjeku pišeš . . .«

Pogleda Joži u lice, ušutje za čas, pritajeno se začudi i nastavi pisanje. Onda podigne lice i reče:

»Jože! Ja ću ti kazati. Tvoj otac jest Martin Milohanović iz Žminja«.

Njemak potvrdi glavom, da jest. Tonin uvidje, da mora ozbiljno shvatiti svoj posao.

»Pa veliš, da je taj Martin pucao na plovana. To ti vjerujem, jer sam čuo pucnjavu. Pa bi li mi, Jože, rekao, zašto je gad pucao? Znaš li? He! Čujmo. Jer ga se bojao. A zašto? Zato, jer je plovan imao nešto kod sebe? Nešto je znao? He! Šta je znao? Da je Martin još nekoga drugoga ubio? Plovanova oca? Bog ti udijelio pamet! To bi moglo biti istina. Iz Ježenja, čuo sam, Križmanića iz Ježenja našli su doista umorena. Pa kako da ti to znaš? Je li ti to rekao plovan? Nije! Pravo je učinio. Gluhoj bi se bukvi bio ispovijedao. Pišem, pišem. Ali kako si ti to saznao, to ćeš morati da napišeš sam, a kazati ne ćeš moći nikada«.

Gledao je bez straha, potpuno umiren u njemakovo lice. Ali morao se nanovo prestrašiti. Cijelo se obličje njemakovo iskrivilo za čas u izraz beskonačne tuge. Usne su igrale i najednom je Tonin začuo odlučnu i jasnu riječ:

»Mati!«

Tonin sune u vis od čudenja. No još prije nego što se snašao, uznemiri ga novo lupanje na vratima. On se obazre i zavikne. Na vratima sinuše dvije bajunete. Dva klobuka s pijetlovim perjem pomoliše se kroz niska vrata.

»U ime zakona!«

Jože se strese. Nato predano složi ruke i pruži ih prema oružnicima.

»Smilujte mu se, luda je«, zamoli u časovitom sažaljenju Tonin i dohvati papir, što ga je bio ispisao.

Tada se pojavi iza oružnika novo lice. Unide žminjski plovan Mate i sav usopljen pozdravi:

»Hvaljen Isus!«

20. Oče, budi volja Tvoja!

Šime se Križmanić osvijesti i začudi. Ležao je u prostranoj, bijeloj sobi. Lik Raspetoga visio je pred njime na zidu između dva prozora, koji su sijevali u blijedoj svjetlosti kasnog predvečerja. Tada opazi bolesnik uza se mnogobrojna poznata lica. Tu je bio župnik iz Tinjana Giacomini s nabuhlim, potpuno izobličenim licem od suza, koje su curkom curile niz lice. Pokraj njega je stajala začuđena gospa Mariutta. Uz Mariuttu je bila tetka Terezija. Sa strane njojzi stajao je žminjski župnik Mate stiskajući usnice, kao da nešto guta. »Plakati mu se hoće«, pomisli Križmanić i opazi sebi s lijeve strane beramskoga župnika. »Naš pjesnik, preveo je Manzonija na naš jezik«, sjeti se ranjenik i nasmjehne se. Onda mu postade sve jasno, i on šapćući zamoli:

»Biskup . . .«

Žminjski mu župnik grčevito kimne glavom u znak potvrde, a Kalac se sagne nad bolesnika:

»Brate u Božjem vinogradu«, reče i pokaže na štolu, koju je imao na ramenima. Križmanić uzdahne. Znanci se izgubiše, Kalac poklekne uz postelju i stane moliti. Križmanić je šutke, sam u sebi ponavljao ispovijednu molitvu ...

Onda je zapao u sanje. Gubio se sam u se, padao je nekuda, sanjao, gledao, slušao, ljubio i bojao se. Jato gavranova graktalo je u nevidljivu prostoru. Onda su ptice umuknule. Stao je govoriti neki čovjek odvratno i porugljivo. Pripovijedao je o psu, koji se odaziva na biskupovo ime ... Bilo je beskonačno gorko. A tu je opet Tinjanska Draga, tiha, tjeskobna. U udubini, iz koje se diže Mrak, tone bolesnik sve dublje ... U tami je, ne zna, kuda će. Žalostan je, a ne zna, zašto. Tko bi ga utješio? Čuj istarske dvojnice! Što poju one? »Martin ubojica, Martin proklet ...« Ne ću njegove smrti, moli bolesnik. Dvojnice poju milo: »Spravjaj mi se, ti spravjaj, Mare, žejice moja ...« Tko otpijeva? »Spravna sam ti ja, spravna, Ive, žejice moja, put tvojega stanja. Ti si srdašce!«

Bože, Bože, Bože! Kako je težak put iz Drage u Ježenj. Leži na prsima, bode u plućima, guši ... Šta? Komu pjevaju naricaljku? Teti u Ježenju? Tetice, blagoslovljena moja druga majko! Ne! Ne pjevaju naricaljku. Zvone. Za imendan i na čast gospodinu Jurju, koji dolazi, da pohodi Istru ...

Zdravo, veliki Istranine! Zdravo vladiko Jurju!

*

Bolesnik se ponovno osvijesti i pogleda u svjetlost. Svijeća gori kraj postelje, na stolici kraj svijeće sjedi netko sam, nijem, s krunicom među prstima. Sada je ustao te stoji i smiješi se. Zdravo, veliki vladiko, dobrotvore cijele Istre.

»Za Božić, presvijetli, ako Bog da ...« moli kao za oproštenje bolesnik.

»Za Božić«, kimne biskup i položi desnicu na ranjenikovo čelo.

»Boli li?«

»Dobro je ...«

Križmanić vidi, da se biskupu zalijevaju oči suzama i da se okrenemo prema raspelu na zidu.

»Oče, budi volja Tvoja!«

»Uvijeke!« šapne bolesnik.

*

Opet je budan i motri. Jutarnje svijetlo prodire u sobu. Ispod raspela na zidu podignut je malem oltar. Šest svijeća gori na oltaru. Između svijeća miče se svećenik i zaziva mir Gospodnji. Križmanić poznaje svećenika i znade, da on moli za nj.

»Biskup, dobrotvor!«

Svećenik obavlja podizanje. Svećenik moli očenaš ... jaganjče Božji i udara se u prsa:

»Gospodine, nijesam dostojan ...«

Šimi je Križmaniću netko pridignuo glavu. Šime vidi, da ga biskup želi pričestiti i da se okrenuo pred oltarom.

Šime moli i kaje se iz sve duše:

»Ispovijedam se ... moj grijeh, moj grijeh, moj preveliki grijeh ...«

Šime ponavlja:

»Evo Jaganjca Božjega ... Gospodine, nijesam dostojan ...«

Meka ruka uzdiže mu glavu na više.

»Teto Terezijo, majčice! Željice moja!«

*

Šime sluša. Mole. Krunicu mole. Ne, nego nariču. Čudno pjevaju. Najglasnije gospodin Kolac, pjesnik s nedokučivom, slatkom riječju.

»Opaši kao junak svoja leđa, ja ću te pitati, a ti mi odgovaraj. Hoćeš li zabaciti moj sud i osuditi me, da opravdaš sebe? Je li u tebe desnica kao u Boga i da li je u tebe glas kao grom? Okruži se krasotom i digni se visoko i okiti se časću i obuci lijepe ha-

ljine. Rasprši preuzetne u svojoj srdžbi, obazri se na sve ohole i ponizi ih! Pogledaj sve preuzetne, osramoti ih i satri zle . . . «

»Vidalice Božje«, pomisli Križmanić i stane odano moliti:

»Oče, budi volja Tvoja!«

I kao da je već na drugom svijetu, pomalja se pred njim viđenje: Stoji navrh zelene gore. Pod nogama mu se prostrla zemlja kao uspavano valovlje i spušta se sve niže prema zapadu i jugu sve do međaša Božjih u more . . . Istro, sirotice Istro! Žejice moja! Padaš li? Rasteš li? Trpiš li? Čezneš li? Ljubi, ljubi i uzdaj se! Pozdravlja te Mate Šestan. Osamnaest godina bio je na pravdi Boga mrtav, a sad je ustao iz groba . . .

Šime dolazi k svijesti, ali je potpuno slab. Ne vidi, kamo će u magli, ne čuje.

»Prihvatite, podignite!«

Šime je miran, vidi, ljubi, osjećajući do kraja zahvalnost u srcu.

»Presvijetli . . . Oče moj!«

»Zbogom sinko!«

»U visine, oče! K Bogu!«

»Iz tamnice u slobodu!« — — —

Tako je preminuo mladi plovan Šime Križmanić iz Ježenja. Vladika Juraj samo mu je zaklopio oči . . .

*

»Braćo i sestre! A mi zapojmo naricaljku za plovanom Šimom iz Ježenja!

Mi braća i sestre žalosno naričemo za Tobom, Šime, žejice naša!

Mi bjedni Tvoji Istrani plačemo gorko, Šime, žejice naša!

Otac u grobu i majka nariču nad Tobom, Šime, žejice naša!

Živac kamen nariče i ježensko selo, Šime, žejice naša!

Jadikuje crkvica, gdje smo Te kao dijete krstili, Šime, žejice naša!

Jadikuju putovi i pašnjaci, jadikuje žalosna Draga, Šime, žejice naša!

Jastreb je sunuo s jasna obzorja, Šime, žejice naša!

Jastreb Ti je raskljuvao srce u grudima, Šime žejice naša!

Kletva neka padne na jastreba s jasna obzorja, Šime, žejice naša!

Ptice lete . . . žalost u pjesmi ne će usahnuti, Šime žejice naša!

Moli, golupče, za svoje kod Boga, Šime, žejice naša!

Braćo i sestre! Još zapojmo naricaljku za plovanom Šimom iz Ježenja!«

21. U pokrajini Hus . . .

U Bermu. U kući kod Šestanovih pokraj groblja. Studeno je i vedro jutro. Sunce se prelilo preko lindarskoga kraja kao rastopljeno zlato. Imade ga za deset dukata i u prozorima kod Šestanovih. Za prozorima su stari Šestanovi. Zaboravili su i sliku na zidu, sliku s lijepim vojnikom u šarenu ruhu, s perjem na klobuku. Dvoje staraca čekaju.

»Čuješ, Mate?«

»Ča je, Mare?«

»E, pa, sanjalo mi se je . . . «

»E, pa, i meni se je sanjalo . . . «

»Da će doći danas.«

»Danas, jer je sutra Božić!«

»Mate.«

»E, pa, Mate!«

»Hoće li doista doći?«

»Kako ne, kad mi se sanjalo.«

»Onda će u istinu doći!«

»Mate!«

I Mate je došao. Nijesu ga prepoznali ni otac ni

mati. A kad je uzeo ječermu njihove pokojne snahe Špete i još k tomu dječju košuljicu pokojnog djeteta, prepoznaše ga i zagrliše.

»Mate, žejice naša!«

»Oče, majko, Bog Vas poživio!«

*

I onda je prošlo sedam godina. U Ježenju u kući tetke Terezije buji nov život. Nov gospodar, nova gospodarica i kuća puna djece. Badnja je veče. Na ognjištu leži panj badnjak i prosi: »Daj mu, daj!« Pa da l doista prosi? Šta hoće badnjak? Djeca su radoznala.

»Oče, a zašto je badnjak žedan?«

»Ljeto ga je osušilo, dijete!«

»Oče, a zašto je gladan?«

»Cijelu godinu nije jeo«.

»Oče, a je li on živ?«

»Kako da bude živ, kad gori...«

Očeva drugarica baca pogled pun ljubavi prema dobromu prijatelju djece. Onda je pošla i napunila vrč vinom. Srknula je nekoliko kapi.

»Na zdravlje i sreću Tvoju, Mate!«

On također srkne i nazdravi:

»U zdravlje i sreću Tvoju, Špeto!«

Ali mati se ne zove Špeta. Od milošte nazvao ju tako Mate prema pokojnici u Bermu.

Oko uglova kuće tuli vjetar. Djeca se plaše. Sva: Šime, Terezija, Mate, Mare...

»Ča, oče? Vukodlak laje. Martin iz Juršića«.

»Da, laje Martin, jer ga svetac goni«.

»Svetac, brat Šime iz Ježenja, ča ne, oče?«

»Svetac Šime! Pomolimo se, djeco!«

Mole, pjevaju:

»U sej vr'jeme godišta mir se sv'jetu navješta,
porođenje djetić'a od Marije Djevice...«
»Slava Bogu višnjemu, Gospodinu našemu!
Mir čovjeku smjernomu svetom Djevom Marijom!«

Lavež psa pred vratima. U kuću banu dva putnika: nijemi Jože i barba Tonin; Jože, koji je nekoć progovorio, Tonin, koji ne piše više.

»Srećan Božić!«

»Čestita Vam duša!«

*

Istro... Okamenjeno valovlje, koje se spušta sve niže do Božjih međaša, do mora. Istro, tko ti piše sudbinu? Istro, uzdaj se u riječ svojega vladika Jurja:

Oče, budi volja Tvoja!

Preveo: **Petar Grgec.**

O PISCU OVE KNJIGE.

Dr Ivan Pregelj je Slovenac. Sada živi u glavnom gradu Slovenije Ljubljani, gdje se bavi književnim radom i poučavanjem slovenske omladine kao gimnazijski profesor. Vrsnoćom i množinom književnih djela spada među prvake slovenske književnosti.

Rodio se 27. listopada g. 1883. u Sv. Luciji na Soči. Njegovo rodno mjesto upamtili su i mnogi hrvatski vojnici, koji su u vrijeme svjetskoga rata bili tamo na fronti. Osnovnu školu svršio je pisac u svojem rodnom mjestu, a onda je pošao potporom svojega župnika vlč. g. Josipa Fabijana u gimnaziju u Goricu. Nakon mature pošao je u Beč, gdje je svršio sveučilište i načinio profesorski i doktorski ispit. Kao srednjoškolski profesor služio je najprije u Gorici, a onda u Pazinu, gdje je upoznao iz vlastitog promatranja Istru i njezino hrvatsko stanovništvo. U Pazinu nije ostao dugo, nego je bio premješten doskora u Idriju, odatle u Kranj i najposlije u Ljubljanu.

Dr Ivan Pregelj živi u glavnom za književnost. Piše pjesme i pripovijesti, poučne rasprave i dramatske igre. Surađivao je i surađuje u »Zori«, »Domu in Svetu«, »Slovanu«, istarskoj »Narodnoj Prosvjeti«, »Hrvatskoj Prosvjeti«, u »Času«, »Miru«, »Goriškoj Straži«, »Domoljubu«, »Mladosti«, zatim u izdanjima slovenske »Družbe sv. Mohorja«, hrvatskog »Društva sv. Mohora«, slovenske »Matice Goriške« i sada evo »Društva sv. Jeronima«.

Već kao svršeni gimnazijalac započeo je bio pisati u goričke listove. Bio je pristaša slovenskoga katoličkoga narodnoga đaštva, koje je bilo živo pre-

gnulo da slovenskomu narodu dadne sposobne borce na svim područjima javnoga rada. Klice, koje su počele niknuti u đačkim redovima, razvile su se u velika i lijepa stabla.

G. 1910. sakupio je najbolje svoje pjesme i izdao ih pod naslovom »Romantika«. G. 1913. izdala je Družba sv. Mohorja u Celovcu njegovu pripovijest »Mladu Bredu«, koja je stekla općenito priznanje. Otada se dr Ivan Pregelj dao pretežno na pisanje romana, novela i manjih pripovijesti. G. 1915. i 1916. izlazio je u »Domu in Svetu« njegov roman »Tlačani«. Taj je roman sada prerađen, pa će izaći pod naslovom »Tolminci« u Gorici u nakladi Kat. tiskovnog društva. U njem se opisuje seljačka buna, koja se porodila g. 1713. u Tolminskom kraju. Kao drugi dio pripovijesti »Tlačani« izašla je g. 1918. u »Domu in Svetu« pripovijest »Zadnji upornik« (Posljednji buntovnik). Odmah u narednom godištu »Doma in Sveta«, t. j. g. 1919., izilazila je novela »Otroci solnca« (Djeca sunca). Ta je novela nastavljena u drugom svojem dijelu pod naslovom »Gloriosa« g. 1922. u »Mladosti«, koja izilazi u Gorici. Godine 1917. štampao je dr Pregelj u »Domu in Svetu« »Balade v prozi«, a g. 1920. roman »Plebanus Joannes«. Potonje je djelo izašlo kao posebna knjiga u prvom izdanju g. 1921. u Gorici, a u drugom izdanju g. 1923. u Kranju. U »Domu in Svetu« izilazila je g. 1922. njegova biblijska tragedija »Azazel«, g. 1923. pripovijest »Bogovec Jernej«, g. 1924. »Šmonca«, g. 1926. »Osmero pesmi«. G. 1923. izdala je tragediju »Azazela« Tiskovna zadruga v Ljubljani, iste godine izdala je Goriška Matica »Zgodbe zdravnika Muznika«. U »Mladosti« g. 1923. i u »Domoljubu« g. 1925. izašla je njegova pripovijest Virago victrix, u »Mladosti« g. 1924. »Slovenska legenda«, u američkom kalendaru Ave Maria g. 1924. i u »Domoljubu« g. 1925. »Božji mlini«. Pripovijest »Božji međaši« izašla je g. 1925. u izdanjima »Družbe sv. Mohorja«, g. 1926. odštampana

je u Gorici i u »Amer. Glasniku«, a hrvatski je prijevod izašao u »Narodnoj Politici«, tršćanskom »Pučkom Prijatelju« i kao knjiga u izdanjima »Društva sv. Jeronima«. Novijega su datuma njegove knjige drama u jednom činu »Smrt sv. Ćirila«, koja je prevedena i na hrvatski, i pripovijest »Magister Anton«, koju je izdalo »Kat. tiskovno društvo« u Gorici.

SV.
JVMEISNER
A.D. 926